

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 26 мая 1989 г. № 21 (3483) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

Учора, 25 мая, у Маскве пачаў работу З'езд народных дэпутатаў СССР.

Разгледжаны парадак дня, рэгламент З'езда і даклад Мандатнай камісіі.

Ідуць з'ездаўскія дыскусіі.

ГАСПАДАРЫ

Правадыры (а мо павадыры?)
Вадзілі доўга па шляхах пакручастых,
Што нават і да гэтае пары
Хадзіць без іх
Ніяк мы не навучымся.
Было спакойна, што ні гавары,
Ісці услед
З вачыма паўзакрытымі
І думаць, што вядуць правадыры
Нас да святліц
З агульнымі карытамі.
Правадыры, нібы павадыры,
У будучае важна пальцам тыцкалі,
Падводзілі ж нас пад манастыры
І, горш таго, —
Пад жорсткія артыкулы.
Чарговай дачакаліся зары,
Зары вясны,
Але глядзім цвяроза мы,
Бо на вяку
Ужо разы са тры
Зара вясны
Змянялася марозамі.
Адно ўгары, другое — у віры
У прыемнай прахалодзе
Свеціць сонейка.
Дык выбірай:
На Праўду курс бяры,
З сапраўднай праўдай
Па шляху сягоння нам.
Мы — сейбіты,
Паэты, цесляры...
Не вінцікі,
Не шпунцікі там нейкія.
Пары гнілой,
Застойнае пары
Зрабілі нас калекамі, няўменамі.
Прачніся, брат,
Шукай, спрабуй, твары!
Прэч з каляін
І агародж заказнікаў!
У рукі свой
Уласны лёс бяры,
Не давярайся
Махлярам-дачаснікам.
...Гары, агонь Кастрычніка, гары!
Раздзьмухваем цябе,
Ледзь не пагаслага.
Цяпер мы самі ўсе — правадыры,
Цяпер мы самі ўсе — гаспадары
Сваёй зямлі
І будучага нашага.

Мікола ЯНЧАНКА.

«МАЛАДЗЁЖНАЯ-89»

Мастацкая крытыка даўно з трывогай адзначае той факт, што выяўленчае мастацтва ў параўнанні з іншымі музамі займае паводле шкалы папулярнасці самую ніжэйшую прыступку. Праўда, у кожным правіле ёсць выключэнні. На выстаўках, дзе экспануюцца калекцыя Хамэра ці палотны Дрэздэнскай галерэі, заўжды шмат людзей, вялікія чэргі ля ўвахода. Іншая карціна на выстаўках сучаснага нашага мастацтва, якія, на жаль, прывабліваюць няшмат аматараў.

Аднак апошнім часам сітуацыя мяняецца да лепшага. І дзякуючы, бадай, таму, што на рэспубліканскіх і ўсесаюзных выстаўках усё больш замацоўваецца мастацтва «нефармалаў». Напачатку з'яўленне ў лепшых выставачных залах «мастакоў з сутарэнняў» мела ці не скандальнае адценне. Цяпер жа ўжо надараецца магчымасць гаварыць пра сапраўдныя творчыя здабыткі «неафіцыйнага» мастацтва, пра ягоны ўплыў на грамадскую свядомасць.

Мы памятаем, як нязвыкла ўспрымалася ў залах Палаца мастацтваў выстаўка калекцыі Плісанава, аб'яднанняў «Галіна» і «Квадрат». (Кажуць, што той выстаўкай Палац зрабіў фінансавы план за паўгоддзе). Памятаем выстаўку «Формы» ў выставачнай зале на праспекце Машэрава і нарэшце — вялікі поспех пасмяротнай выстаўкі А. Ісачова. А паралельна ішло пранікненне «нефармалаў» у афіцыйныя экспазіцыі, на планавыя выстаўкі Саюза мастакоў. Сённяшняя «Маладзёжная-89» праводзіцца пад эгідай Саюза мастакоў БССР, але па духу і зместу яна, у лепшым сэнсе слова, нефармальная.

Многае з таго, што ў мінулым годзе на рэспубліканскай маладзёжнай толькі вырысоўвалася пункцірам, зараз акрэслена даволі выразна. У экспазіцыі адлюстравана не толькі змена эстэтычных арыенціраў моладзі. Не мінулі ўвагі маладых творцаў сацыяльна-палітычныя падзеі апошняга часу.

Маладосць — гэта пошук свайго месца ў свеце, сваёй мовы ў мастацтве, гэта яшчэ і час вучобы. Тое, што ў сталага майстра ўспрымалася б, магчыма, як некрытычнае перайманне, у маладога — нармальны перыяд вучнёўства, назапашванне вопыту. Сёетое на гэтай выстаўцы нагадвае творы эстонскіх мастакоў, што экспанаваліся ў Палацы мастацтваў у час памятнай дэкады мастацтва Эстоніі на Беларусі. Ну што, у маладых добры густ. У эстонцаў сапраўды ёсць чаму павучыцца.

...Ці даўно, здаецца, удзельнічалі ў маладзёжных выстаўках У. Тоўсцік, М. Селяшчук, У. Савіч. Сённяшняя выстаўка, відаць, апошняя маладзёжная экспазіцыя для В. Альшэўскага, Ф. Янушкевіча, А. Ксяндзова...

Прыходзяць у беларускае мастацтва новыя людзі. Дык хай жа не парываецца сувязь часоў.

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ.



С. ЛОГВІН. «Першыя пісьмёны».



Ю. МАКАРАЎ. «Тамара».

Леанід ЯЎМЕНАЎ,
доктар філасофскіх навук, прафесар

ВЫБІРАЛІСЯ НАРОДНЫЯ ДЭПУТАТЫ

ПАЛІТЫЧНАЯ СІСТЭМА, створаная Сталіным і яго паплечнікамі — не без дапамогі пэўных знешніх і ўнутраных абставін — на глебе пачынаючага сябе сацыялізму, уяўляла сабой неверагодную мешаніну таталітарызму (абсалютнай улады ў грамадстве дзяржавы і яе органаў) і аўтакратыі (абсалютнай бескантрольнай улады і культу кіруючай асобы). Але тыпова «нашай» своеасаблівасцю гэтай сістэмы была канцэнтрацыя ўсёй улады — не толькі партыйнай, не толькі гаспадарча-кіраўнічай, але і дзяржаўнай — менавіта ў гэтым уся «наскасць» спецыфікі — у партыйных апаратах ад райкомаў да цэнтральных камітэтаў, якія ў сваю чаргу знаходзіліся пад практычна неабмежаванай уладай першых асоб гэтых самых камітэтаў.

Невыпадкова выбарныя органы партыі гэтак жа, як і пярвічныя партыйныя арганізацыі, іх бюро і камітэты, а гэта значыць абсалютная доля партыі, мелі права толькі на адзінагалоснае адабрэнне ўсяго, што тварылася ў поўнаўладных кіруючых апаратах пад поўнаўладдзем іх першых кіраўнікоў.

Невыпадкова і тое, што Саветы, народжаныя рэвалюцыйным рухам Расіі і замацаваныя Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыяй як галоўны орган вышэйшай палітычнай улады ў краіне, былі, па сутнасці, зведзены на нішто.

Трохі перайначаная ў дэталях, гэтая сістэма прынцыпова не змянілася ні ў часы хрушчоўскай адлігі, ні ў часы брэжнеўскага застою. Яна набыла адно менш жорсткія формы праявы, што і ўвасобілася ў так званай камандна-адміністрацыйнай сістэме.

Менавіта з абедзвюх гэтых гістарычных з'яў вынікае прычына таго, што ў дакладзе XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі ішла гаворка аб «празмерным адзяржаўленні грамадскага жыцця», аб імкненні спавіць усеабдымным дзяржаўным планаваннем і кантролем «усе куткі жыцця» грамадства, аб «абюракрачванні грамадскіх структур», аб «адлучэнні ад рэальнага ўдзелу ў вырашэнні дзяржаўных і грамадскіх спраў» мільёнаў працоўных, «адчужэнні чалавека працы ад грамадскай уласнасці і кіравання», «акасцяненні сістэмы ўлады», аб «спрошчаным і ўрэзаным вобліку сацыялістычнага народаўладдзя», аб «дэкляраванні дэмакратычных прынцыпаў на словах і аўтарытарнасці на справе»...

Нездарма ж у афіцыйных дакументах партыі ідзе сёння гаворка аб неабходнасці пераадолення адчужэння ад кіравання справамі партыі дзесяткаў мільёнаў радавых партыйцаў, аб вяртанні вышэйшых уладных паўнамоцтваў у партыі яе выбарным органам.

«...Пярвічныя партыйныя арганізацыі, радавыя камуністы ў значнай меры страцілі рэальныя магчымасці ўплываць на змест дзейнасці партыі. Сур'ёзна парушылася важнейшае ленінскае патрабаванне, згодна якому ўсе партыйныя органы, іх кадры павінны знаходзіцца пад пастаянным кантролем партыйных мас. Многія негатыўныя з'явы ў партыі звязаны таксама з аслабленнем ролі выбарных органаў, празмерным разрастаннем ролі апарата на ўсіх узроўнях» (М. С. Гарбачоў).

Нездарма ж сёння, дзякуючы зноў жа XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі, у грамадстве і партыі ідзе настойлівая гаворка аб пераадоленні стану адзяржаўлення (огосударствления) партыі, гэта значыць, аб **вяртанні партыйнымі апаратамі функцыі дзяржаўнай палітычнай улады Саветам народных дэпутатаў усіх рангаў** як усенароднаму і агульнанароднаму органу палітычнага кіравання і самакіравання грамадствам.

Менавіта гэтая ідэя закладзена ў адной з задач кардынальнай рэформы палітычнай сістэмы, а іменна ў ідэі «размежавання функцый партыйных і дзяржаўных органаў у адпаведнасці з ленінскай канцэпцыяй ролі Камуністычнай партыі як палітычнага авангарда грамадства і ролі Савецкай дзяржавы як сродка ўлады народа» (М. С. Гарбачоў).

Менавіта гэта меў на ўвазе член Палітбюро, старшыня ідэалагічнай камісіі ЦК КПСС В. А. Мядзведзеў, калі гаварыў 1 сакавіка г. г. у Мінску: «Рэформа палітычнай сістэмы немагчыма без глыбокіх перамен у жыцці самой партыі. Уласна кажучы, яны складаюць сэрцавіну палітычнай рэформы. У абнаўляючым сябе грамадстве павінна дзейнічаць і абнаўляючая сябе партыя — дзейнічаць **як палітычны авангард, што надае агульную накіраванасць развіццю, але не як сіла непасрэдна кіруючая ўсім і ўся. Толькі ў гэтым выпадку можа быць рэалізавана поўнаўладдзе Саветаў...».**

За адзін гэты момант у канцэпцыі рэвалюцыйнай перабудовы сацыялізму ў СССР: **«Рэалізацыя поўнаўладдзя Саветаў як сродка дзяржаўнай палітычнай улады народа, вяртанне Саветам іх галоўнай функцыі быць дзяржаўнай палітычнай уладай працоўных шляхам адмаўлення за партыяй права быць сілай непасрэдна кіруючай усім і ўся»,** разумеючы яе разам з тым як палітычны авангард грамадства,— толькі за адзін гэты момант мы павінны ўжо быць удзячны штабу партыі і яе Генеральнаму сакратару. Бо менавіта гэта пазіцыя ёсць галоўнейшы пункт вяртання ад казарменнага, па сутнасці, дробнабуржуазнага, ураўняльнага, тыпова нашай дамарошчанай мадэлі сацыялізму, скрозь пабітага радзімымі плямамі ўсіх разнавіднасцей сацыяльна-палітычнага мінулага, уключаючы і азіяцка-феадальныя рысы і асаблівасці слабаразвітага дзяржаўнага капіталізму, а часам і элементы нечага больш негатыўнага і старажытнага, — да сацыялізму навуковага і дэмакратычнага, гуманнага і сапраўды агульнанароднага, да сацыялізму **ленінскага, цывілізаванага.**

СЁННЯ, нягледзячы на чацвёрты год перабудовы, на выпрацаваную XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыяй канцэпцыю радыкальнай палітычнай рэформы, на апраўданы ў цэлым канцэптуальны аптымізм наконт абнаўляючай сябе партыі, становішча рэчаў у палітычнай сістэме пакуль застаецца ў прынцыпе нязменным: выбарныя органы партыйных арганізацый па-ранейшаму не маюць амаль ніякай сілы, кіруючыя апараты па-ранейшаму імкнуцца кіраваць «усім і ўся», іх першыя асобы па-ранейшаму імкнуцца валодаць абсалютнай, не толькі партыйнай, але, па сутнасці, дзяржаўнай уладай, партыйныя арганізацыі, паўсюдна дэкларуючы гэта, па-ранейшаму не становяцца палітычным авангардам грамадства, які вызначае стратэгію развіцця; яны па-ранейшаму ўжываюць у асноўным не ідэйна-палітычныя, а дзяржаўна-адміністрацыйныя камандна-сілавыя метады і сродкі кіравання. У выніку многія з іх па-ранейшаму разглядаюць «бурны працэс палітызацыі мас» як з'яву не толькі непажаданую, але і **негатыўную.**

У шматлікіх выпадках «...партыйныя арганізацыі, нашы кадры ...аказаліся не гатовымі да такога павароту ў развіцці дэмакратычных працэсаў у грамадстве», у выніку «...мы ўсё часцей сутыкаемся з інерцыяй старога мыслення, з жаданнем звярнуцца да старых метадаў, прытармазіць ідучыя працэсы»,— сказаў на красавіцкім Пленуме М. С. Гарбачоў.

Усё гэта разам узятае сведчыць аб тым, што савецкае сацыялістычнае грамадства знаходзіцца толькі на пачатку параўнаўча доўгага, але галоўнае, НЕПАЗБЕЖНАГА ПЕРАХОДНАГА ПЕРЫЯДУ ад рэальнасцей былой палітычнай сістэмы да рэальнасцей абноўленага сацыялізму з радыкальна абноўленай палітычнай сістэмай, якая ў галоўным і пункцірам азначана ў канцэпцыі перабудовы, прапанаванай ЦК КПСС. Гэта значыць, што параўнаўча ПРАЦЯГЛЫ ЧАС НЕПАЗБЕЖНА будуць жыць многія элементы старой палітычнай сістэмы, старога палітычнага «модус вівендзі», ПАСТУПОВА І НЕ БЕЗ БАРАЦЬБЫ саступаючы дарогу новаму. Менавіта гэтым і тлумачыцца, што «змена старых структур новымі ідзе хваравіта, выклікае складаныя працэсы ў грамадскай свядомасці» (В. А. Мядзведзеў). І не толькі з прычыны тармазных акцый апаратных і шматлікіх іншых бюракратаў і кансерватараў па духу і сутнасці, але з прычыны тармазнога ўплыву тыпова «тэхнічна-арганізацыйнага» характару і яшчэ недастатковага ўзроўню глыбока ўсвядомленай сацыялістычнай палітычнай культуры і палітызацыі працоўных мас.

Размеркаванне функцый партыйных і дзяржаўных органаў, перадача дзяржаўных уладных паўнамоцтваў Саветам — гэтая сапраўдная рэвалюцыя патрабуе вялікай эвалюцыйнай работы **інтэлекту і разумнай, цывілізаванай, цярплівай палітычнай дзейнасці.** Інакшага выйсця ў нас няма, бо гэта рэвалюцыя звязана з **неабходнасцю радыкальнай трансфармацыі палітычнага мыслення, маралі, псіхалогіі, палітычнага спосабу жыццядзейнасці** — гэта значыць, з неабходнасцю перавывучкі дзесяткаў і соцень мільёнаў людзей (і кансерватараў і радыкалаў). асабліва з кіраўніцкіх паверхаў. Яна патрабуе рэвалюцыйных перамен, вялікай перабудовы — у сапраўды сацыялістычным, дэмакратычным і плюралістычным напрамку — **дзяржаўнага права ды сістэмы грамадзянскіх і палітычных правоў чалавека — стварэння сапраўднай прававой сацыялістычнай дзяржавы.**

Карацей, працэс размежавання функцый партыі і Саветаў, вяртання функцыі дзяржаўнай палітычнай улады Саветам — актыўнага ўключэння ў палітычнае жыццё грамадскіх структур і арганізацый, а праз іх мільёнаў і мільёнаў працоўных — дакладней, працэс радыкальнай палітычнай перабудовы грамадства не магчыма ажыццявіць ні за месяц, ні за год, ні, як мы бачым, за чатыры гады — яго рэалізацыя вымагае даволі працяглага часу складанай паўсядзённай работы.

Першым практычным крокам гэтага пераходнага перыяду з'явіліся нядаўнія выбары народных дэпутатаў СССР. Менавіта таму, а не проста як элемент нейкай агульнай дэмакратызацыі грамадства, яны ўвойдуць у гісторыю сусветнага і айчыннага сацыялізму.

АДПАВЕДНАСЦЮ ці неадпаведнасцю працэсу радыкальнай перабудовы палітычнай сістэмы, распачатаму прагрэсіўнымі сіламі савецкага народа, партыі і дзяржавы, мы, грамадзяне нашай агульнай савецкай Радзімы, кожнай з нашых нацыянальных Радзім, павінны ацэньваць вынікі першых у гісторыі краіны дэмакратычных выбараў. У гэтай сувязі сёння не можа не выклікаць пытанняў адсутнасць спецыяльнай разгорнутай палітычнай ацэнкі гэтай надзвычайнай з'явы. Спроба такой ацэнкі, праўда, зроблена ў рэдакцыйным артыкуле «Звязды» «Выпрабаванне дэмакратыяй» за 30 сакавіка ды ў гутарцы-споведзі «Выбары: вынікі і ўрокі» першага сакратара Мінскага гаркома партыі У. Р. Галко, надрукаванай у газеце «Вячэрні Мінск» за 8 красавіка. Але многія прынцыпова важныя моманты тут абыдзены. Няма, напрыклад, сур'ёзнага аналізу такой небяспечнай з'явы, як амаль паўсюднага «стыхійнага» адхілення прадстаўнікоў рабочага класа і сялянства ў вышэйшым органе ўлады. Справа, у рэшце рэшт, не ў колькасці. Справа ў тым, што тая ці іншая колькасць рабочых і сялян у вышэйшым органе ўлады палітычнай сістэмы, што абнаўляе, перабудоўвае сабе, дае права меркаваць, куды рэальна ідуць гэтае абнаўленне і перабудова.

У бок стварэння сістэмы, дзе па-ранейшаму будуць кіраваць прадстаўнікі самых розных сфер кіраўнічай бюракратыі і «геніі духа», зноў вяртаючы нас да бюракратычнага сацыялізму? А межавая паласа палітычнага ўдзелу астатніх пачнецца адразу ж пасля таго, як яны апусцяць бюлетэні? Ці ўсё ж у бок стварэння сапраўды дэмакратычнай палітычнай сістэмы сацыялізму, дзе робіцца ўсё, «каб мільёны і мільёны працоўных былі ўключаны ў кіраванне краінай не на словах, а на справе»? У тым ліку прапарцыянальна сваёй колькасці і якасці грамадскай карыснай працы — у вышэйшыя сферы кіравання. Давайце ўдумаемся: па сталіцы Беларусі (тут рабочы клас сярод насельніцтва горада складае 371,5 тысяч чалавек) у Вярхоўны Савет СССР у першым туры абраны толькі адзін рабочы з дзесяці мандатаў, па рэспубліцы з шасцідзесяці мандатаў у тым жа туры — толькі сямёра?! І ўсяго толькі чацвёра калгаснікаў! І гэта ў той час, калі рабочых і калгаснікаў у Беларусі — 4 млн. 225 тысяч (звесткі на 1987 г.). Паўстае пытанне: дык у які ж бок будзе перабудоўвацца наша палітычная сістэма? У бок сацыялістычнай, ці нейкай іншай, скажам, абноўленай «бюрадэмакратыі»? Дарэчы, на мой погляд, самым небяспечным вынікам элітарных выбараў непасрэдна праз грамадскія арганізацыі з'яўляецца якраз стварэнне спрыяльных умоў для выжывання і замацоўвання старой палітычнай сістэмы «бюрадэмакратыі»

Гаворка, канечне, павінна весціся не толькі аб рабочых і сялянах — аб прадстаўніках усіх працоўных слаёў: простых служачых, інжынерна-тэхнічнай групоўкі, творчай інтэлігенцыі, настаўніцтва, розных слаёў моладзі, медыцынскіх работнікаў і г. д.

Нехта, праўда, можа сказаць на гэты конт: быў ужо ў нас такі Вярхоўны Савет, дзе рабочыя, калгаснікі, іншы просты люд былі прадстаўлены даволі нядрэнна, але выконвалі ролю нямых статыстаў.

На такі закід можа быць толькі адзін адказ: **быў у нас такі гістарычны час, была ў нас такая палітычная сістэма — прадстаўнікі ўсіх сацыяльных класаў і слаёў без выключэння былі ў Вярхоўных Саветах толькі статыстамі.** Ды час той канае, і сістэму гэтую ўсе сумленныя людзі грамадства шчыра хочуць перайначыць.

Лічу, што па сваім становішчы ў грамадстве самай рэвалюцыйнай часткай новага Вярхоўнага Савета патэнцыяльна могуць быць прадстаўнікі рабочага класа, сялянства і служачага «пралетарыяту», бо ў іх няма падставы баяцца страціць нейкае там кіруючае крэсла, новае назначэнне, новае званне, лаўрэацтва: токар паўсюдна будзе патрэбны як токар, трактарыст як трактарыст, медсястра як медсястра.

Канечне, каб рабочыя і сялянскія прадстаўнікі змаглі праявіць у вышэйшых і высокіх органах улады сваю патэнцыяльна рэвалюцыйную сутнасць, трэба вырашыць шмат якія праблемы. Скажам, праблему так званай «рабочай і сялянскай арыстакратыі» — з'явы, якая, калі яе пакінуць нязменнай, застанецца магутным сродкам кіруючых палітычных маніпуляцый воляю, настроем, перакананнямі рабочых і сялян.

Але ў рэчышчы распачатай гаворкі хочацца засяродзіць увагу пакуль на дзвюх са шматлікіх праблем.

Першая. Праблема ідэйна-палітычнай і культурнай адукаванасці ў адпаведнасці з патрэбай часу прадстаўнікоў рабочага класа і сялянства. Што й казаць, у сённяшняй перадвыбарнай барацьбе шмат хто з іх губляў «ачкі» менавіта з гэтай прычыны. Якраз гэты бок падрыхтоўкі і самаўдасканалення працоўных пушчаны на самацёк. Пасля ПТВ нідзе і ніхто сур'ёзна не займаецца (планава і мэтанакіравана, перманентна) гэтай галіной адукацыі працаўнікоў заводаў і палёў. Звышаблегчаныя і нерэгулярныя акцыі таварыства «Веды», сістэма партыйна-палітычнай і камсамольскай вучобы — гэта ўсё ў сэнсе сур'ёзнай пастаяннай ідэйна-палітычнай і культурнай адукацыі шырокіх мас працоўных пакуль што мала дае.

Там, дзе вучаць гэтаму сур'ёзна, — скажам, у рэспубліканскіх партыйных і камсамольскіх школах, — РАБОЧЫХ І СЯЛЯН НЯМА, ТАМ ЗАЙМАЮЦЦА ФУНКЦЫЯНЕРЫ ДЫ І ТЫЯ ТОЛЬКІ ПЭЎНАГА РАНГУ. Перагляд і ўдасканаленне ўсёй сістэмы ідэйна-палітычнай, прававой, эканамічнай адукацыі, культурнага выхавання непасрэдна рабочых і сялян — гэта не проста асветніцкая задача абнаўляючага сябе грамадства. Гэта адна з яго важнейшых палітычных задач. Чаму б, напрыклад, не стварыць вышэйшыя палітычныя школы і акадэміі для рабочых, сялян, простых служачых, дзе б яны набывалі на працягу, скажам, аднаго-двух гадоў сур'ёзныя веды, не мяняючы свайго сацыяльнага статуса? Ці нешта падобнае? За нашы, да прыкладу, даволі значныя партыйныя і камсамольскія ўзносы? Бо непасрэдны свядомы ўдзел перадавых рабочых і сялян у вярхоўнай уладзе, кіраванні справамі дзяржавы і грамадства на ўсіх узроўнях — гэта галоўны палітычны «козыр» Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі і ленінскай сацыялістычнай дэмакратыі.

У сувязі з выбарамі сур'ёзна паўстала перад нашым грамадствам, ва ўсякім разе ў Беларусі, праблема адносін да творчай інтэлігенцыі. Не буду прыводзіць прозвішчы і факты. Яны ўсім добра вядомы. Скажу толькі, што гэта вялікая страта і вялікі сорам для беларускіх выбаршчыкаў, што яны па сваіх акругах не абралі ніводнага пісьменніка, ніводнага мастака, ніводнага тэатральнага дзеяча.

Адлучэнне творчай інтэлігенцыі рэспублікі ад актыўнага непасрэднага ўдзелу ў вышэйшым органе заканадаўчай улады краіны рэч не менш небяспечная, чым праблема, узнікшая з рабочым класам. Тут нельга не пагадзіцца з думкай У. Р. Галко: калі мы сёння зробім галоўныя акцэнты на «страўнікавай сытасці» за кошт духоўнай культуры, заўтра можа быць позна: культура будзе бяззбройнай перад прагматычнымі інтарэсамі.

Толькі ў гэтай справе ёсць і тыпова палітычная грань: без сур'ёзнага і на сур'ёзным узроўні ўмяшання інтэлігенцыі рабочы клас і сялянства, не гаворачы ўжо пра шмат што іншае, ніколі не вырашаць праблем сваёй паўнахрэбтоўкі да ўдзелу на высока прафесійнай аснове ў вялікай палітыцы; гэтак жа, як без канкрэтнай актыўнай прафесійнай палітычнай падтрымкі прадстаўнікоў рабочых і сялян у вярхоўных органах улады інтэлігенцыя ніколі не матэрыялізуе свае рэвалюцыйныя перабудовачныя ідэі.

Толькі глыбокае ўзаемаразуменне і ўзаемадзеянне трох галоўных сацыяльных рухавікоў грамадства — рабочых, сялян, інтэлігенцыі — можа ўратаваць перабудову ад націску бюракратычнага кансерватызму, толькі гэты саюз можа ажыццявіць яе. Палітычная партыя, якая шчыра хоча гэтага, павінна як зрэнку вока пільна берагчы моцны саюз гэтых асноўных сіл перабудовы.

І НАРЭШЦЕ: выбары і праблема **абсентэізму**, ці **адсутнасці**. У выбарах па Мінску прыняло ўдзел усяго 80,1 працэнта выбаршчыкаў, гэтая колькасць — паказчык рэальнага ўзроўню палітычнай актыўнасці мінчан. Для краін з усталяванымі дэмакратычнымі традыцыямі лічба не падасца ні здзіўляючай, ні нязвыклай. Для краін з усталяванымі дэмакратычнымі традыцыямі, удакладнім — **буржуазнымі дэмакратычнымі традыцыямі** — такая з'ява з'яўляецца нармальнай, натуральнай. І менавіта таму, што кіраўнікам капіталістычных дзяржаў абмежаванасць палітычнай актыўнасці грамадзян зусім не перашкода. Наадварот! Таму, нягледзячы на рэзкую крытыку з'явы абсентэізму ў палітычным жыцці заходніх дэмакратый з боку ўсіх прагрэсіўных сіл і асабліва камуністычных партый капіталістычных краін, буржуазныя палітычныя дзеячы ставяцца да яе вельмі спакойна, нават задаволена спакойна.

Калі ж да гэтай з'явы так жа спакойна будзем ставіцца мы, дык гэта ўжо і ненармальна, і небяспечна. Бо маецца на ўвазе не абстрактная палітычная жыццядзейнасць, а радыкальная рэформа палітычнай сістэмы, адной з першых задач якой, успомнім яшчэ раз, з'яўляецца «зрабіць усё, каб мільёны і мільёны працоўных былі ўключаны ў кіраванне краінай не на словах, а на справе...»

Сапраўды, 26 сакавіка па мінскіх тэрытарыяльных выбарчых акругах не прыняло ўдзелу ў галасаванні 219.416 выбаршчыкаў. Не здзіўленне незвычайнасцю з'явы — грамадзянскі непакой павінен ахапіць палітыкаў. Ён павінен быць узмоцнены яшчэ і разуменнем таго, што ў ліку адсутных аказаліся не толькі палітычна пасіўныя — па маім разуменні, іх абсалютная меншасць. Сярод адсутных — вялікая колькасць людзей, якія прадстаўляюць сацыяльную незадаволенасць, глухі палітычны і маральны пратэст, тую самую даперабудовачную палітычную апатыю, бязвер'е і недавер. Усё гэта больш сур'ёзна, больш, чым нейкая абстрактная палітычная неактыўнасць, абыякавасць.

Сёння **«адсутныя»** — гэта зона тых, хто заўтра можа хістануцца ў зону **«супраць»**, бо гэтыя дзве з'явы — «абсентэізм» (адсутнасць) і «супраць» — генетычна крэўнароднасныя. Мяжа, што падзяляе іх, вельмі рухомая.

Глядзіце, што гаворыць простая арыфметыка аб такой магчымасці. Калі скласці лічбу зоны «адсутнасці» і лічбу зоны «супраць» (нават мінімальнага галасавання супраць па тэрытарыяльных акругах Мінска), атрымаецца агульная лічба 638.719. Гэта значыць, 638.719 мінчан маюць адносіны да агульнай зоны НЕ-ПАЗІТЫЎНЫХ АДНОСІН да выбарчай кампаніі, да вылучаных кандыдатаў, да іх праграм.

Калі ж узяць выпадкі максімальнага галасавання супраць па гэтых акругах, лічба агульнай зоны НЕ-ПАЗІТЫЎНЫХ АДНОСІН атрымаецца ўвогуле жахлівай — 914.339.

Вось чаму, на маю думку, партыйныя арганізацыі рэспублікі, асабліва сталічная, павінны самым уважлівым чынам вывучыць гэтыя дзве з'явы ў іх сувязі і распрацаваць дзейсныя, рэальна ажыццявімыя меры, каб не аддаваць важную палітычную справу на самацёк, а навучыцца ўпраўляць ёю.

І апошняе. У гутарцы сакратара Мінскага гаркома ўразіла яго шчырае прызнанне, што ў выбарчую кампанію партыйны камітэт увайшоў фактычна ўслепую: ён не ведаў сапраўднага аб'ектыўнага зместу і накіраванасці грамадскай думкі мінчан. У выніку не толькі гора-сацыёлагі, але і кіраўніцтва выдавала жаданае за сапраўднае. А гэта — адна з найцяжэйшых хвароб любой палітычнай арганізацыі.

Яшчэ больш сур'ёзна тое, што мы схільны бачыць у вывучэнні грамадскай думкі толькі **сродак** пазнання ідэйна-палітычнай сітуацыі. Але справа ў тым, што выяўленне грамадскай думкі, партыйная дзейнасць у згодзе з ёю, як вынік — разумнае кіраванне ёю рухам — усё гэта не толькі з'явы спасціжэння навакольнага свету. Гэта адзін з вельмі істотных элементаў рэальнага ўплыву працоўных на рэальную палітыку і менавіта таму, згодна ўстаноўцы Палітбюро ЦК КПСС,— адна з галоўных задач радыкальнай палітычнай рэформы.

●

Ёсць спадзяванне, што прапанаваны роздум аб найважнейшай палітычнай падзеі — выбарах народных дэпутатаў СССР — будзе карысны ў пошуках граматнай палітычнай ацэнкі вынікаў выбараў і народнага выбару, калі зыходзіць, зразумела, не з імкнення захаваць асновы даперабудовачнай, але жывой яшчэ камандна-адміністрацыйнай палітычнай сістэмы — прадукта сталінскага таталітарна - аўтакратычнага рэжыму, а з адзінага імкнення зламаць яе.

Ліст у рэдакцыю

Апаленыя зярняты

Спроба споведзі

...Калі душа думае — яна баліць і ў думках пакутуе. Магчыма, таму і нарадзіліся наступныя радкі:

Опаленным зерном
Засеваю поля и овраги,
Опаленным зерном,
Занесенным с афганской
земли.
Опаленные зерна
Воскреснут, воскреснут
От живительной влаги,
Ибо если погибнем,
Если только погибнем,—
Мы оживем.

Я вярнуўся з Афганістана ў 1987 годзе, праслужыўшы паўтара года ў войсках фельд'егерска-паштовай сувязі. Да таго часу ўжо многія пісалі пра неаб'яўленую вайну і яе ўдзельнікаў. Не было галоўнага: ніхто ніколі не спрабаваў глыбока зазірнуць у салдацкую душу. Думаю, зрабіць гэта было і немагчыма. Хоць бы па той прычыне, што шчырае і праўдзівае слова ўсё ж заставалася і застаецца за самімі салдатамі гэтай трагедыі. За салдатамі, душы якіх у страшэннай сумятні, сэрцы якіх крываваяць і па сённяшні дзень. Бо ўявіце, што робіцца з душой чалавечай, калі адны кажуць: вы выканалі інтэрнацыянальны абавязак з гонарам, а другія жахаюцца ад гэтых «абавязкаў», кажучы пра тое, што нашы войскі стралялі ў афганскую контррэвалюцыю, а траплялі ў селяніна... Самая вялікая небяспека ў гэтым становішчы— схлусіць самому сабе ці адвесці вочы. Хлусня ўжо аблытвае, спавівае, улагоджвае нас. Яна падстаўляе нам сваё надзейнае плячо і выштурхоўвае ў жыццё. «Ідзіце,— кажа яна,— кажыце няпраўду і вы будзеце калі не шчаслівыя, то спакойныя».

Каб не быць галаслоўным, прывяду такі факт. На адным сходзе, дзе абмяркоўвалі свае праблемы «афганцы», выступіла маці, сын якой загінуў у Афганістане. Праўдзіва і горача яна гаварыла аб тых, хто вінаваты ў гэтай вайне, хто і дагэтуль прадаўжае здзекавацца з журботнага пачуцця асірацелых мацярок, якія прыходзяць на паклон да «таварышаў з партфелямі», дзеля Хрыста ўмольваюць памагчы з камалкам мармуру на помнік адзінаму сыну...

— Гэта вайна была бессэнсоўнай і дзетазабойнай,— сказала яна.

Холад па венах пайшоў ад гэтых слоў: маці, у якой загінуў на вайне сын, прызнала бессэнсоўнасць яго гібелі. Уявіце, што робіцца з душой у такія хвіліны. І ў самой маці, і ў салдат, што сядзяць у зале. Аднак усе ўсталі і доўга апладзіравалі, і слёзы ў многіх нагарнуліся на вочы.

Наступным выступіў бязрукі «афганец», не помню яго прозвішча, а звалі яго Пашам. Ён сказаў:

— Я не магу прызнаць Афганістан памылкай. Што я скажу сыну, калі ён спытае: «Тата, дзе твая рука?» Адкажу, што, маўляў, гэта, сынок, памылка, так?

І зноў мая, ды і многія, відаць, душы раздваіліся. Адна палавіна гаварыла, што маці мае рацыю, а другая — бязрукі салдат.

Мінуў час, расколатая душа не злучалася, крывавіла. А потым нібы азарэнне найшло: сын! Так, так, канечне, сын! Бо калі нам цяпер, самім «афганцам», душой пакрывіць, то і яго могуць на нейкую неаб'яўленую вайну забраць, і, можа, ён не бязрукім вернецца, а (не дай бог!) увогуле не вернуцца. Таму і трэба зрабіць нялёгкі выбар — вайна была бессэнсоўнай, вайна была памылкай, але не салдат, якія прымалі прысягу, а тых, хто іх паслаў на гэтую бойню. Гэта — розныя рэчы.

Мяркую, я маю права сказаць, што армія ў яе цяперашнім стане не аказвае і не можа аказаць дабратворны ўплыў на развіццё чалавечай асобы. Тым больш яна не магла гэтага зрабіць у экстрэмальных умовах — пры вядзенні баявых дзеянняў у Афганістане. Любая вайна патрабуе жорсткасці. А жорсткасць забівае чысціню чалавечай душы. Гэта — трагедыя.

Гэта трагедыя, калі па радыё ў перадачы «Добры дзень, мама. Вярнуліся мы не ўсе» (15.01.89 г.) «афганец» чытае свой верш, дзе ёсць такія радкі:

Я каждой смертью
Предотвращал тысячу смертей.

Якіх смерцяў? Хто нам пагражаў? Ці, можа, неяк можна суаднесці смерць афганскага дзіцяці, які выпадкова падарваўся на савецкай міне, з горам мацярок, у якіх сыны вярнуліся ў цынкавых трунах з чужой зямлі? Пытанне Дастаеўскага...

І апошняе. Калі гаварыць або пішуць, што ў Афганістане было брацтва, і ў паміне не было здзекаў салдат з салдатаў, якія нярэдка прыводзілі да трагедый, то гэта, па крайняй меры, кепска зарэтушаваная няпраўда. Там было ўсё: і брацтва, і мардабой, і наркаманія, і слёзы. І што самае дзіўнае, усё гэта нейкім чынам ужывалася разам і прагрэсіравала. Часта можна пачуць і такое: Афганістан загартаваў нашых хлопцаў, яны сталі больш мужнымі і г. д. Заставалася яшчэ кінуць лозунг: усіх прапусціць праз выпрабаванне Афганістанам. Але — навошта? Хто можа дазволіць сабе гуляць чалавечымі сэрцамі і жыццямі? Аднак дазволілі і дапусцілі. Такім людзям хочацца адказаць асобна (ці зразумеюць?): не трэба з жывых людзей рабіць жалезных робатаў, не трэба загартоўваць душы падобна сталі, бо, набываючы жорсткасць, упадобленую мужнасці, мы губляем дабрату і чалавечнасць.

...Апаленыя зярняты здольны ўваскрэснуць, скінуўшы абгарэлае шалупінне, але для гэтага неабходна гаючай вільгаццю чалавечага ўзаемаразумення і дабрыні абмыць душэўныя язвы, набытыя на неаб'яўленай вайне...

А. КРЫВАНОС,
студэнт БДУ.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Свята славянскай пісьменнасці

Упершыню за многія дзесяцігоддзі «загавараны» пераліўчатым боем званіца старажытнага Сафійскага сабора. Яна апавясціла аб пачатым у Кіеве Усесаюзным свяце славянскай пісьменнасці і культуры, прысвечаным 175-годдзю з дня нараджэння Т. Р. Шаўчэнкі.

15-векавы Кіеў, які захоўвае пракарані трох брацкіх народаў — рускага, украінскага і беларускага, гасцінна прыняў пасланцоў многіх рэспублік СССР, зарубежных краін. Для іх падрыхтавана вялікая і насычаная праграма, якая дае магчымасць сучаснікам зазірнуць у глыбіні гісторыі, перакінуць масты ад мінулых стагоддзяў да дня сённяшняга і будучага. Значнае месца ў ёй адведзена навуковай канферэнцыі «Славянская пісьменнасць і развіццё духоўнай культуры», вусным часопісам аб старажытнарускіх летапісцах Нікану, Іаану, Нестару, адкрытым урокам пісьменнікаў у школах і прафтэхвучылішчах, якія аб'ядноўвае тэма «Да крыніц народных».

Кніга сабрала сяброў

Кніжны кірмаш, арганізаваны выдавецтвам «Мастацкая літаратура» і Мінскім абласным кнігагандлем, прайшоў у мінулую суботу ў Мінску на плошчы Якуба Коласа. Аматары беларускай літаратуры не толькі набывалі неабходныя кнігі, але і рабілі папярэднія заказы на выданні, што плануюцца да выпуску ў 1990 годзе, падпісваліся на зборы твораў вядомых пісьменнікаў. На кірмашы адбыліся прэм'еры кніг — «Адзінота на стадыёне» А. Глобуса, «Шлях чалавечы» М. Мятліцкага, «Зара-заранка, зара-вячэрніца» Я. Міклашэўскага...

У кірмашы прымалі ўдзел старшыня Дзяржаўнага камітэта БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю М. Дзялец, работнікі выдавецтваў. На жаль, амаль не было пісьменнікаў, за выключэннем тых, хто працуе ў самім выдавецтве.

НАШ КАР.

На сцэнах Фінляндыі

У Фінляндыі з поспехам прайшлі гастролі Дзяржаўнага фінскага драматычнага тэатра, які працуе ў Петразаводску. У афішы яго значыцца і спектакль па п'есе А. Дударава «Звалка». Пераклад на фінскую мову зрабіў акцёр тэатра Орва Б'ёрнінен.

Гастролі тэатра з Карэліі праходзілі ў гарадах Оўлу, Йоенсуу, Кемі, Суомусалмі, Варкаус, Савонліна, Лаперанта і ў кожным з іх паказваўся спектакль «Звалка».

П'еса беларускага пісьменніка карысталася вялікім поспехам у фінскіх гледачоў, пра што сведчаць шматлікія рэцэнзіі ў газетах «Ціедонтайя», «Кансантахто» і «Савонсаномат».

Я. ЛАПАТКА.

«ЛЮБЛЮ НАШ КРАЙ, СТАРОНКУ ГЭТУ...»

ЕХАЛІ мы ў мінулую нядзелю на Валожыншчыну, у Вішнева з незусім звычайнай місіяй — прыняць удзел у перазахаванні праху выдатнай беларускай паэтэсы Канстанцыі Буйло. Вядома, што паэтэса памерла ў 1986 годзе ў Маскве, там, у калумбарыі, захоўваўся яе прах. Перазахаванне рабілася паводле волі сына паэтэсы Яўгена Вітальевіча Калечыца, які таксама быў сярод нас.

У дарозе мы гаварылі пра тое, што воля найлепшым чынам супадзе з тымі пачуццямі, якія ўвасоблены ў творах Канстанцыі Буйло, у прыватнасці ў яе песні «Люблю наш край, старонку гэту...» Па дарозе мне прыгадалася сустрэча з Канстанцыяй Антонаўнай у Маскве ў 1972 годзе.

— Масква мяне прыняла вельмі добра, вельмі прыхільна, але ўвесь час я думаю пра радзіму. Вельмі ж люблю яе. Там і неба нейкае па-асабліваму блакітнае, паркалёвае, трошкі ружаватае. Вы толькі ўгледзьцеся. Тут — нейкае густое. Неяк я была ў Каралішчавічах — там хвоі свае. Тут чабор таксама ёсць, але не такі, у нас ён больш ружовы. Надзіва родная прырода там, адчуваеш, што ты яе частка, здаецца, што ты злітны з небам, з лесам, з вадою.

Гэтым адчуваннем прасякнута і яе паэзія. Прыгадаем поўны смутку аб родным, сваім яе верш са зборніка «Май»:

Можа, гэта так і не было,
Можа, гэта толькі мне здалося:
У нас раслі даўжэйшыя калоссі,
Жыта ў нас цяжэйшае расло...

Сапраўды, трэба моцна любіць радзіму, каб знайсці такія хвалюючыя, такія моцныя па мастацкай выразнасці словы.

Сёлетні год можна назваць у пэўным сэнсе годам Канстанцыі Буйло. Восемдзесят год назад яна ўпершыню выступіла ў друку. Семдзесят пяць год прайшло з дня выдання яе першай кніжкі «Курганная кветка», адрэдагаванай Янкам Купалам. Сёлета выйшла факсімільнае выданне гэтай кніжкі. І вось цырымонія перазахавання праху...

Радзіма заўсёды адказвае ўзаемнасцю таму, хто яе любіць. Верш Канстанцыі Буйло «Люблю» стаў народнай песняй. Нельга было глядзець без хвалявання на бабулек, што прыйшлі са слязамі, з букетамі палявых кветак, на хлапчукоў, што беглі палявой дарогай ці спяшаліся на веласіпедах, каб не прапусціць жалобнай цырымоніі, ушанаваць памяць паэтэсы.

Канстанцыя Буйло... Паплечніца Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Цёткі, Змітрака Бядулі. Першая наша паэтка-лірык... Пра любоў да яе паэзіі, пра папулярнасць яе твораў у народзе гаварылі на вішнеўскіх могілках старшыня выканкома сельскага Савета народных дэпутатаў Б. Хадзінская, якая адкрыла цырымонію, першы сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі Н. Гілевіч, настаўніца мясцовай школы М. Круцько, А. Вярцінскі, перакладчык П. Бітэль, старшыня камісіі па творчай спадчыне К. Буйло паэтэса Р. Баравікова. Пераклады твораў Канстанцыі Буйло на рускую мову прачытаў яе сын Яўген Вітальевіч Калечыц.

Апускаецца ў магілу урна з прахам паэтэсы. Паволі спускаецца пакрывала з помніка. На ім мы чытаем надпіс:

«Беларуская паэтэса
Канстанцыя Буйло
(Канстанцыя Антонаўна
Калечыц)
2.1.1893—4.6.1986
Люблю наш край —
старонку гэту,
дзе я радзілася, расла,
дзе першы раз
пазнала шчасце,
слязу нядолі праліла.
Люблю народ наш
беларускі...»

Тут, у Вішневе, паэтэса правяла дзяцінства, тут прайшлі гады яе ранняй маладосці. Першыя ўражанні, першыя ўрокі жыцця. Як успамінала сама паэтэса, у Вішневе яна пазнаёмілася з Уладзіславай Францаўнай — будучай жонкай Янкі Купалы, з яе маці Эміліяй Станкевіч. «Яна давала мне кніжкі, а пасля ўзялася вучыць, — расказвала мне Канстанцыя Антонаўна пра Э. Станкевіч, — французскай мове, іншым прадметам. З упэўненасцю магу сказаць, што яна дала мне больш, чым школа». Вішнева — своеасаблівы куточак беларускай нацыянальнай культуры, радзіма мастакоў і паэтаў. Пра тое, як жывуць традыцыі паэзіі Канстанцыі Буйло ў роднай літаратуры гаварылі, адкрываючы мемарыяльную дошку на Вішнеўскай сярэдняй школе, дырэктар школы І. Часноўскі, Герой Сацыялістычнай Працы, народны мастак СССР З. Азгур, пісьменнікі А. Васілевіч, Э. Агняцвет, А. Русецкі, Г. Пашкоў, Г. Дзмітрыеў, А. Дзеружынскі, адказны сакратар раённага таварыства аховы помнікаў В. Канапелька, загадчык аддзела Літаратурнага музея М. Пратасевіч, вучаніца 9-га класа Аксана Давыдзёнак.



Кветкі да мемарыяльнай дошкі кладзе сын паэтэсы Я. Калечыц.



Выступае А. Васілевіч.

На школьным двары гучалі вершы і песні на словы Канстанцыі Буйло ў выкананні вучняў.

У цырымоніі захавання прынялі ўдзел сакратар Мінскага абкома партыі У. Атрошчанка, сакратар Мінскага гаркома партыі П. Краўчанка, першы намеснік міністра культуры БССР У. Гілеп, старшыня Валожынскага раённага Савета народных дэпутатаў А. Зязетка, сакратар райкома партыі Н. Пташнік, сакратар праўлення СП В. Скварцоў, дырэктары купалаўскага музея Ж. Дапкюнас і коласаўскага З. Камароўская. Недалёка ад Вішнева ў зялёным урочышчы стаяў маёнтак Одравонж (цяпер тут піянерскі лагер). Некалі тут працаваў бацька Канстанцыі Антонаўны. Тут быў напісаны і адсюль адпраўлены ў «Нашу Ніву» верш «Хвоя», які стаў першай публікацыяй паэтэсы, яе выхадам у літаратурны свет.



На вішнеўскіх могілках. Фота Ул. КРУКА.

Вішнеўская зямля зноў дала прытулак паэтэсе, цяпер ўжо, як выказаўся З. Азгур, на вечнае жыццё. І мусіць самы галоўны ўрок Канстанцыі Буйло заключаецца ў тым, што яе песеннае, прасякнутае любоўю да роднай зямлі слова будзе заўсёды знаходзіць тут, у людскіх душах самы жывы водгук...

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

Чытач прыйшоў у рэдакцыю

ЦІ ТОЛЬКІ ЗАБАЎКА—ЦАЦКА?

— Дэфіцытам нікога з нас сёння не здзівіш, мы зжыліся з ім, зрадніліся. Дэфіцыт аўтамабіляў і тэлевізараў, халадзільнікаў і пральных машын, пыласосаў і міксераў, дываноў і фарфору, жаночых калготак і мыла — лягчэй, бадай, пералічыць тое, што зараз не ў дэфіцыце. І мяне прывёў да вас у рэдакцыю таксама дэфіцыт, аднак жа дэфіцыт адметны, пра які чамусьці не пішуць газеты і не гаворыць радыё — дэфіцыт цацкі. Так, так, звычайнай дзіцячай цацкі, якую сёння купіць таксама нялёгка, а то і немагчыма...

Вось так з ходу, ад парога, як кажуць, пачала сваю нечаканую споведзь у рэдакцыйным кабінеце наша чытачка, загадчыца дзіцячага сада Навапольскага сельскагаспадарчага тэхнікума Мінскага раёна Валянціна Васільеўна Бурмістрава. Шчыра кажучы, здзіўлены мы былі такім пачаткам размовы. Розныя, вядома, людзі пераступалі наш рэдакцыйны парог, пра самыя розныя рэчы гаварылі яны, ды ўсё ж, пагадзіцеся, цацкі — гэта сапраўды было нечаканасцю. І, пэўна, нешта адбілася ў тыя хвіліны на нашым твары, бо Валянціна Васільеўна як заспяшалася:

— Вы не бянтэжцеся і не думайце, што гэта дробязь, што я ад няма чаго рабіць заблукала да вас. Цацка — гэта зусім не дробязь. Паверце майму вопыту — не першы год працую з дзецьмі. Ці ж толькі забаўка — дзіцячая цацка? О не! Гэта на пачатку тое самае, што трошкі пазней — кніга. Цацка вучыць, пашырае кругагляд дзіцяці, развівае яго інтэлект, а не толькі забаўляе. І з гэтай самай цацкай сёння ў нас такое кепскае становішча, што і ўявіць цяжка. Канечне, нехта можа сказаць, што нам сёння не да цацак — вунь колькі гора прынеслі Чарнобыльская аварыя, землетрасенне ў Арменіі, што найперш трэба думаць і дбаць аб тым, каб накарміць, апрануць і выгадаваць, падрыхтаваць да жыцця дзесяткі тысяч сірот, пакінутых маткамі-зязюлямі і бацькамі-п'яніцамі дзяцей, што перапаўняюць нашы дзіцячыя дамы, школы-інтэрнаты. Яно так, вядома. Але ж і без цацкі не абысціся. Тым больш, што гаворка ідзе не проста пра цацку, а пра нашу нацыянальную, беларускую цацку, пра нашу нацыянальную дзіцячую гульню, якія занядбаны ў нас дарэшты. Калі праўду казаць, дык у нас на сённяшні дзень проста няма ні сваёй нацыянальнай цацкі, ні сваёй нацыянальнай дзіцячай гульні...

Наведніца наша відочна хвалявалася — як заўсёды хвалюецца чалавек, калі гаворыць пра тое, што набалела на душы. Такі чалавек не надта прытрымліваецца цвярозай логікі, галоўнае для яго — выказацца, падзяліцца з іншымі гэтым сваім, набалелым. Так і наша субяседніца Валянціна Васільеўна — знячэўку загаварыла пра цацку для... хворых дзяцей:

— Калі здароваму дзіцяці яшчэ можна сёе-тое купіць у магазіне, дык хвораму там не знойдзеш анічога днём з агнём. У нас да гэтага часу ніхто нават і не задумаўся над тым, што лячыць дзіця можна не толькі ўколамі ды іншымі лекамі, але і цацкай. У нас такой цацкі няма. Уявіце сабе спаралізаванае дзіцятка, што ні крыкнуць, ні пазваць нікога не можа. Вось бы і даць яму цацку, пры дапамозе якой дзіця магло б падаць хоць бы сігнал-покліч. А лячэбна-трэніровачная цацка? Ідэя гульні-тэрапіі знаходзіць гарачую падтрымку сярод вучоных-медыкаў. Гуляючы са спецыяльнай лячэбнай цацкай, дзіця можа самастойна, прытым нязмушана займацца дыхальнай гімнастыкай, а гэта — прафілактыка і бранхіту, і трахеіту, і розных ВРЗ, і пнеўманіі, і многіх іншых захворванняў. Вось і выходзіць: дробязь, лячэбная дзіцячая цацка, а глядзіш — дзеці менш хварэлі б, зменшылася б колькасць прапушчаных іх бацькамі рабочых дзён, пусцейшымі сталі б бальнічныя ложкі.

Ну, а яшчэ вельмі ж баліць мне душа за цацку, як элемент нацыянальнай культуры,— пераходзіць Валянціна Васільеўна да другой думкі. Праз цацку ці, правільней, і праз цацку можна наблізіць дзіця да ўспрымання азоў нацыянальнай культуры, да такіх яе элементаў, як арнамент, сімволіка. Чаму таму ж беларускаму арнаменту ці нацыянальнай сімволіцы не быць на сукеначцы, у якую апранена лялька, альбо на дзіцячым мячыку, іншай цаццы? Гуляючы, дзіця міжволі занатоўвала б у памяці гэтыя нацыянальныя адметнасці. Тут можна гаварыць пра многае. Ну, скажам — колер. Цацкі ў нас выпускаюцца звычайна яркія, стракатыя, кантрастныя, напрыклад, аранжавыя, чырвоныя. А чаму б не быць цаццы больш спакойных, пастэльных колераў? Наша ж прырода не надта кідкая, яна больш спакойная, задуменная. Таму і цацка наша, думаецца, павінна быць больш спакойных колераў — блакітных, малінавых, ільняных.

А нашы дзіцячыя гульні? — пытае Валянціна Васільеўна. Калісьці дзеці ведалі іх і гулялі ў іх. Сёння іх практычна няма, яны выйшлі ці выходзяць з ужытку. Гэтак яны могуць знікнуць незваротна. Я лічу, што неабходна зберагчы іх — запісаць на плёнку і стварыць фонд відэафільмаў. Можа, варта стварыць спецыяльны музей беларускай дзіцячай цацкі і гульні.

Хачу зрабіць акцэнт яшчэ вось на чым,— зазначае наведніца. Праблема цацкі — гэта адначасова і сацыяльная праблема. Аб тым, што наша грамадства ўсё больш выразна падзяляецца на багатых і бедных, сведчыць і цацка. У сыночка з забяспечанай сям'і — склад цацак, прытым дарагіх, па 15, 20 і больш рублёў, а ў хлопчыка малазабяспечаных бацькоў — 2-3 танненькія, прымітыўныя цацачкі. Падзел гэты зусім не бяскрыўдны. Інтэлектуальны падмурак у дзіцяці фарміруецца да пяці гадоў. Кніжкі ў такім узросце дзіцяці яшчэ не надта даступныя, тут большы выхаваўчы эфект дае менавіта цацка. Але ж не абы-якая цацка, а — разумная, дасціпная, «інтэлектуальная» цацка. Такой цацкі малазабяспечаным людзям не купіць. Вось і выходзіць: паколькі багатых менш, а бяднейшых больш, то ці не зніжаем мы міжволі інтэлект нацыі, ці не падразаем на самым пачатку яго карані, не забяспечваючы малышоў патрэбнай колькасцю «разумных» цацак? Калі сын багацейшых бацькоў ходзіць у афганскай дублёнцы і турэцкіх «варанках», а сын менш забяспечаных носіць звычайныя шырспажывецкія штаны — гэта паўбяды. А вось да цацак усе дзеці павінны мець свабодны і аднолькавы доступ. Таму ўжо сёння нам варта падумаць аб стварэнні абменных цацачных фондаў — своеасаблівых цацкатэк, даруйце за такое не надта мілагучнае слова, якія працавалі б па прынцыпе бібліятэк. Гэта дало б магчымасць кожнаму атрымаць тут любую цацку, не было б цацачных складоў дома, не выкідваліся б цацкі бяздумна на сметнік.

На завяршэнне гаворкі Валянціна Васільеўна сказала:

— Дзеля вырашэння ўсіх гэтых і многіх іншых праблем, звязаных з дзіцячай цацкай, трэба стварыць Рэспубліканскі цэнтр цацкі і дзіцячай гульні — арганізацыйную навукова-даследчую і прапагандысцкую ўстанову. Ідэя стварэння такога цэнтра ўхваляецца міністэрствамі аховы здароўя, культуры, адукацыі, падтрымліваюць яе ў ЦК ЛКСМБ, у Дзіцячым фондзе, за яе — шматлікія педагогі, выхавацелі і бацькі. Я ўжо нават распрацавала — як магла, вядома, праект такога цэнтра. І не проста праект. Узнікла і гатова працаваць група энтузіястаў, у якую ўвайшлі медыкі, мастакі, педагогі, інжынеры. Ёсць у іх і ідэі, ёсць першыя практычныя распрацоўкі. Але ж трэба ставіць справу на арганізацыйныя рэйкі. Дзе ствараць цэнтр? Пры рэспубліканскім Дзіцячым фондзе? Пры вытворчым аб'яднанні «Мір», якое займаецца выпускам цацак? Хто выкажа жаданне быць спонсарам? Хто, якое прадпрыемства адгукнецца на заклік, працягне руку дапамогі? Пакуль што пытанні гэтыя застаюцца без адказу.

АДДЗЕЛ ПІСЬМАЎ І ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ.

Старонкі нашай гісторыі

Першы Усебеларускі

З'езд народных дэпутатаў СССР па сваім характары звернуты ў будучыню — у будучыню краіны, будучыню сацыялізму. Тут жа нельга не ўспомніць яшчэ раз і ўрокі мінулага, урокі гісторыі стварэння Савецкай дзяржавы, станаўлення саюзных сацыялістычных рэспублік. Артыкул гісторыка В. Круталевіча аднаўляе на аснове новых архіўных дакументаў падзеі Першага з'езда Саветаў Беларусі, з дня правядзення якога сёлета споўнілася 70 год.

ПІСАЦЬ пра Першы з'езд Саветаў Беларусі, які адбыўся 2—3 лютага 1919 года ў Мінску, складана. Нават пратаколаў з'езда не захавалася, бо, відаць, усе яны зніклі ў час вайны, як і многія іншыя каштоўныя дакументы, што тычыліся станаўлення беларускай савецкай дзяржаўнасці. У нейкай меры выручаюць знойдзеныя ў архівах паведамленні ўпаўнаважаных цэнтральных партыйных і дзяржаўных органаў, якія прысутнічалі на з'ездзе, і іншая тэлеграфная інфармацыя. Гэтыя дакументы праліваюць святло на з'ездаўскую абстаноўку, даюць магчымасць зразумець характар дыскусій, якія там адбываліся.

У цэнтры ўвагі з'езда былі пытанні дзяржаўнага будаўніцтва. Прыняўшы Канстытуцыю, з'езд тым самым вызначыў важнейшыя моманты прававой асновы дзяржаўнага і грамадскага жыцця рэспублікі. Зацвярджалася афіцыйная назва дзяржавы — Сацыялістычная Савецкая Рэспубліка Беларусі. Канстытуцыя, такім чынам, заканадаўча замацавала акт нацыянальна- дзяржаўнага самавызначэння беларускага народа.

Але быў яшчэ і другі бок самавызначэння — гэта адносіны з РСФСР і іншымі савецкімі рэспублікамі. З'езд лічыў неабходным аб'яднанне на федэратыўнай аснове ўсіх савецкіх рэспублік, якія ўжо ёсць і якія будуць. «Толькі злучыўшыся і згуртаваўшыся ў адну працоўную сям'ю, —адзначалася ў адпаведнай рэзалюцыі, —рабочыя і сяляне ўсіх краін, дзе перамагла пралетарская рэвалюцыя, здолеюць пранесці сацыялістычны сцяг праз усю Еўропу і сальюцца ў адзіным Саюзе з рабочымі і сялянамі — працаўнікамі ўсяго свету».

Як вярхоўная ўлада суверэннай дзяржавы з'езд заклікаў «усе народы і іх урады не марудзячы ўступіць у непасрэдныя дыпламатычныя зносіны з Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікай».

Побач з дакументамі, якія замацоўвалі нараджэнне беларускай дзяржаўнасці, з'езд прызнаў «неабходным неадкладнае зліццё» ў адно дзяржаўнае ўтварэнне Беларускай і Літоўскай Савецкіх Рэспублік.

Хоць акт абвяшчэння ССРБ адбыўся, дыскусія пра шляхі дзяржаўнага будаўніцтва ў Беларусі працягвалася. Некаторыя Саветы, партыйныя арганізацыі выказваліся за выхад асобных губерняў са складу БССР, нават ставілі пытанне аб мэтазгоднасці самавызначэння Беларусі.

Улады Смаленскай губерні, напрыклад, наогул адмовіліся паслаць дэлегатаў на з'езд у Мінск, фактычна выказаўшы такім чынам нязгоду з рашэннямі VI Паўночна-Заходняй абласной партканферэнцыі аб тэрыторыі Беларускай Савецкай Рэспублікі. За подпісам старшыні УЦВК Я. М. Свярдлова павятовым выканкомам Смаленскай губерні была разаслана тэлеграма наступнага зместу: «Лічу няправільнай, немэтазгоднай адмову паслаць делегатаў (на) Усебеларускі з'езд. Прапаную дэлегатаў паслаць. Толькі на з'ездзе пытанне будзе канчаткова фармальна вырашана. На з'ездзе будуць прадстаўнікі ЦК партыі, УЦВК». Першы Усебеларускі з'езд Саветаў задаволіў просьбу Саветаў Смаленскай, Віцебскай і Магілёўскай губерняў застацца ў складзе РСФСР. Пастанова VI Паўночна-Заходняй абласной партыйнай канферэнцыі РКП(б) аб тэрыторыі БССР, што лягла ў аснову вызначэння межаў рэспублікі, была, такім чынам, перагледжана І Усебеларускім з'ездам Саветаў.

Прынятыя з'ездам дакументы былі апублікаваны. Але для «аб'ёмнага» бачання гістарычнага працэсу важна ведаць не толькі рашэнні, але і тое, як яны прымаліся. Архіўныя дакументы істотна праясняюць гэтыя важныя для аднаўлення гістарычнай ісціны моманты.

Пад уражаннем пачутага на з'ездзе прадстаўнік цэнтра М. Машыцкі паведамляў У. І. Леніну: «У кулуарах жыва абмяркоўваецца пытанне аб утварэнні рэспублікі. Пануе адна тэндэнцыя — застацца з (Расійскай) Савецкай Рэспублікай. Неабходнасць утварэння Беларускай рэспублікі падтрымліваецца вялікім аўтарытэтам і выключным даверам да пастаноў цэнтра».

Сур'ёзныя цяжкасці ўзніклі пры фарміраванні ЦВК і ўрада рэспублікі. Не трэба забывацца, што яшчэ нядаўна ў газетах Заходняй вобласці супрацоўнікаў Белнацкома абвінавачвалі ў нацыяналізме, што стварала вакол іх атмасферу падазронасці і недаверу. Напружаная атмасфера захоўвалася ўнутры Часовага ўрада ССРБ, які складаўся з дзвюх груп — прадстаўнікоў былога абласнога цэнтра і Белнацкома і Беларускіх камуністычных секцый. У былых кіраўнікоў Заходняй вобласці не было вялікага жадання працаваць з «апазіцыяй», якая насутуры старшыні Жылуновіча, камісара працы Дылы і камісара замежных спраў Фальскага, якія не атрымалі ніводнага голасу».

Калі б захаваліся пратаколы гэтага пасяджэння, па іх, відома, можна было б устанавіць прычыну такога напалу страсцей, высветліць, што так абурыла фракцыю з'езда ў дзейнасці Жылуновіча на пасадзе старшыні Часовага ўрада Беларусі. Але пратаколы, як я ўжо казаў, не захаваліся.

Абвінавачанні Жылуновіча ў нацыяналізме з'яўляліся, віперак іх волі па патрабаванні ЦК РКП(б) прыйшла да кіраўніцтва рэспублікі і нават атрымала ключавы пост— кіраўніка ўрада,, якім стаў Д. Ф. Жылуновіч.

У адрозненне ад РСФСР функцыі ўрада ў ССРБ павінен быў выконваць Вялікі прэзідыум ЦВК Беларусі. Схема пабудовы органаў улады і кіравання нагадвала структуру Заходняй вобласці, дзе функцыянíраваў выканком, яго вялікі і малы прэзідыумы.

Не валодаючы дакументамі, цяжка ўстанавіць адносіны УЦВК, Наркамнац да Канстытуцыі рэспублікі. Магчыма, прыбыўшы ў Мінск, Я. М. Свярдлоў пазнаёміўся з праектамі дакументаў, якія павінен быў прыняць І Усебеларускі з'езд Саветаў, а таксама з патэнцыяльным персанальным складам урада.

Каб стаць членам урада, трэба было быць не толькі дэлегатам з'езда, але і быць абраным у ЦВК, у склад яго Вялікага прэзідыума. Пры такім парадку ўтварэння ўрада захаваць свае пасады «белнацкомаўцам» было вельмі цяжка. Кожная кандыдатура, намечаная для выбрання ў ЦВК, папярэдне абмяркоўвалася на пасяджэнні камуністычнай фракцыі з'езда. Машыцкі паведамляў у Маскву: «Бездакорны партыйны стаж і працяглая прыналежнасць да бальшавізму, патрабавалася ад выбіраемых у ЦВК, малейшая няяснасць у палітычным мінулым, асабліва сувязь з нацыяналізмам былі прычынай многіх адводаў. З асаблівым скандалам, шумам, усеагульным хваляваннем і абурэннем правальваліся кандыдацыь, рэхам артыкулаў, апублікаваных на старонках абласных газет яшчэ да абвяшчэння рэспублікі, дзе «нацыяналістычнымі» называліся дзеянні, якія нічога агульнага з нацыяналізмам не мелі.

Водападзел нацыянальнага і інтэрнацыянальнага... Успомнім словы з нядаўняга выступлення М. С. Гарбачова: «Самыя адукаваныя людзі не могуць часам адрозніць нацыянальнае і нацыяналістычнае, зразумець дыялектыку інтэрнацыянальнага і нацыянальнага». Што ж казаць пра той выключна складаны паслярэвалюцыйны час, калі вопыту рашэння нацыянальных праблем амаль не было?

Абстаноўку на з'ездзе Саветаў рэспублікі памагае аднавіць другі прадстаўнік цэнтра — Ю. Гопнер. 3 лютага 1919 г. ён паведаміў Саўнаркому РСФСР: «Пачатая яшчэ ў час Смаленскай канферэнцыі кампанія (маецца на ўвазе абласная партканферэнцыя 30—31 снежня 1918 г. — **В. К.**) да адкрыцця з'езда Саветаў разраслася, захапіла ўсе сапраўды рэвалюцыйныя, актыўныя і самыя надзейныя элементы. Бурныя сутычкі закончыліся фактычна поўным разрывам з прадстаўнікамі нацыяналістычнага крыла. Ніхто з правадыроў апошніх на з'езд не з'явіўся. Аднак работа з'езда працякае досыць спакойна... Давер усерасійскаму цэнтру бязмежны, і пасля выступлення Свярдлова ўсе ўнесеныя прапановы прымаліся аднагалосна».

З прыведзенай цытаты вынікае, што на з'ездзе адбывалася вострая барацьба паміж прыхільнікамі былога абласнога кіраўніцтва і прадстаўнікамі беларускіх камуністычных секцый, якіх Ю. Гопнер называе «нацыяналістычным крылом». Гэтыя «нацыяналісты» былі супраць выхаду са складу БССР Віцебскай і Магілёўскай губерняў, даказвалі неабходнасць і мэтазгоднасць самавызначэння Беларусі, стварэння савецкай федэрацыі, адстойвалі неабходнасць культурнага адраджэння беларусаў, выступалі супраць нападкаў на мову і культуру беларускага народа, іншымі словамі, прытрымліваліся пазіцыі, якая раней атрымала адлюстраванне на старонках газеты «Дзянніца».

У новы склад урада рэспублікі, г. зн. у Вялікі прэзідыум ЦВК увайшлі толькі два «белнацкомаўцы»: І. Пузыроў (камісар па справах аховы здароўя) і Д. Чарнушэвіч (камісар па справах сацыяльнага забеспячэння), якія раней былі членамі Часовага ўрада. А. Чарвякоў, які займаў пасаду камісара па справах адукацыі, атрымаў пасаду намесніка камісара.

Жорсткая лінія ў адносінах да «белнацкомаўцаў» тым больш была несправядлівай, што з 50 месц у ЦВК рэспублікі 5 былі прадастаўлены меншавікам, Бунду, партыі Паалей-Цыён, — арганізацыям, якія, мякка кажучы, не былі паслядоўнымі прыхільнікамі Савецкай улады.

Узначаліў новы ўрад, які ўключаў 17 чалавек, А. Мяснікоў. Ядро ўрада складалася з былых абласных кіраўнікоў. Па сутнасці была праігнаравана парада У. І. Леніна знайсці аснову для супрацоўніцтва з камуністамі-беларусамі, «малодшымі братамі», якія адстойваюць ідэю адраджэння беларускай культуры, стварэння і развіцця нацыянальнай дзяржаўнасці. «Малодшыя браты» былі выдалены з урада. Групавыя асабістыя інтарэсы, імкненне захаваць уладу бралі верх над меркаваннямі ўзважанага, гнуткага правядзення ў жыццё ленінскай лініі ў нацыянальным пытанні.

Можна думаць, што А. Мяснікоў разумеў своеасаблівасць свайго становішча. Зусім нядаўна ён рашуча выступаў супраць утварэння БССР, а праз месяц стаў кіраўніком яго ўрада, старшынёй ЦБ КПБ, аб'яднаўшы ў сваёй асобе партыйную і дзяржаўную ўладу.

Характарызуючы значэнне Усебеларускага з'езда Саветаў, прынятыя ім рашэнні, будзе няправільным сцвярджаць, што з'езд, як часта пішуць некаторыя гісторыкі, паклаў пачатак развіццю беларускай дзяржаўнасці. Пытанне беларускай дзяржаўнасці трэба звязваць з рашэннямі VI Паўночна-Заходняй партыйнай канферэнцыі, з утварэннем Часовага рэвалюцыйнага ўрада Беларусі і абнародаваннем Маніфеста.

В. КРУТАЛЕВІЧ,
доктар гістарычных навук.

ГЕРАІЧНЫ І ТРАГІЧНЫ ЛЁС

У Львове прайшла сумесная савецка-польская навуковая канферэнцыя, прысвечаная 70-годдзю ўтварэння Камуністычнай партыі Заходняй Украіны, створанай у лютым 1919 г. у г. Станіславе, цяпер Івана-Франкоўск. У яе рабоце прынялі ўдзел вучоныя з ПНР, Беларусі, Украіны і Масквы. Было заслухана 37 дакладаў і паведамленняў; з 9 выступілі вучоныя з Польскай Народнай Рэспублікі, 27 — Украіны, 3 — Беларусі, 1 — Масквы. Гучала беларуская, польская, украінская і руская мовы.

Праблемам адзінства дзеянняў камуністаў дзвюх братніх партый КПЗУ і КПЗБ па кіраўніцтве рэвалюцыйна-вызваленчай барацьбой працоўных Заходняй Украіны і Заходняй Беларусі былі прысвечаны паведамленні дацэнта Мінскага педінстытута імя М. Горкага С. Кабяка («Салідарнасць працоўных Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны ў рэвалюцыйным руху») і старшага выкладчыка Івана-Франкоўскага педінстытута І. Пылыпіва («Адзінства дзеянняў КПЗУ і КПЗБ па кіраўніцтве рэвалюцыйна-вызваленчай барацьбой працоўных») У дакладзе «Арганізацыя КПЗБ працоўных мас на барацьбу за дэмакратыю і падрыхтоўку іх да сацыялістычнай рэвалюцыі» загадчык кафедры Беларускага інстытута фізічнай культуры В. Ладысаў і загадчык сектара гісторыі партыі Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ М. Сташкевіч раскрылі тую вялікую работу, якую праводзілі беларускія камуністы ва ўмовах заняволення Заходняй Беларусі панскай Польшчай за дэмакратызацыю.

Удзельнікі канферэнцыі праслухалі паведамленне загадчыка кафедры гісторыі КПСС прыродазнаўчых факультэтаў Беларускага дзяржуніверсітэта імя У. І. Леніна П. Зялінскага «Палітычная работа КПЗБ у масах».

У дакладах, паведамленнях, а таксама ў выступленнях былых членаў КПЗУ гаварылася аб тым, як у надзвычай цяжкіх умовах падполля і тэрору акупацыйных улад камуністы Заходняй Украіны і Заходняй Беларусі неслі ў гушчыню народных мас праўду аб Краіне Саветаў, папулярызавалі ленінскую тэарэтычную спадчыну, згуртоўвалі вакол сябе ўсе дэмакратычныя сілы, узначальвалі масавыя рэвалюцыйныя выступленні працоўных. У той жа час лёс саміх КПЗБ і КПЗУ і большасці іх членаў склаўся трагічна. У гады культу асобы амаль увесь кіраўнічы склад КПЗУ і КПЗБ, як і Кампартыі Польшчы ў цэлым, быў рэпрэсіраваны. Вельмі несправядлівай у адносінах да КПЗБ і КПЗУ была пастанова Выканкома Камінтэрна 1938 г., аб роспуску Кампартыі Польшчы, а разам з ёй КПЗУ і КПЗБ. Гэтыя рэпрэсіі прынеслі вялікую шкоду рэвалюцыйна-вызваленчаму руху працоўных Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны. Аднак нішто не змагло спыніць іх імкненне да сацыяльнага і нацыянальнага вызвалення.

З часу роспуску КПЗУ і КПЗБ іх дзейнасць замоўчвалася і фактычна не даследавалася, а калі і асвятлялася, то тэндэнцыйна. Пасля XX з'езда КПСС, калі дэлегацыі Камуністычных партый Савецкага Саюза, Польшчы, Фінляндыі Балгарыі і Італіі аб'явілі дэкларацыю аб неабгрунтаваным роспуску кампартыі Польшчы, пачалося інтэнсіўнае даследаванне гісторыі КПЗУ і КПЗБ і іх ролі па кіраўніцтве і арганізацыі рэвалюцыйнага руху працоўных.

Аднак у перыяд застою гэты працэс быў затармажаны. Таму грунтоўнае вывучэнне гісторыі КПЗУ і КПЗБ, публікацыя іх дакументаў і матэрыялаў з'яўляецца адным з найбольш актуальных агульных задач гісторыкаў Украіны, Беларусі і Польшчы.

Праведзеная на высокім навуковым і тэарэтычным узроўні навуковая канферэнцыя, прысвечаная 70-годдзю ўтварэння КПЗУ, дазволіла намеціць цэлы шэраг праблем, звязаных з неабходнасцю ўсебаковага вывучэння архіўных дакументаў дзяржаўных і партыйных архіваў, архіву Камінтэрна, следчых спраў на камуністаў, несправядліва рэпрэсіраваных і знішчаных у гады культу асобы Сталіна. Канферэнцыя павінна паслужыць актыўным штуршком да глыбокага даследавання ўсіх аспектаў гісторыі КПЗУ і КПЗБ, іх гераічнага і трагічнага лёсу, а таксама гісторыі Камуністычнай партыі Польшчы.

А. МАРКЕВІЧ,
старшы выкладчык кафедры марксізму-ленінізму Львоўскай дзяржкансерваторыі імя Н. В. Лысенкі.

Крытыка, бібліяграфія

НЯСТОМНАСЦЬ ДУШЫ, НЯСТОМНАСЦЬ ДУМКІ

Янка Брыль. «На сцежцы — дзеці». Апавяданні, мініяцюры, эсэ. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988

Прызнацца, даўно мяне, тады яшчэ наіўную філфакаўку, уразіла асаблівым нейкім водарам брылёўскае слова. Колькі год прайшло, а памятаецца тое адчуванне, тая радасць, калі дакраналася да свету, які так панадна і хораша праменіўся са старонак надзіва зграбна аформленай «Жмені сонечных промняў». Для мяне Брыль пачаўся з гэтага. Пазней было прачытанне і таго, пра што калісьці не сказалі ў школе, не параілі, не адкрылі...

І вось кніга Я. Брыля «На сцежцы — дзеці». Тут не проста лірычна-пранікнёныя ці востра-з'едлівыя мастацкія замалёўкі, бытавыя сцэнкі ці сюжэтна разгорнутае апавяданне. Тут споведзь. Шчырая, калі не шкадуюць сябе, калі не баяцца паказацца праз тую споведзь чалавекам зямным, без салідкай чыннасці і павучальнай мудрасці, права на якія даюць талент, слава, гады... Пісьменнік не баіцца быць самім сабою. Розным. Такім, калі «на душы — і сцішнавата, і няёмка, і ўрачыста», і такім вось супярэчліва-патрабавальным, які пакутуе ад горкіх успамінаў, які не ўпершыню прыходзіць да «выратавальнага вываду: «змагацца за сябе патрэбна і з самім сабою». «Няўжо-такі ў кожнага з нас, людзей, ёсць больш ды менш такога брыдкага, агіднага, няхай сабе і няшкоднага для іншых, а толькі для цябе самога, і з гэтым брыдкім, агідным лепш маўчаць, душыць яго ў сваёй памяці, несці з сабой у нябыт. З меркаванняў маральнай ахайнасці, гігіены душы».

Найпершае адчуванне, калі пачынаеш чытаць гэтую новую «жменю» дзівосных лятункаў жыцця, — адчуванне чысціні. Некранутай, першаснай, ад якой так шчасна і хораша, аж да прытоенасці дыхання, бо на сцежцы — дзеці. Такія цікаўныя, такія «рассмяяныя, быстрыя», «у цёплым свеце травы», сярод і дрэў, і кветак, і «мудрай цішыні», заняўшы і думкі, і душу разумнага і ўзрушана-занепакоенага дзеда. Поўнае, здаецца, да самазабыцця (на першы погляд), растварэнне, «погружение» ў свет дзіцячых адчуванняў, узаемадачыненняў. І ўсё ж Брыль застаецца Брылём. Нават у такім, скажам, вузка-асабістым свеце ён можа нечакана «пракіпець» трывогай за лёс усеагульны, усечалавечы. Шчасце можа кожную хвіліну знікнуць, бо зямля, як і дзяцінства, безабаронная, кволая. «Безабаронная — ад нас саміх, ад людзей!».

Пераключэнне з адной думкі на другую робіцца без усялякіх, здаецца, намаганняў. Проста і натуральна. Праз даверлівае цяпло дзіцячых ручанятак да чарнобыльскай трагедыі, праз фотаздымак «мужычка», якому ад роду ўсяго год і дзесяць месяцаў, да думкі аб праве кожнага, хто нараджаецца, — жыць, быць падключаным да «безлічы тых пакаленняў што былі, ёсць, будуць».

Я. Брыль не толькі ўдумлівы і назіральны мастак. Ён умее, як сведчыць апошняя кніга, зірнуць на сябе, сваю творчасць староннім вокам — чытача, рэцэнзента, крытыка. Убачыць і нават «падказаць» пэўныя зачэпкі. Напрыклад, паўторнасць некаторых матываў, думак, а найболей той заўсёднай, брылёўскай любасці да змястоўна-вялікага свету дзяцінства. Дарэчы, дзіцячыя вобразы, лёсы, назіранні за адкрыццём навакольнага свету малымі — усё гэта дужа ўласціва прозе Я. Брыля. Толькі погляд на тое ж маленства іншы. Пагэтаму і любасць іншая, і клопат гарчэйшы, і думка глыбейшая.

Чытанне Я. Брыля — гэта не толькі спасціжэнне свету, вострых праблем сучаснасці, захапленне брылёўскім лірызмам, сакавітасцю слова. Гэта яшчэ і такія патрэбныя сёння ўрокі сапраўднай інтэлігентнасці і далікатнасці. Чаго-чаго, а гэтых якасцей нам так адчувальна не хапае. І чалавеку, і грамадству. У Брыля паняцце інтэлігентнасці — з'ява шырокая: культура творчасці, культура людскіх узаемадачыненняў, культура інтэлекту, культура ўласнага самавыхавання.

Брылёўская інтэлігентнасць, яго чалавечая абаяльнасць праяўляюцца ва ўсім. Хоць бы ў тым, як мастак бачыць, разумее народ і расказвае пра яго жыццё, духоўную і маральную культуру, яго вострую дакладную ацэнку той ці іншай з'явы альбо сітуацыі. Вось, напрыклад, «здаравенны, чарнявы, упасвелы» дзядзька так адазваўся пра стан калгаснай дарогі, што і пісьменніку якому не грэх павучыцца такой выразнасці і вобразнасці: «Пакуль да праўлення калгаса ад нашай брыгады даедзеш — можна касу зубамі накляпаць». Зноў, як і ў «Ніжніх Байдунах», позірк мастака скіроўваецца на такую зайздросную якасць народа, як здаровы, гаючы смех. Няхай салёны, няхай грубаваты, але такі шчыры, такі праўдзівы. І гэтую якасць мастак вылучае асабліва. Як выключную, істотную ў народным аблічны, характары.

Сам мастак смяецца гэтак жа трапна, па-народнаму. І смех гэты не шакіруе, не здаецца грубым ці абразлівым. Нагадаем нечаканае супастаўленне «найпразаічнейшага «отхожего места» (Л. Толстой) і сучаснага новага сельскага з раскошнай шыльдай «Товары повседневного спроса». І ў згаданым артыкуле рускага класіка, і ў мініяцюры Я. Брыля паняцці збліжаюцца: і ў адным, і ў другім выпадку — гэта сапраўды толькі знак, што гадзіць можна вакол «места», дзе і як хочаш. «Дык вось навокал новага, тыповага сельмага на ўзгорачку «повседневно» п'юць ды п'юць, ужо не чаркамі, не шклянкамі — бутэлькамі. «Золотая осень», «Лучистое», «Популярное» і іншую недарагую, такую ж паэтычную атруту.

А гэта ж сельмаг, што здалёк упрыгожвае вёску, а наша вёска — толькі часцінка нашага свету...

Што тут рабіць?

Так я пісаў яшчэ ў 1976-м, і гэта ў мяне з высакароднай цнатлівасцю вымалася з кніг, як недастаткова «лучистое» ў асвятленні нашага жыцця і залішне «популярное» ў маім абагульненні».

Заўважым, для Брыля дужа істотна і характэрна думаць «пра інтэлігентнасць падачы самага бруднага, жахлівага. Без грубага натуралізму». І не толькі думаць. Але і ў сваёй мастакоўскай практыцы кіравацца менавіта гэтым. З кнігі «На сцежцы — дзеці» відаць, як балюча ўражвае пісьменніка ўсялякая адсутнасць далікатнасці, унутранай культуры ў тых, хто па абавязку сваёй дзейнасці павінен несці гэтую культуру. Там жа, дзе даводзіцца сутыкацца з душэўнай глухатой і эстэтычнай слепатой калялітаратурных «жыхароў», Я. Брыль карэктна-суровы і бязлітасна-іранічны. «Свежаабляўрэачаны паэт выступае на ўрачыстым сходзе з вершамі. Адзін на ўсю вялізную сцэну. Крычыць, размахвае. Аэробіка ў мікрафон».

Зусім іншы Брыль, калі размова ідзе пра сапраўднае ў жыцці, у літаратуры, у канкрэтным чалавеку. Асаблівай гаворкі і ўвагі заслугоўвае, прынамсі, размова пісьменніка пра «хлеб надзённы», раздзел, у якім высвечваюцца праблемы сучаснага літаратурнага жыцця, літаратурнай творчасці. Каб сказаць пра не заўсёды апраўданую тэндэнцыю беларускай прозы да шматстаронкавай важкасці, да слоўнай гігантаманіі, Брылю спатрэбілася ўсяго 6 радкоў, — канкрэтна-зрокавае, аб'ёмнае параўнанне буйнагабарытнага рамана з вялізнай пустой фанернай тарай ад запалкаў. Дарэчы, знішчальная крытыка не толькі ў адрас самой «скараспела надзьмутай эпікі», але і той, з важнай мінай крытыкі, якая ўсяго толькі маніпулюе слоўнымі паняццямі, вызначае не сапраўднае, што на доўгі час, не тлумачыць вартасную сутнасць мастацкай з'явы, а скіроўвае ўвагу сваю (і чытача таксама) на ўяўную значнасць бліжэйшага да «місы» дзесятка майстроў. Выдаткуе ім пісьменнік поўнай і шчодрай мерай. Хоць бы вось так: «Усё лета ў вёсцы прасядзеў, на дачы. Прыехаў, пытаюся, як тут ды што. Цуду не адбылося, ніхто нічога геніяльнага не напісаў!

І рагоча сыценька.

А тут жа і падтэкст: можна і надалей быць упэўненым, што лепшага за цябе, дзякуй богу, няма!» Якая канцэнтрацыя пачуццяў у гэтым сапраўды мініяцюрным (па аб'ёме) запісе!

Аднолькава трапна, дакладна, вобразна сказана і пра хвалюючую радасць жыцця, адчуванне красы навакольнага свету, прыроды, і пра маральную атлусцеласць, духоўную недалёкасць і спустошанасць тых, хто ўмее так сыта пасвіцца каля літаратуры, мастацтва, каля пасады. Мабыць, цяжка больш дакладна сказаць пра тую ж самую пасадную вяршыню. У Я. Брыля — гэта проста «вільчык кар'еры». Усё тут сышлося. І вышыня, і няпэўнасць, няўстойлівасць. На вільчыку ўтрымацца няпроста. А калі і ляцець давядзецца, то на злом галавы, уніз...

А якой жа скрухай і болем, гаркотай дыхае кожнае слова пра сапраўды таленавітых, якіх абдзялілі ды і зараз яшчэ абдзяляюць і ўвагай, і звычайнай зычлівасцю: «...многа, мноства добрых, сумленных, патрэбных працуе, церпіць, як вінаватае ў нечым, атрымліваючы што-небудзь удагон... Няўжо такое было і будзе заўсёды?» Якраз кніга Я. Брыля і вызначаецца сваім глыбінным гуманістычным зместам. У ёй — і памяць удзячная, і захапленне шчырае, і паклон зямны, і маштаб думкі ўсялюдскі... Імёны, прозвішчы... Творы... Найбольш часта згадваецца імя У. Караткевіча. Нечакана ці па нейкай асацыяцыі, а то і проста ад патрэбы выказацца, калі больш трываць, насіць толькі ў сабе тую балючую і радасна-вялікую памяць немагчыма. І тады ўспамінаецца многае. Пражытае і перажытае разам, у паездках па Беларусі, у бяссонных роздумах і спрэчках. Гэта і ў асобных мініяцюрах, і ў цудоўным эсэ «Наш Караткевіч».

Уражвае тут Я. Брыль не толькі здольнасцю вызначыць сапраўднае, не толькі дасканаласцю мастацкага густу, але і надзвычайнай дасведчанасцю, магутным інтэлектам. Чытаць такія кнігі — гэта не толькі захапляцца магчымасцямі мастацкага слова. Гэта яшчэ і атрымліваць вялікую асалоду мець сваім суразмоўнікам чалавека, дыяпазон чытацкіх інтарэсаў якога незвычайна шырокі: ад «талковай кнігі для дзяцей» да сусветна вядомай класікі: назаўсёды Талстой, Чэхаў, Дастаеўскі, дасканала вядомая мастаку польская літаратура з усёй складанасцю яе ўзаемадачыненняў з беларускай культурай, беларускай гісторыяй. Тут і роздум над пакутным лёсам створаных мастакамі, вучонымі кніг. Прыклад таму — «Гісторыя беларускай літаратуры» М. Гарэцкага. «І гэтая кніжка, месца якое ў музеі або ў бібліятэцы, трапіла да мяне з гарышча яшчэ аднаго чытальніка ды будзькі роднай думкі, вясковага настаўніка, які нядаўна памёр». Не толькі пагаджаешся з думкай, што «так трэба пісаць гісторыю роднай літаратуры», як М. Гарэцкі, але праклінаеш нашу неабачлівасць, нашу абыякавасць ці проста недасведчанасць, калі да гэтай пары не можам распарадзіцца як трэба такой спадчынай.

Выразна адчуваецца і думка аб неабходнасці для чалавека, калі ён хоча звацца інтэлігентам, пастаяннага імкнення да самаадукацыі. Праўдзіва і слушна гучыць выказванне пісьменніка адносна нашай адукаванасці: «Закончыць які-небудзь філфак, журфак і лічыць, што ты ўжо адукаваны на ўсё жыццё».

У кнізе «На сцежцы — дзеці» мастак умее знайсці такое выразнае, трапнае слова, што з'ява паўстае ярка, акрэслена, з абавязковым выяўленнем аўтарскай пазіцыі — маральнай, эстэтычнай, грамадзянскай. Вось шчыльна пастаўленыя, нібы тыя пацеркі, словы «беласнежна, белабярозава, сонечна», якія ствараюць настрой некранутай яшчэ чысціні прыгажосці. Глыбока западае ў душу вобраз маленькага дрэўца-парастка «з далонькамі зялёнай радасці, новых лістоў», якіх кранаецца маленькая далонька хлапчаняці з пустышкай. Але калі маеш справу са словам такога мастака, як Я. Брыль, то кідаецца ў вочы і самая нязначная недакладнасць. У прыватнасці, давялося спатыкнуцца на сённяшнім распаўсюджана-лаянкавым — «задрыпаны». І гэта сказана пра чалавека, лёс якога наводзіць мастака на думку пра сучасную праблему азвярэласці ў яе «глабальнасці ды касмічнасці». Страчвае ад гэтай «задрыпанасці» вобраз. Чамусьці ніяк не ўспрымалася на слых і «сухарнае пахрупванне прымёрзлай зямлі на шырокай аўтамабільнай каляіне».

І яшчэ. Многае ў кнізе Брыля афарбавана элегічна-шчымлівым роздумам. І ўсё ж ад кнігі «На сцежцы — дзеці» ідзе такая радасць, такая свежасць адчування, што не хочаш ні розумам, ні душой успрымаць гэтыя пранізліва-балючыя адзнакі незваротнасці часу, імклівасці чалавечага жыцця.

Тамара НУЖДЗІНА.
г. Мазыр.

На адным з пленумаў СП БССР у выступленні К. Шэрмана прагучала крытыка ў адрас Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута замежных моў («ЛіМ» 23.XII.1988 г.). Прамоўца гаварыў аб тым, што, рыхтуючы кадры, гэтая навучальная ўстанова не ўлічвае нацыянальную спецыфіку рэспублікі. Крытычныя закіды з'яўляліся ў прэсе — не толькі рэспубліканскай, але і агульнасаюзнай — і раней (з 1983 года), аднак адміністрацыя інстытута адмоўчвалася. Сёлета ж, у лютым, прарэктар па навуковай частцы інстытута замежных моў Галіна Пятроўна Багуслаўская і сакратар партыйнай арганізацыі Віктар Фёдаравіч Балакіраў запрасілі на гутарку паэта і перакладчыка К. Шэрмана, старшыню камісіі па выкладанні беларускай мовы і літаратуры ў школе пры СП БССР Б. Сачанку і карэспандэнта «ЛіМа».

Пазней у рэдакцыю прыйшоў ліст, у якім адміністрацыя ІЗМ інфармавала аб становішчы беларускай мовы ў гэтай ВНУ. «Курс беларускай мовы быў уведзены ў вучэбныя планы ўсіх факультэтаў па рашэнні савета інстытута яшчэ ў 1970 годзе. Па новых вучэбных планах на вывучэнне беларускай мовы і літаратуры адводзіцца 120 гадзін»,— паведамлялася ў лісце. Аднак, паводле праверкі Міністэрства народнай адукацыі, аказалася, што з іх толькі 36 аўдыторных. Галіна Пятроўна растлумачыла, што па плане 40—50% гадзін па ўсіх прадметах адводзіцца на самастойную працу. Але выходзіць, што ў дачыненні да роднай мовы гэты паказчык узрос да 70%.

Далей у лісце гаварылася, што з 1988/89 навучальнага года ўведзены спецкурсы па гісторыі сусветнай культуры і мастацтва, дзе ёсць раздзелы, прысвечаныя Беларусі, што студэнты пішуць рэфераты, курсавыя і дыпломныя работы па пытаннях развіцця беларускай літаратуры, беларускай мовы, робяць пераклады з замежных моў на беларускую; што для студэнтаў перакладчыцкага факультэта ўведзены спецкурс «Прабпемы мастацкага перакладу»; што ў інстытуце створаны творчыя калектывы, якія працуюць над складаннем іншамоўна-руска-беларускіх (нямецка-руска-беларускі слоўнік ужо выйшаў з друку) і іншых беларуска - замежнамоўных слоўнікаў. Згадваліся таксама разнастайныя формы прапаганды беларускай культуры, у прыватнасці, вечары, сустрэчы з пісьменнікамі, чытацкія канферэнцыі, экскурсіі па гістарычных мясцінах Беларусі і інш. У заключэнне паведамлялася, што на кафедрах абмяркоўваюцца прапановы па ўмацаванні двухмоўя ў навучальна-выхаваўчым працэсе. Мерапрыемствы па выкананні рашэння калегіі Міністэрства народнай адукацыі па пытаннях двухмоўя будуць абмяркоўвацца і зацвяр-

---

Чытаючы часопісы

Адрас другі, не апошні...

Летась часопіс «Беларуская мова і літаратура ў школе» адзін са сваіх нумароў прысвяціў педагогам Слонімшчыны, расказаўшы, як шмат робіцца ў горадзе і раёне па прапагандзе беларускай мовы і літаратуры, далучэнню школьнікаў да чароўнага матчынага слова. Называліся канкрэтныя адрасы ініцыятывы, расказвалася пра лепшых настаўнікаў, прыводзіліся метадычныя распрацоўкі іх лепшых урокаў.

Пасля знаёмства з нумарам падумалася: а ёсць жа ў рэспубліцы і іншыя раёны, дзе, як на Слонімшчыне, гэтаксама ўважна

Гэта нам не — выкладалі?

джацца на бліжэйшым пасяджэнні савета інстытута.

На такой аптымістычнай ноце заканчваўся ліст. Аднак, думаецца, ёсць падставы, каб трывожыцца за стан роднай мовы ў гэтай ВНУ (як і ў некаторых іншых).

27 верасня 1988 года Бюро ЦК КПБ прыняло пастанову «Асноўныя мерапрыемствы па далейшым развіцці народнай асветы ў Беларускай ССР», якая была адобрана X пленумам ЦК КПБ і якая непасрэдна тычыцца стану выкладання беларускай мовы ў сярэдніх, спецыяльных і вышэйшых навучальных установах рэспублікі. Ды, на жаль, з 15 сталічных ВНУ пасля ўсіх пастаноў на сённяшні дзень павярнуліся тварам да роднай мовы толькі 3—4. Гэта, у прыватнасці, тэатральна-мастацкі, тэхналагічны і педагагічны інстытуты.

Віна ў гэтым, відаць, не толькі Міністэрства народнай адукацыі БССР, іншых вышэйшых інстанцый. Заўважаецца і нежаданне «знізу» — у рэктаратах і дэканатах — далучыцца да перабудовы ў галіне моўнай палітыкі. Нават без спецыяльных дазволаў, інструкцый, без змены вучэбных праграм і планаў можна было б чытаць курсы грамадскіх дысцыплін па роднай мове, па-беларуску афармляць калідоры і аўдыторыі ВНУ. На жаль, і гэтага няма.

Мы вырашылі звярнуцца да выпускнікоў Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута замежных моў, якія працуюць на ніве народнай асветы і культуры з наступным пытаннем: якія шляхі ўдасканалення сістэмы навучання ў інстытуце бачыце вы, каб тут сапраўды рыхтаваліся высокапрафесійныя кадры з арыентацыяй на патрэбы рэспублікі? Вось іх адказы.

Якуб ЛАПАТКА,
настаўнік іспанскай мовы СШ № 5 г. Наваполацка:

— Спачатку пра сябе. З 1988 года я вяду ўсе тлумачэнні і пераклады ў чацвёртым класе толькі на беларускай мове. І трэба сказаць, што ніякага «непераадольнага моўнага бар'ера», які так палохае праціўнікаў беларусізацыі, не ўзнікае. На ўроках у гэтым класе было шмат наведвальнікаў — і бацькі, і адміністрацыя, а выснова гучала так: «А мы и не заметили, что вы говорили по-белорусски». Не заўважаюць гэтага і дзеці, г. зн. маю беларускую мову яны ўспрымаюць як нешта звычайнае і натуральнае. Апрача таго, мы з калегам рыхтуемся да працы ў тых, пакуль што двух беларускіх класах, якія створаны ў нашай школе: склалі іспанска-беларускі слоўнічак (каля трох тысяч слоў), даведнік няправільных дзеясловаў і г. д. Я сказаў аб тым не дзеля пахвальбы, а дзеля таго, каб папярэдзіць такое моднае зараз пытанне: «А ты сам што зрабіў для беларускай мовы, апрача балбатні?» Але, на жаль, заслугі інстытута замежных моў у тым няма ніякай, бо я пачынаў вучыцца на перакладчыцкім аддзяленні (тады яшчэ аддзяленні, а не факультэце), дзе беларускую мову не вывучалі зусім.

На мой погляд, у інстытуце замежных моў становішча можна выправіць такім чынам:

1. Афіцыйная статыстыка дае пэўны працэнт беларускіх школ у рэспубліцы. Значыць, прадугледзець адпаведны працэнт беларускамоўных выпускнікоў пры прыёме ў інстытут.

2. Забяспечыць выкладанне агульнаадукацыйных прадметаў (гісторыя КПСС, навуковы атэізм і г. д.) на беларускай мове. Гэта цалкам рэальна, бо пераважную большасць выкладчыкаў складаюць людзі, якія ведаюць беларускую мову. Спасылкі на моўны бар'ер у інстытуце, дзе сабраныя самыя здольныя да моў людзі, гучаць проста недарэчна.

3. За пяць гадоў перавесці выкладанне замежных моў на беларускую аснову, бо калі за гэты час можна падрыхтаваць знаўцаў іспанскай, нямецкай, англійскай і французскай моў, то беларускую мову можна вывучыць і за болей кароткі тэрмін. Ажыццяўляць такі пераход павінны выкладчыкі інстытута, з дапамогай студэнтаў, ствараючы распрацоўкі ўрокаў, тэм, складаючы тэматычныя і агульналексічныя слоўнікі. Для студэнтаў гэта была б добрая і карысная навуковая практыка.

4. Даплачваць выкладчыкам, якія будуць чытаць свае прадметы па-беларуску, скажам, 20—25 працэнтаў ад стаўкі, таму што без матэрыяльнага стымула тут не абыдзешся.

5. І самае галоўнае: надаць беларускай мове статус дзяржаўнай, інакш усе пастановы і рашэнні, якія б мудрыя яны ні былі, будуць залежыць ад энтузіязму выкладчыкаў і сімпатый ці антыпатый кіраўнікоў.

Алесь АСТАШОНАК,
рэдактар-перакладчык часопіса «Крыніца» («Родник»):

— Скончыў у 1976 г. французскае аддзяленне перакладчыцкага факультэта (другая мова — англійская). Выкладчыца роднай мовы вельмі добрая была, але што яна магла зрабіць, па руках і нагах звязаная праграмаю і агульным стаўленнем да свайго прадмета?

Не ў інстытуце нараджалася бяда. Але варта сказаць пра дух, што панаваў у ім. Пад час вучобы ў інстытуце дайшла да скону ў нашых душах не толькі беларускасць, але нават і славянскасць. Савецкая літаратура выкладалася фармальна. Чыталі мы спрэс заходнюю прозу. З астатняга памятаю: хадзілі па руках «Один день из жизни Ивана Денисовича» А. Салжаніцына, «Рэквіем» Г. Ахматавай, англійскія і французскія тэксты «Доктара Жывага» Б. Пастарнака і «Лаліты» У. Набокава. Неяк убачыў у сябра «Хрыстос прызямліўся ў Гародні» У. Караткевіча і «новомировское» выданне «Мёртвым не баліць» В. Быкава. Нас выхоўвалі іншым чынам — найпільнейшым наглядам за даўжынёю валасоў і шырынёю штаноў, за самым дробязным праяўленнем «вальнадумства». Мяне дагэтуль не пакідае ўражанне, што я скончыў нейкі закансерваваны пансіянат, пасля якога мы ўсе мусілі стаць як мінімум перакладчыкамі ў консульствах, пасольствах, ААН і ЮНЕСКА — гэтак рупіліся пра нашую добранадзейнасць і бездакорны знешні выгляд пад «клерка прыстойнай установы». Праўда, замежныя мовы выкладалі вельмі добра.

З усіх магчымых курсаў перакладу выкладалі сур'ёзна толькі адзін — грамадска-палітычны. Курс тэхнічнага быў сфармалізаваны дашчэнту. Пра пераклад мастацкі — ані слова. Мы вывучалі гісторыю, геаграфію, літаратуру замежных краін, а што мы маглі расказаць там, за мяжою, да якой нас рыхтавалі, пра сваю Беларусь?

Шляхі ўдасканалення? Справу трэба пачынаць з кропкі адліку са знакам «мінус». Паступова інстытут павінен стаць беларускім — і па назве, і па сутнасці. А то ж ён прыкладае магутныя намаганні да забойства беларускае школы: выпускнікі едуць у вёску, а хто з іх выкладае па-беларуску?

Трэба быць больш адказнымі перад сваімі выпускнікамі і сваім народам.

Лявон БАРШЧЭЎСКІ,
старшы выкладчык кафедры замежных моў Наваполацкага політэхнічнага інстытута:

— Я скончыў інстытут у 1980 годзе, а потым яшчэ тры гады (з 1984 па 1987) вучыўся ў аспірантуры. Калі я быў студэнтам, родную мову на нашым факультэце нямецкай мовы не выкладалі. Быў толькі кароткі курс (30 гадзін плюс залік) беларускай літаратуры на другім годзе навучання. На працягу апошніх трох-пяці год у інстытуце ішло паслядоўнае скарачэнне гадзін на выкладанне замежных моў, бо скарачалася агульная колькасць абавязковых аўдыторных заняткаў у тыдзень (згодна з рэформаю сярэдняй і вышэйшай школы). Таму, відаць, на сённяшні дзень тыя 120 гадзін беларускай мовы ў інстытуце — не так ужо і мала.

Сказаць па шчырасці, з кім бы я ні размаўляў з былых выпускнікоў-беларусаў нашага інстытута, практычна ўсе могуць гаварыць па-беларуску на даволі прыстойным узроўні. Тут, напэўна, няма таго псіхалагічнага бар'ера, які існуе ў многіх іншых людзей, бо чалавек, які ведае як мінімум дзве замежныя мовы, усё-ткі лічыць трохі ганебным не ўмець выказвацца па-беларуску. Іншая справа, што служыць у гэтым прыкладам для іншых могуць толькі адзінкі.

Наўрад ці рэальна павялічыць колькасць гэтых гадзін, і не гэта, на маю думку, галоўнае. Трэба, на мой погляд, пашырыць прысутнасць беларускай мовы ў інстытуце ў іншых аспектах. Гэта і вядзенне хоць бы часткі дакументацыі па-беларуску, і беларускі насценны друк, і наданне «беларускага ўхілу» працы факультэта грамадскіх прафесій (здаецца, тут ствараецца ці нават ужо створаны беларускі фальклорны ансамбль), а таксама студэнцкага клуба. Самае галоўнае ж, на мой погляд,— гэта чытанне некаторых курсаў грамадскіх дысцыплін і прадметаў псіхолага-педагагічнага цыкла па-беларуску. Гэтае пытанне можна вырашыць у самыя бліжэйшыя гады. Я ўпэўнены, напрыклад, што хоць сёння могуць пачаць выкладаць па-беларуску марксісцка-ленінскую філасофію дацэнт І. П. Шпадарук, старшы выкладчык В. М. Кручкоў, знойдуцца тут адпаведныя кадры і па іншых прадметах, пра якія я казаў. Але зацікаўленасць у вырашэнні гэтага пытання павінна быць рэальна праяўлена на ўзроўні рэспубліканскага кіраўніцтва.

Уладзімір КОЛАС,
рэжысёр кінастудыі «Беларусьфільм»:

— У інстытуце замежных моў я вучыўся з 1968 па 1973 год. Памятаю, што пры заканчэнні інстытута паехаць у любую афрыканскую вёску лічылася куды больш прэстыжным, чым атрымаць размеркаванне ў вёску ці нават горад Беларусі. У гэтым няма нічога дзіўнага, калі ўлічваць, што плацяць спецыялісту ў Афрыцы ледзь не ў дзесяць разоў больш, чым настаўніку ці перакладчыку на Беларусі.

Кажуць, што сёння справу ў інстытуце замежных моў вырашаюць «адміністрацыйным» шляхам: каб забяспечыць рэспубліку «нацыянальнымі кадрамі»,— не размяркоўваюць выпускнікоў за мяжу. Але як будзе паводзіць сябе такі «нацыянальны кадр», калі, часцей за ўсё насуперак сваёй волі, апынецца недзе ў беларускай вёсцы? Як паўплывае на маладыя душы сваіх гадаванцаў? Зразумела, усё будзе залежаць у першую чаргу ад асобы маладога настаўніка. Але вучоба ў інстытуце развіццю нацыянальнай самасвядомасці, на мой погляд, не спрыяе. Беларускую мову і літаратуру за тыя гадзіны, што адводзяцца на іх па праграме, можна вывучыць толькі павярхоўна, фармальна. Да таго ж, ніводнай гадзіны не выдаткоўваецца на вывучэнне гісторыі Беларусі, яе культуры.

Зразумела, нельга вінаваціць кіраўніцтва інстытута за агульнае становішча, у якім апынулася наша мова, наша культура. Але ў інстытуце, на маю думку, вырашыць праблему можна проста: аддаць беларускай мове тую колькасць гадзін, якую выдаткуюць тут на рускую мову, увесці курс геаграфіі, гісторыі і культуры Беларусі — па прыкладзе таго, як выкладаюць у інстытуце геаграфію, гісторыю і культуру замежнай краіны, мову якой вывучаюць студэнты. Гэта было б лагічна і справядліва.

Прымаючы такія рашэнні, неабходна ўлічваць агульную моўную сітуацыю. І таму «моўныя рэформы» ў інстытуце ёсць сэнс праводзіць адначасова з комплексам мер па выпраўленні агульнага становішча з роднай мовай на Беларусі, першай з якіх павінна стаць прыняцце Закона аб дзяржаўнасці беларускай мовы.

Думаецца, што адказы, якія мы змясцілі, будуць цікавыя не толькі адміністрацыі і выкладчыкам інстытута, але і ўсім чытачам «ЛіМа».

Галіна ТЫЧКА.

ставяцца да ўсяго, што тычыцца зберажэння нацыянальных традыцый, прапаганды іх. Сапраўды — ёсць. І ў гэтым пераконвае нядаўні, красавіцкі нумар «Беларускай мовы і літаратуры ў школе» за сёлетні год. Амаль увесь ён прысвечаны Піншчыне, дзе асабліва творча працуе метадычны кабінет, а набыткі многіх настаўнікаў роднай мовы і літаратуры варты не толькі ўхвалы, але і пераймання. Узнагароджанне раёна пераходным Чырвоным сцягам Міністэрства народнай адукацыі БССР і галіновага прафсаюза — вынік сапраўды творчай працы людзей, аб'яднаных адзінствам задум і клопатаў, людзей, што дбаюць — гэта зусім не гучныя словы — аб будучым нацыі.

Сярод іх Аляксандр Пятровіч Выбяранец, выкладчык роднай мовы і літаратуры з Лемяшэвіцкай сярэдняй школы і адначасова лектар Брэсцкага інстытута ўдасканалення настаўнікаў. Пра яго хораша расказвае ў нарысе «Яго лёс, яго прызванне» І. Паўлава. Аднак прывабны воблік А. Выбяранца, як педагога, што мысліць творча, дзейнічае па-дзяржаўнаму, яшчэ больш раскрываецца, калі знаёмішся з яго распрацоўкамі «Урок-прэс-канферэнцыя па творчасці П. Панчанкі». Як умела падыходзіць настаўнік да вывучэння творчасці аднаго з самых цікавых сучасных савецкіх паэтаў, як мэтанакіравана і настойліва прывівае ў дзяцей любоў да яе!

А ўзяць вопыт Івана Іосіфавіча Калошы. Ён працуе ў Пінкавіцкай сярэдняй школе імя Якуба Коласа. Як відаць з яго выступлення ў часопісе «Захаваць у памяці народа», педагог не толькі дбайна ставіцца да прапаганды творчасці народнага песняра, але і да іншых значных набыткаў беларускай літаратуры.

Чытач мае магчымасць пазнаёміцца таксама з вопытам Марфы Аляксандраўны Аляхновіч, Ганны Пятроўны Пасевіч, Ірыны Ільінічны Рэкс і іншых настаўнікаў.

І, вядома ж, добра, што ў гэтым нумары, як і ў папярэдніх, змястоўным атрымаўся раздзел «Культура Беларусі». Матэрыялы яго таксама прывязаны да Піншчыны. Гэта і артыкул М. Раманюка «Народныя касцюмы Піншчыны», і своеасаблівы экскурс у мінулае беларускага дойлідства, зроблены А. Кулагіным — «Пінск — архітэктурны запаведнік».

Пра культурныя традыцыі на Піншчыне расказваецца і ў артыкуле А. Кірыковіча «А. Блок і Палессе». Прыводзяцца цікавыя факты, назіранні, абагульненні. Праўда тут ўзнікае пытанне, чаму аўтар усё, што тычыцца ўвекавечання памяці Аляксандра Блока на Піншчыне звязвае з імем маскоўскага журналіста Г. Блюміна? Да Г. Блюміна шмат зрабіў ураджэнец Лунінецкага раёна М. Калінковіч. Не так даўно ён прыняты ў члены Саюза пісьменнікаў СССР. А яшчэ ў 1985 годзе М. Калінковіч выпусціў у выдавецтве «Мастацкая літаратура» кнігу «Палескія дні Аляксандра Блока», а яшчэ раней, у канцы 70-х гадоў, з'явіліся яго першыя публікацыі, у тым ліку ў часопісе «Нёман», штотыднёвіку «Литературная Россия».

... Выпуск такіх нумароў трэба толькі вітаць. Справа гэта і своечасовая і неабходная. Дзякуючы намаганням партыйных органаў, грамадскасці, Міністэрства народнай адукацыі на чале з М. І. Дземчуком сёння робіцца нямала, каб да беларускай мовы далучалася як мага большая колькасць людзей. Але ўсё пачынаецца са школы. І першы яе вопыт у гэтым кірунку варты самай актыўнай і мэтанакіраванай падтрымкі. І таму спадзяёмся, што такі тэматычны нумар «Беларускай мовы і літаратуры...» не апошні.

НАШ АГЛЯДАЛЬНІК.

БУНТАРНЫ ВОБЛІК КАЛІНОЎСКАГА

У пачатку лістапада мінулага года ўвагу шматлікіх наведвальнікаў выставачнай залы Аб'яднання дзяржаўных літаратурных музеяў г. Мінска прыцягнула экспазіцыя твораў жывапісу, графікі, экслібрысаў, скульптуры і медальернага мастацтва з калекцыі А. Белага, прысвечаная 150-годдзю з дня нараджэння Кастуся Каліноўскага і 125-годдзю з дня яго гераічнай гібелі.

Цяпер каталог «Катусь Каліноўскі і студзеньскае паўстанне 1863 года на Беларусі» выйшаў паўторным выданнем, прытым у пашыраным выглядзе. Змешчаны рэпрадукцыі звыш 120 твораў. Ва ўступным артыкуле А. Белы падрабязна расказвае пра найбольш значныя творы беларускіх мастакоў, прысвечаныя К. Каліноўскаму і паўстанню, якім ён кіраваў.

СВЕДЧАЦЬ ДАКУМЕНТЫ

У выдавецтве «Беларусь» апошнім часам выйшаў шэраг зборнікаў дакументаў і матэрыялаў, падрыхтаваных Інстытутам гісторыі партыі пры ЦК КПБ, якія расказваюць аб барацьбе беларускага народа з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. Нядаўна выйшла чарговая кніга з гэтай серыі — «Камсамол Беларусі ў Вялікай Айчыннай вайне». У зборнік уключаны дакументы і матэрыялы, што адлюстроўваюць шматгранную дзейнасць камсамольскай арганізацыі Беларусі ў час вайны. Яны ўяўляюць цікавасць не толькі для гісторыкаў, але і для шырокай грамадскасці, асабліва для маладога пакалення. У шырокі ўжытак уводзяцца звесткі, дагэтуль схаваныя ў партыйных і дзяржаўных архівах і нідзе не апублікаваныя. Увайшлі ў кнігу і матэрыялы з ваеннага і пасляваеннага друку, якія сёння сталі ўжо бібліяграфічнай рэдкасцю.

Ёсць у зборніку імянны і геаграфічны паказальнікі, па меры неабходнасці прыведзены каментарыі да некаторых публікацый.

С. ВІРЗОЎСКІ.

Упершыню у «ЛіМе»

Таццяна КАРШУКОВА



Таццяна Каршукова нарадзілася ў 1965 годзе ў Гомелі. Пасля заканчэння Мінскага інстытута культуры працуе бібліятэкарам Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна.
Першыя свае вершы надрукавала ў газеце «Чырвоная змена».
Сёння штотыднёвік знаёміць сваіх чытачоў з новымі яе вершамі.

Муляжы

Ты нікому, ты нікому не кажы,
Што на тварах
Заўважаеш муляжы,
Што не першы заўважаеш ужо год
Робленых усмешак карагод.
Ды і вочы
Могуць бліснуць,
Як нажы,
Бо таксама,
Бо таксама... муляжы!

Маці загінуўшага ў Афганістане

Ёй часта сніцца гэты сон:
Сынок сыходзіць на перон...
Шумяць вакзальныя бярозы.
І не хавае маці слёзы,
Цалуе сына моцна ў губы:
«Ты назусім, сыночак любы?!»
А сын — маўчыць. У смутку вочы:
Сказаць байцца ці не хоча?
...Ёй часта сніцца гэты сон:
Маўклівы сын.
Пусты перон.

●

Размоў пустыя тыражы...
Не веру, што іх нехта хоча.
Патрэбна часам даражыць,
Мець мэту і да мэты крочыць.

А калі справа не ідзе,
Калі бяздзейнасць, як атрута?
Даверся працы ў грамадзе,
Парві хутчэй ляноты пута...

Каб ніхто не змог з цябе
Пакпіць пагардліва, знянацку:
«Вось думаў — сябра ў барацьбе,
А маю — балаболку-цацку».

Курапаты

Мы ведаем, чые ахвяры...
Мы ведаем, хто вінаваты...
Глядзяць на нас з нябёсаў твары
Тых, хто забіты ў Курапатах.
І боль на тварах, і здзіўленне:
Як гэткае ў жыцці магчыма?
...Праверце ж вы сваё сумленне
Іх шматпакутнымі вачыма.

●

З жыццём адна ў мяне умова —
Я з ёй і ў радасці, і ў скрусе:
Каб не памерла мая мова,
Заўжды гучала ў Беларусі.

●

З гадамі мы мудрэй, смялей:
Няма тых песняў, як калісьці,
Што нам «...жыць стала весялей»...
Бадзёрыцца з якой карысці?

Але ж і песняў, каб да слёз
Кранала чыстае сумленне,
Шчэ вецер праўды не прынёс
Разгубленаму пакаленню.

На лузе

Мае удачы і няўдачы —
Каму патрэбны гэты тлум?
Тут — подых ветрыка гарачы,
Тут — пчолак звонкае «зум-зум»...

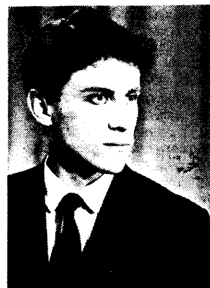
І кветкі млеюць у знямозе,
І ўсё жывое, нібы ў сне.
...Яшчэ не скора прыйдзе восень,
А лета светлае міне.

●

І адкрыццё і навіна:
Трывога ў сэрцы, хваляванне...
Ці ж не прыйшла мая пара?
Ці не прыйшло маё каханне?

З якой пяшчотаю лаўлю
І спеў ракі, і лесу гукі,
І ўсё на свеце я люблю,
І лашчаць кветкі мае рукі...

Славамір АДАМОВІЧ



Славамір Адамовіч нарадзіўся ў 1962 годзе на станцыі Унежма Анежскага раёна Архангельскай вобласці. Скончыў Свірскае СПТВ-17. Працаваў на чыгунцы, трактарыстам на цаліне, свідравальшчыкам на заводзе імя Кірава ў Мінску. Цяпер — студэнт трэцяга курса філалагічнага факультэта БДУ імя У. І. Леніна. Сябра таварыства маладых літаратараў «Тутэйшыя». Друкаваўся ў часопісе «Маладосць», газеце «Чырвоная змена», штотыднёвіку «Ніва».

Заўтра

Заўтра зноў уставаць
І кудысьці спяшацца,
І пра нешта казаць,
І аб чымсьці спрачацца.

Заўтра зноў да людзей,
Зноў глядзець ім у вочы,

Пераклады

Раман ІВАНЫЧУК



Паручык Міцкевіч

З Раманам Іванычуком, вядомым украінскім пісьменнікам, лаўрэатам Дзяржаўнай прэміі імя Т. Шаўчэнкі і літаратурнай прэміі імя А. Галайко, чытачы беларускіх выданняў ужо распачалі знаёмства. Летась у «ЛіМе» (21 кастрычніка) было апублікавана яго эсэ-ўспамін пра Уладзіміра Караткевіча «Мой рэквіем». У «Полымі» (1988, № 12) з'явіліся «Лісты Уладзіміра Караткевіча да Рамана Іванычука». «Работніца і сялянка» (1989, № 3) змясціла пераклад на беларускую мову яго апавядання «Сівыя ночы». І вось — урывак з новага рамана пісьменніка «Бо вайна — вайною» пра падзеі першай сусветнай вайны на заходнеўкраінскіх землях. Над творам Р. Іванычук працаваў апошнія два гады, у тым ліку — і ў беларускім Доме творчасці пісьменнікаў «Іслач» імя В. Дуніна-Марцінкевіча...
Нагода гэтай публікацыі — не толькі з'яўленне новага буйнога твора нашага ўкраінскага пабрацімa, з чым мы, безумоўна, яго вітаем. Ва ўрыўку з рамана, які аўтар назваў «Паручык Міцкевіч» і прапанаваў «ЛіМу», паўстае вобраз Кастуся Міцкевіча — Якуба Коласа, якога на пачатку стагоддзя ваенны лёс закінуў на Галічыну, пад самую Румынію. Па дарозе паручык Міцкевіч захварэў на жаўтуху, апынуўся — ужо волян пісьменніка Іванычука — у адным гуцульскім сяле. Аднак не буду пераказваць тое, з чым чытач мае добрую магчымасць сам пазнаёміцца.
Хочацца толькі дадаць, што маецца яшчэ адна выдатная нагода ўбачыць імя Рамана Іванычука ў беларускім друку: 27 мая 1989 г. яму спаўняецца шэсцьдзесят гадоў. Няхай жа гэты пераклад стане адным з тых вясёлкавых мастоў дружбы, па якім думкі і пачуцці беларусаў паімчацца ў старажытны Львоў да руплівага і мудрага юбіляра, каб пажадаць яму здароўя, новага творчага плёну і спору ў ножнай справе.

Вячаслаў РАГОЙША.

У 1916 ГОДЗЕ армія генерала Брусілава заняла Галічыну. Настаўніца Шубярціўна паклікала Івана Шынкарука ў школу. У Піліпаўку прыйшоў неспадзяваны і доўгачаканы спакой.

Ведалі людзі, а тым больш Іван, што да канца вайны яшчэ надта *далёка*, ніхто не мог угадаць, калі яна скончыцца. У Еўропе немцы штурмавалі французскую цвярдыню Вердэн, у Італіі ішлі бai пад П'яваю, аўстрыйскія войскі акружалі Бухарэст, і сцякаў крывёю легіён Украінскіх Січавых Стральцоў у складзе корпуса генерала Гофмана пад Залатою Ліпаю.

Але на Каламыйшчыне запанаваў мір. Прыйшоў ён і ў Піліпаўку разам са зваротам пані Шубярціўны з настаўніцкага з'езда ў Тарнопалі, арганізаванага старшынёю школьнага аддзела педагогам Іванам Краскоўскім. Ён дамогся ў генерал-губернатара Галічыны і Букавіны Трэпава дазволу вучыць на занятых землях дзяцей на роднай мове. На з'ездзе былі зацверджаны для карыстання ў сельскіх захаронках і школах падручнікі Барыса Грынчэнкі, Спірыдона Черкасенкі, Соф'і Русавай — іх у Піліпаўку прывезла з сабою Шубярціўна.

Іван чакаў дазволу на адкрыццё настаўніцкай *семінарыі* ў Станіславе, а тым часам увесь захапіўся школьнай працай: склікаў дзяцей, прыносіў у школу яйкі, сыр, масла, хлеб — добраахвотныя ахвяраванні ад вяскоўцаў на піліпаўскую захаронку.

Жыццё пачало напаўняцца для Івана пэўным сэнсам — ён стаў патрэбны людзям. Тое *гадавое пераходаванне* ў схроне на абарозе ў лясным урочышчы Сакатуры, тыя начныя зімовыя вылазкі дадому па цяпло і хлеб змучылі яго, выматалі прыніжэннем і страхам, ён не раз парываўся выйсці са схованкі і з'явіцца ў каламыйскую вайсковую камісію: няхай забяруць у аўстрыйскую армію ці ў УСС — усё роўна. Аднак каб дабрацца да Каламыі, трэба было прайсці тры вёскі, у якіх шнырылі венгерскія жандары, шукаючы дэзерціраў і «масквафілаў»,— вісець на вярбе не хацелася, і ён — надломаны, знявечаны, спустошаны — вярнуўся ў вёску, калі рускія войскі другі раз занялі Галічыну.

Іван разумеў эфемернасць свайго цяперашняга становішча: канца вайны не відно, у тое, што ў краі надоўга ўтрымаецца руская ўлада, таксама не верылася, хоць, можа, і хацелася: была яна меншым ліхам, чым аўстра-венгерскі карны рэжым. Ды адчувалася ў свеце нястрымная вібрацыя, якая трэсла асновы нехлямяжых імперскіх гмахаў. Не стала ў людзей больш ілжывай веры ў іх сілу, моц і дарэчнасць: мітусяцца людзі ў палаючых будынках, шукаюць праломаў і шчылін, скрозь якія можна прарвацца на волю, а што рабіць на той волі, як зберагчы сябе, якую крэпасць заняць, каб не дацца спусташальнаму агню не ведаюць. Але Іван не сумняваўся, што ў абодвух гмахах хутка прагараць кроквы, праломяцца перакрыцці і зваляцца яны на дол у пыле, дыме і смуродзе. А што тады? Якімі выйдуць народы з пажару, хто паспее на пагарэлішчы пабудаваць свой дом, а хто, прысыпаны і абакрадзены, прачнецца ў агні?

Парады не меў ні ад кога. Брат Міхайла недзе ваюе ў легіёне Украінскіх Січавых Стральцоў, а можа, да гэтага часу ўжо і загінуў? Бацька і маці гібеюць, не *раўнуючы шго краты, якія жывяцца* крошкаю хлеба, каб з голаду не памерці. Настаўніца Шубярціўна нічога не хоча ведаць апрача таго, што дзяцей трэба вучыць грамаце і розуму гэтаксама, як адно часта праседжваў у яго вечарамі, дзелячы агульную тугу і трывогу, і здзіўляўся, як бяда выроўнівае людзей. Дзе ж бы гэта некалі сядзеў ганарысты Шапяцюк за адным сталом з сынам найапошняга піліпаўскага бедняка пры святле каганца за печанаю ў лупінах *бульбаю з часнаковымі зубкамі?*

Аднойчы вечарам Іван застаў у войтавай святліцы незнаёмага чалавека, які ляжаў на ложку пад суконнаю дзяругаю,— жоўтага, без крывінкі на твары, памёр, то пахаваць, а мундзір, зброю і ўсе яго паперы аднесці ў каламыйскую камендатуру. І чаму гэта да мяне?

— А да каго? — адказаў Іван, гідзячыся войтавым страхам і скупярдзяйствам.— Не да майго ж бацькі несці хворага салдата, калі мы ўсе на адным ложку спім... *Ён што-небудзь гаворыць?*

— Не толькі цяжка дыхае і стогне,— адказала войціха, і ў яе голасе азвалася жаночае спачуванне.— Малады яшчэ, а толькі скура ды косці... Можа, і тыфус.

даваць есці, няхай там агонь і гром, і бура, бо памруць з голаду духоўнага, і мае ў гэтым сваю вялікую рацыю. Ды зразумеў Іван, што яму замала быць толькі малочнаю ваўчыцаю для будучых Ромулаў і Рэмаў, ён павінен яшчэ і знайсці сваё месца ў кагорце новага Энея, які прыйдзе, каб павесці знядоленых траянцаў да запаветнай зямлі,—мелі рацыю Міхайла і Грыц Шапяцюк, калі абвінавачвалі яго ў палітычнай індыферэнтнасці. Але дзе той Эней, хто ён, які?

Заходзіў да колішняга войта Шапяцюка, які ўжо войтам не быў, — вясковая грамада належала вайсковай уладзе, рускай або аўстрыйскай. Стары Шапяцюк зблажэў, здрабнеў, сумуючы па дзецях, якіх таксама захапіла з сабою вайна, і ўсё распытваў Івана, ці не чуў ён штонебудзь пра Міхайлу, хоць не пра яго ён клапаціўся, а пра Катрусю і Грыца. Маўчаў Іван, бо не меў для войта, як і для сябе, суцяшальнага слова, ды ўсё амаль што нябожчыка. На доле ў куце валяліся пакамечаны мундзір з афіцэрскімі пагонамі і скручаная бялізна, побач тырчэлі высокімі халявамі вайсковыя боты, а на спінцы крэсла віселі партупея і дзяга з кабурою. Войт з войціхай сталі пасярод пакоя, бездапаможна пазіраючы адно на аднаго, а цяпер ужо і на Івана; здавалася, што стаяць яны так цэлы дзень ці век і ніякая сіла не зрушыць іх з месца, бо яны не ведаюць, што рабіць з няпрошаным госцем і якая плата чакае за іхнюю гасціннасць, калі ў вёску вернуцца аўстрыйцы.

— Прывезлі на возе,—знізаў вінавата плячыма Шапяцюк, нібы перад ім стаяў не Іван, а венгерскі палявы жандар,— сталі тутака, перад варотамі, два салдаты і афіцэр прынеслі гэтага,—паказаў на ложак,— раздзелі, крыві на ім не было, я ж думаў — паранены. Трасе ім ліхаманка, а я гіну ад страху, што тыфус... і загадалі глядзець за ім і карміць, пакуль не стане на ногі..., а калі б Але гэтага няма чаго баяцца, тыфус — ад вошай. А я раздзела яго, як маці радзіла, і ўсю адзежу ў печы пражарыла. Ёй, вычухаецца ды і пойдзе. А што рабіць... Не выкінеш у роў.

Гаспадары нарэшце зрушыліся з месца, быццам тое, што паскардзіліся мне, дадало ім адвагі і спакою. Шапяцючыха заўвіхалася на кухні гатаваць вячэру.

З ложка пачуўся шэпт. Іван глянуў: сухія губы хворага варушыліся. Падышоў, нагнуўся над ім.

— У мяне не тыф,— пачуў Іван ціхае прызнанне.— Не бойцеся. У мяне жаўтуха. Прабачце, везлі ў Каламыю...

Хворы адкінуў на падушку галаву, заплюшчыў вочы. Іван прыклаў руку да яго лба — гарачы.

— Пайду да Шубярціўны,— сказаў.— Яна крыху знаецца ў медыцыне. Дайце яму піць.

Шубярціўна паіла хворага малаком, настоямі з траў, мёдам. У яго пачалося трызненне, ён нешта гаварыў або спя-

Каб якісь «дабрадзеі»
Мне пра лёс мой прарочыў.

Заўтра зноў да святла
Прадзірацца скрозь цемру,
Але хтось, як са зла,
Крыкне: «Хлопец, знай меру!»

Заўтра зноў у чарзе
Забіваць сваё месца,
Каб пачуць, як вярзе
Алкаголік пра вечнасць.

Заўтра зноў да станка,
А пасля за канспекты.
Ад званка да званка,—
Толькі ноч на пражэкты.

Ноччу воля твая:
Мар аб шчасці і славе.
І прысніцца ралля,
Белы конь на атаве.

І прысніцца яшчэ
Стан дзявочы ў абнове,
І бацькоўскі прышчэп,
І матуліна мова.

●

Глянцавіты зялёны бруснічнік,
Упаду я ў твой дробненькі цвет,
І, як той закаханы язычнік,
Напішу свой паганскі санет.

З гіяцынтаў, падбелу, рамонкаў
Шматкалёрны атрамант зраблю
І пісаць буду смела і звонка
Пра ўсё, што ў свеце люблю.

А люблю я адчайна і дзёрзка
Пекнату залатых нагаткоў,
І маю рудавокую цёзку,
І шурпатасці першых радкоў.

А люблю я грымотаў раздолле.
Чысты лівень, а, зрэшты, і пыл.
Калі пыл гэты з роднага поля,
Не захмарыцца ім небасхіл.

Я не ведаю, што па-за светам,
Як не ведаю, што па-за мной.
Чую толькі, як сэрца каметай
Працінае развагі канвой.

І за гэта люблю маё сэрца.
І шкада мне сляпога раба,
Што іграе пужлівае скерца
На сапсутых маною басах.

Пра фарш і фальш

Калі я гляджу на вуліцах тлумных
У вочы жанчын, абцяжараных
ношай,
Я не люблю музыку струнных,
Шрыфт плакатны і медныя грошы.

Мне сорамна, што я зусім не
здольны
Хоць чым памагчы натомленай маме.
Маўчаць гарсаветы, далёка
Смольны,
І ні шыша у бліжэйшай краме.

Іду, пралетарый, рабочым крокам.
У кішані пяцьдзесят на піва.
Чытаў у газеце «Гісторыі ўрокі...»,
А хтось з-за пляча ўсміхаўся крыва.

Фальшываманетчыкі ідэй і веры,
Дысертанты і дысідэнты...
Зведзена шмат дарагой паперы
На прапаганду і псеўдапрацэнты.

А ў сталічных прадмагах чэргі
за фаршам,
Чэргі за «Шыпрам», нібы за хлебам.
Ідзе па краіне паходным маршам
«Перастройка» зямлі і неба.

Будуюць новыя дамы палітасветы,
Спецпаліклінік, спецгаражоў,
А я ў забягалаўцы спецкатлету
Жую з дапамогаю двух нажоў.

Мне сёння дарэшты абрыдлі словы.
Я пальцы — ў кулак, я жывот
падабраў.
І няхай там усе за ўсход барвовы,
Я — за блакітны прагаласаваў.

Слова перад адкрыццём паляўнічага сезона

Не ўскідвайце ружжо ў начное неба,
Здыміце палец з мёртвага крука.
Схіліце голаў. Гляньце ў вочы глебы,
Што адцвілі валошкамі ў вяках.

Разуменне пачатку

Ніхто яшчэ не парушыў камень,
які — у крушні;
Ніхто яшчэ зямлю не араў сахой
да знямогі;
Ніхто яшчэ не лічыў зоры ў цямрэчы
вусцішнай;
Нікога яшчэ агонь не цалаваў
у нэті.

●

Я сканаць хачу калі-небудзь
На штыхах пачуцця любові
Да маёй сарамлівае лэдзі —
Беларускае роднае мовы.

Я імкнуся, як рыцар галантны,
Быць яе абаронцам заўсёды.
І кідаю жыццёвыя транты,
Каб узяць палатно свабоды.

Мы адбелім яго з маёй любай,
Пафарбуем крывёй нашых сэрцаў,
І ніякі чужынец трыгубы
Мову нашу не змусіць памерці.

ваў з гарачкі. Іван прыслухоўваўся і лавіў словы нібыта з нейкіх вершаў ці песень, з подзівам пазіраў на настаўніцу: мова афіцэра была рускай. Ухопліваў асобныя фразы: «Ой вы думкі, думкі, сэрца майго раны... што вы закруціліся віхрам нада мною... рад бы я не думаць і не знацца з вамі...»

— Можа, ён паэт? — запытальна глянула на Івана Шубярціўна.

— Можа... А мова яго... ці не беларуская?

— Беларуская... Каго ў рускай арміі толькі няма...

— «Эх ты доля, доля, голад ды бяднота, не свая тут воля, не свая ахвота...» — рваўся з горла хворага хрыплы спеў.

Іван з Шубярціўнаю мяняліся каля афіцэра чацвёра сутак — з міласэрнасці і цікавасці: хто ён, чаму ў гарачцы напявае па-беларуску? У Івана нараджалася шчымлівая надзея, што ён пачуе ад гэтага чалавека нешта надта для яго патрэбнае, а можа, і выратавальнае.

На чацвёрты дзень крызіс мінуўся, хворы заснуў, а калі прачнуўся, вочы яго былі чыстыя. Ён ніякавата ўсміхнуўся, спытаў:

— Хто вы?

— Мы настаўнікі,— адказала Шубярціўна.— А ляжыце вы ў сялянскай хаце.

— Так, так,— прыгадваў афіцэр.— Ад Прута вярнуліся, вада была вялікая... А везлі мяне ад біўуака да біўуака ад самай румынскай граніцы, перакладаючы з воза на воз: заразнага ў поезд не прымалі. Думалі — тыф, а тыфозны шпіталь аж но ў Каламыі. Ды ўсё прыглядаліся, ці жывы — клопат мелі са мною... Настаўнікі, кажаце. І я настаўнік. Краскоўскі паадчыняў вам школы... Чалавек!

— Вы ведаеце Івана Ігнатавіча? — спытала Шубярціўна.

— Сябар ён мой, беларус.

— А вы хто?

— Паручык Міцкевіч. А зваць Кастусь.

— Ого! — не стрымаўся Іван.— Такое прозвішча!

— Звычайнае, беларускае. Вялікі Адам таксама з беларусаў...

— Вы паэт? — асмеліўся спытацца Іван.

— Як сказаць... Кожны беларус — паэт, ды не кожны грамату ведае. А хто ёю авалодаў, той павінен пісаць. Толькі слова можа разбудзіць народ. Усё на свеце пачынаецца з слова — нават у Госпада Бога...— Хворы абапёрся на локаць, хацеў падняцца, ды не змог.— Зусім стаў я ні да чога,— прагаварыў сумна.— Пытаецеся, ці я паэт... Відаць, так, бо складаю вершы, кніжачку да вайны выдаў. Але я, каб не бянтэжыць людзей, назваў сябе Коласам. Такі сабе псеўданім выдумаў: Якуб Колас...

Ён са здзіўленнем глянуў на настаўніцу, якая ўраз усхапілася з зэдліка, падалася да яго, збянтэжаная і абрадаваная, быццам пазнала даўняга знаёмага.

— Не можа быць! — выгукнула.— Якуб Колас?! Той самы?

— Напэўна, той самы, іншага няма,— адказаў паручык, знойку знікавейшы.— Чулі нешта пра мяне?

— Божа, які свет цесны,— усё яшчэ не магла супакоіцца Шубярціўна.— Я ж пра вас чытала ў нашай газеце «Неділя», яшчэ перад вайною. Васіль Шчурат, вучоны наш, пісаў пра вас... Як гэта так, што вы тут? І нам выпала ратаваць вас... Неймаверна!

Паручык доўга маўчаў, потым прашаптаў ціха:

— Няхай вам Бог дасць здароўя... Можа, паслужу яшчэ маёй беднай Беларусі.

Да паручыка Міцкевіча паволі вярталася здароўе. А калі ўжо мог уставаць, Іван — калі з Шубярціўнаю, а часцей адзін — прыходзіў да яго пагутарыць. Часам праседжваў у войтавай святліцы да позняе ночы.

Лысаваты, з запалымі шчокамі на шырокім лагодным твары, з праніклівымі разумнымі вачыма паручык Міцкевіч не прыхоўваў радасці, калі Іван прачыняў дзверы і нясмела вітаўся: яго ўвесь час бянтэжыла ўсведамленне, што праводзіць вольны час з сапраўдным паэтам, які мае нават сваю кніжку. Само паняцце — паэт — было для Івана свяшчэнным і недасягальным, а гэты да таго ж — адзін з першых паэтаў у сваёй забытай богам Беларусі, будзіцель народа, як на Украіне, напрыклад, Катлярэўскі або Шашкевіч. Ён не мог прыхоўваць свайго захаплення, паручык гэта бачыў і таму намагаўся ўнікаць размовы, якая тычылася яго асобы. Затое калі заходзіла гутарка пра беларускую літаратуру, вочы яго ўспыхвалі, ён гаварыў палка і горача пра свайго вернага сябра Янку Купалу, пра маладых паэтаў — Максіма Багдановіча, аўтара славутай кніжкі вершаў «Вянок», да таго ж, знаўца ўкраінскай культуры, пра трагічнага публіцыста Сяргея Палуяна, якога сталыпінскія жандары давялі да адчаю, і ён налажыў на сябе рукі ў Кіеве, маючы ўсяго дзевятнаццаць гадоў.

«Дзевятнаццаць гадоў — столькі, колькі спаўняецца зараз мне, а што я паспеў зрабіць?» — караў сябе ў думках Іван.— Палуян напісаў дзесяткі артыкулаў пра адраджэнне Украіны — у прыклад беларусам, адстойваў правы беларускай школы, праславіў чувашоў і якутаў, якія прабудзіліся да нацыянальнага жыцця, а я свой васемнаццаты год прасядзеў у сене на Сакатуры, усё роўна як мядзведзь у бярлозе, і не прыклаў рук ні да адной карыснай справы. Ганьба мне... Але чаму — ганьба,— спрабаваў суцяшаць сябе Іван,— не кожны можа, не ва ўсіх аднолькавыя здольнасці... Так, аднак смелым кожны можа стаць, хто мае мужнасць выхаваць у сабе гэтую рысу».

Іван прасіў паручыка расказаць пра сябе, яму трэба было прасачыць кожны крок свайго жыцця — для прыкладу і навукі.

А жыццё ў паручыка Міцкевіча пачыналася падобна да Іванавага. Сын лесніка. Скончыў настаўніцкую семінарыю ў беларускім мястэчку Нясвіж, марыў стаць народным настаўнікам. Падлеткам пачаў пісаць вершы. «Як я... Ды хто надрукаваў бы маю пісаніну?» А ён першы свой верш апублікаваў у першай беларускай газеце ў Вільні пад псеўданімам Якуб Колас, калі яму споўнілася дваццаць чатыры гады. У дваццаць восем выдаў першую кніжку вершаў «Песні жальбы». «То, можа, і я яшчэ паспею?» За арганізацыю нелегальнага з'езда беларускіх настаўнікаў быў пасаджаны ў мінскую турму. «Рашуйся б я на такую рызыку?»

Іван лавіў кожнае слова беларускага паэта, убіраў у сваю памяць, ён паверыў, што гісторыя жыцця паручыка Міцкевіча можа некалі яму прыдацца. А як беларусы павядуць сябе ў цяперашняй завірусе, якою дарогаю пойдуць?

— Мы з вамі,— гаварыў паручык,— калі не родныя, то стрыечныя браты. Вось беларус Краскоўскі даў вам школы. А мяне ў Нясвіжскай семінарыі вучыў расійскай славеснасці ўкраінец Фядот Андрэевіч Кудрынскі, аўтар многіх прац па гісторыі і этнаграфіі Беларусі і Украіны. Гэта ж ён параіў мне пісаць па-беларуску. Абруселы ўкраінскі вучоны выхаваў беларускага паэта. Парадокс, аднак заканамерны... Агульная наша доля, то агульная павінна быць і барацьба.

— Што ж мы павінны рабіць, пане паручык? Я малады, нічога сам вырашыць не ўмею...

— Сітуацыя сама падкажа, што рабіць. Толькі трэба табе пільна прыглядацца да свету і прыслухоўвацца да свайго сумлення.

— А што вы ўжо паспелі пачуць?

— Што паспеў пачуць і адчуць?.. Я супраўваджаў на румынскі фронт эшалон дзэерцірaў. Марны гэты клопат узяло на сябе камандаванне — іх з кожным разам становіцца ўсё больш і больш. І я зразумеў... Ты не адчуваеш, Іване, як трашчаць гнілыя швы імперыі? Як адбываецца змена пакаленняў змагароў за прагрэс, а таксама — і за рэакцыю? Задумайся толькі: цяпер восень 1916 года. Памёр у гэтым годзе настаўнік украінскага народа Іван Франко. Не стала ідэолага польскіх шавіністаў Генрыха Сянкевіча. Пакончыў жыццё самагубствам першы амерыканскі сацыяліст Джэк Лондан. Нехта з нашага пакалення павінен стаць на іхнае месца, і будуць тыя новыя правадыры больш моцныя як у добрым, так і ў благім: распачнецца барацьба на смерць. Старыя атупелыя імператары выміраюць: няма ўжо Франца-Іосіфа, а скора і Мікалая II не стане, яго заб'юць... Прыйдуць новыя правадыры — рэвалюцыйныя і контррэвалюцыйныя...

— А што тады?

— Кожны, хто прагне волі свайму народу, стане на бок рэвалюцыі.

— І галічане?

— І галічане. Хіба ты не бачыш, як крышацца гліняныя ногі Аўстра-Венгерскай імперыі? Яна ўжо не вытрымлівае ўласнай крытычнай масы...

— У нас ёсць свой украінскі легіён.

— Вам можна было б пазайздросціць... Ды не стане ў яго змогі ўстояць перад легіёнамі польскімі.

Міргае каганец на стале. За сталом — паручык Міцкевіч, настаўніца Шубярціўна і Іван. А каля печы дрэмле стары Шапяцюк. Можа, не варта весці пры ім такія размовы? Але не прагоніш з пакоя, а гутарцы няма супыну... Ніяк жо можа данесці на сваіх? А ўвогуле, ён дрэмле.

— Вы так катэгарычна прадвяшчаеце наш пройгрыш... Чаму? — спыталася Шубярціўна.

— Ды хоць бы таму,— адказаў паручык,— што ваш легіён стаў пад апеку варожай вам Аўстрыі, і яна, нібы крывасмок, вып'е з яго кроў яшчэ да таго, як вы станеце на змаганне з новым заваёўнікам.

— Але ж польскі легіён таксама ў складзе аўстра-венгерскай арміі,— уставіў Іван.

— Так. Але ты забыўся, што польскія легіянеры ў баях забіваюць не палякаў, а чужынцаў, і тым мацнеюць, а вашы усусусы вымушаны выцэджваць кроў са сваіх адзінакроўных братоў і цераз гэта слабнуць. Хіба вам невядома, што царскае камандаванне на тыя часткі фронту, дзе ваююць усусусы, пасылае часці, сфарміраваныя з усходніх украінцаў? Каб аслаб украінскі патэнцыял. Так яно робіцца... А можа, вы верыце, што зможаце самі ўстояць супраць варожага вам кола і стварыць сваю маленькую галіцкую дзяржаву?

— Які ж для нас выхад?

— Стаць на бок будучай рускай рэвалюцыі.

— І перайсці з-пад аўстра-венгерска-польскага прыгнёту пад рускі?

— Я не прафесійны рэвалюцыянер... на такое пытанне не магу цяпер адказаць. Але вы самі мелі магчымасць пераканацца, якія сілы гуртуюцца ў Расіі. Найлепшы прыклад — Краскоўскі. Хіба вы думаеце, што гэта генерал-губернатар Трэпаў загадаў яму адчыніць украінскія захаронкі і школы? Не цешце сябе надзеяй, ён анітрохі не лепшы за папярэдняга губернатара графа Бобрынскага! Але на той час яшчэ не паспелі падрасці рэвалюцыйныя сілы ў цэнтры нашай самадзяржаўнай сістэмы, і ён меў мажлівасць беспакарана распраўляцца ў вас з «мазепінцамі», падводзячы пад тую мерку ўсіх, хто змагаўся за украінскую культуру. А Трэпаў ужо не можа... Таму вы павінны знайсці шляхі да яднання з прагрэсіўнымі сіламі, якія ёсць у нас — сярод украінцаў, рускіх, беларусаў.

— Вы радзіце нашым сынам у выпадку рэвалюцыі ў Расіі павярнуць зброю супраць Аўстра-Венгрыі? — засумнявалася Шубярціўна.

— Толькі так.

— А ён мае рацыю,— сказала Івану настаўніца і баязліва азірнулася: каля печы цямнела згорбленая постаць войта, на шэрай пляме твару блішчэлі бялкі вачэй. Шапяцюк слухаў.

...Адужаўшы, паручык Міцкевіч пайшоў з Пілілаўкі шукаць свой полк і сваю долю ў рэвалюцыі.

Праз год армія Брусілава пакінула Галічыну. Аўстрыйская ўлада мабілізавала Івана на італьянскі фронт. Па даносе войта Шапяцюка настаўніцу Шубярціўну за тое, што даглядала рускага афіцэра, адправілі ў канцлагер Талергоф...

Пераклаў з украінскай мовы
Вячаслаў РАГОЙША.

...Вынік не падводзіцца

Штрыхі да творчага партрэта заслужанага артыста БССР Уладзіслава УЛАСАВА

Мне часта ўспамінаюцца школьныя студзеньскія канікулы 1967 года, якія сталі для мяне адпраўным пунктам у вызначэнні будучай акцёрскай, а потым і рэжысёрскай прафесіі. У тыя дні на гастролях у Маладзечне быў Дзяржаўны тэатр лялек БССР. Менавіта тады адбылося маё першае знаёмства з Уладзіславам Пятровічам Уласавым, з прафесійным тэатрам лялек, свет якога выдатны артыст раскрыў для мяне, вучня 7-га класа, стаўшы першым творчым настаўнікам і натхняльнікам на выбранне творчага шляху ў жыцці. Чалавек з гарачым сэрцам і вялікім пачуццём гумару, ён часта жартаваў над моладдзю: «У тэатры лялек цяжка першыя дзесяць гадоў...» Як і ў *кожным* жарце, тут ёсць доля праўды, праўды вялікай і карпатлівай працы ў станаўленні акцёра-лялечніка. А шлях да сваёй прафесіі, якой ён аддаў без малога 45 гадоў, не такі ўжо роўны і засыпаны лаўрамі, і не без кур'ёзаў, якія былі выклікаць ны ў свой час стаўленнем да тэатра лялек як трэцясортнага віду мастацтва.

...Смаленск. Сакавік 1945 года. Яркім сонечным днём 16-гадовы юнак прыйшоў у гарадскі Дом культуры ў спадзяванні прайсці конкурс і быць залічаным у народны хор. Аднак выйграць у конкурсе не ўдалося. Камісія не параіла пакуль што займацца вакальным мастацтвам, спаслаўшыся на пераходны ўзрост — мутацыю голасу. Але ўпэўненасць у сваім прызванні вакаліста ў хлопца толькі ўмацавалася. А на час Уладзіслаў вырашыў уладкавацца машыністам сцэны ў абласным тэатры лялек. Для навічка тэатр лялек заўсёды поўны загадак, таемнасці, дзівосаў і маленькіх адкрыццяў. Так і Уладзіславу Пятровічу, які назіраў за работай артыстаў-лялечнікаў хацелася зразумець: якім жа чынам акцёр можа «ажывіць» мёртвую матэрыю — ляльку, як у ягоных руках яна робіцца жывым персанажам. Цікаўнасць, жаданне спасцігнуць невядомае авалодвала ім з кожным днём усё мацней і мацней. І вечарамі, калі ў тэатры нікога не было (а тэатр у той час складаўся з 2-х пакояў), будучы акцёр задавальняў сваю цікавасць вывучэннем і спазнаннем галоўнай фігуры тэатра — лялькі.

Так складваецца, што прафесійны лёс многіх людзей вызначае выпадак. Выпадак дапамог і Уладзіславу Пятровічу. Захварэла актрыса, выканаўца ролі Дзеда ў адной з рускіх казак. Прапанавалі замяніць яе Уласаву, які ўсе ролі п'есы ведаў на памяць. Менавіта гэты выпадак і паклаў пачатак акцёрскай дзейнасці. «І пачалося, і закруцілася, і пайшло, і паехала»,— смяецца Уладзіслаў Пятровіч. Спачатку працаваў з пальчаткавымі лялькамі (пятрушкамі), потым — з трысцінавымі. Вучыўся ў асноўным сам. З 1946 па 1949 гг. на фарміраванне і станаўленне маладога артыста аказала вялікі ўплыў рэжысёр Наталля Чарнова, якая арганізавала пры тэатры прафесійную студыю з прыцягненнем педагогаў-спецыялістаў па сцэнічнай мове, акцёрскім майстэрстве, пластыцы, гісторыі тэатра.

З 1949 года служыў у марфлоце. «Спатрэбіўся і там мой голас»,— успамінае Уладзіслаў Пятровіч. Чытанне вершаў, пародыі, перайманне людзей, жывёл, музычных інструментаў — усё гэта ўносіла разнастайнасць у фарміраванне моўнага апарата, што спатрэбілася ў далейшай рабоце. Вярнуўся ў родны тэатр ужо даволі сфарміраваным артыстам, са сваёй канцэртнай праграмай, якую горача падтрымалі таварышы па працы, прыняўшы ў ёй актыўны ўдзел. І зноў выпадак...

Будучы на гастролях у Брэсце, даведаўся аб наборы ў трупу Дзяржаўнага тэатра лялек БССР. Вярнуўшыся з гастроляў, заехаў у Мінск, сустрэўся з галоўным рэжысёрам Дзяржаўнага тэатра лялек А. Аркадзьевым і прыняў яго прапанову працаваць у *Мінску. З 1956 года* У. Уласаў — артыст Дзяржаўнага тэатра лялек БССР. Пачаўся новы перыяд у творчым лёсе гэтага таленавітага чалавека.

Менавіта ў Дзяржаўным тэатры лялек БССР раскрылася шматграннасць, шматпланавасць творчай дзейнасці артыста. Для У. П. Уласава амплуа не існуе. Ды і сам Уладзіслаў Пятровіч лічыць, што ў тэатры лялек амплуа не павінна быць,— акцёр павінен валодаць шырокім дыяпазонам выканаўчага майстэрства. Таму яго рэпертуарны ліст шырокі і разнастайны: ад лірычнага героя да казачнай вострахарактарнай істоты.

З душэўнай цеплынёй успамінае Уласаў аб сваім Труфальдзіна ў спектаклі «Карольален» Я. Сперанскага па К. Гоцы (першы яго спектакль для дарослых). Успамінае, як цяжка было іграць маладога чалавека, наіўнага, кранальнага, лірычнага. У гэтай рабоце важна было выявіць характар, адносіны да персанажа. Зусім натуральна, што з узростам цяжэй робіцца змяняць голас (а гэта неабходна, бо акцёр-лялечнік падпарадкоўваецца масцы лялькі), таму неабходна шукаць новыя фарбы, нюансы, калі артыст прад'яўляе да сябе вялікія *патрабаванні: не паўтарацца* ў работах, не карыстацца загадзя знойдзеным штампам. Вядома ж, ад сябе не пойдзеш, індывідуальнасць у любым выпадку праяўляецца. І Уласава ў любым спектаклі можна пазнаць, але вы ніколі не скажаце, што ён паўтараецца ў ствараемых ім сцэнічных характарах. Для гэтага артыста важным аспектам з'яўляецца гранічнае паглыбленне ў сутнасць характару, канфлікту сітуацыі, трапнае пападанне ў тэмпарытм свайго героя. Добрае адчуванне лялькі, дакладнае пападанне ў «маску лялькі» (вызначэнне моўнай характарнасці), пластычная партытура ролі — няхай будзе гэта Стваральнік з «Боскай камедыі» І. Штока, знакаміты персанаж Я. Гашака Швейк ці булгакаўскі Понцій Пілат з «Майстра і Маргарыты» — уражваюць гранічнай праўдай сцэнічнага жыцця, вялікім пачуццём гумару і іроніі.

Драматургія ў лялечных п'есах спрошчана, часам даведзена да схематычнага малюнка ва ўзаемаадносінах персанажаў. Вось тут і праяўляюцца майстэрства акцёра, яго віртуознасць: у некалькіх словах неабходна выказаць думку, сэнс учынку персанажа, «склеіць» характар, вызначыць яго стаўленне да сітуацыі і выказаць сваё стаўленне да персанажа. У тэатры *лялек* гэта важна. Момант перажывання адбываецца на першым этапе рэпетыцый, а потым лялька прадстаўляе перажыванні артыста праз пластыку. Для артыста У. Уласава — гэта адзін з важнейшых аспектаў разумення *сцэнічнага характару, падыходу* да стварэння вобраза: бачыць пластыку лялькі ў прасторы, адчуваць, унутраным зрокам бачыць яе.

«Чалавек з неймавернай энергіяй, маладым запалам, настаўнік творчай моладзі»,— так гавораць пра яго моладзь, якая *нядаўна прыйшла ў тэатр.* Уласаў ніколі не абыходзіць увагай ніводнага пачынаючага артыста, дапамагае і словам, і справай. У яго шмат вучняў, якія, закончыўшы Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут, працуюць у тэатрах лялек рэспублікі і з удзячнасцю успамінаюць свайго настаўніка.

Несупакоенасць, нястомны пошук свайго вобраза ў сур'ёзнай драматургіі — ці не гэта той творчы эліксір, які дазваляе артысту Уласаву не старэць душой?

Чакаем новых вобразаў Уласава. І ставім шматкроп'е...

Сяргей ЮРКЕВІЧ,
рэжысёр.

Ёсць у нас у Мінску унікальная музычная ўстанова — Сярэдняя спецыяльная музычная школа пры Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі імя А. В. Луначарскага. На працягу вось ужо сарака гадоў рыхтуе гэта школа кадры для беларускага мастацтва і музычнай педагогікі. Выкладчыкі, што працуюць тут, аддаюць усе намаганні, каб стварыць для навучэнцаў той асаблівы клімат, у якім гадуюцца і выхоўваюцца будучыя лаўрэаты, заслужаныя артысты, проста добрыя музыканты.

ДЫРЭКТАР — ПА ЖАДАННІ КАЛЕКТЫВУ

ЗРАЗУМЕЛА, шмат у чым усталяванне творчага клімату залежыць ад кіраўнікоў: дырэктара, завучаў, загадчыкаў аддзяленнямі. Я, выпускнік гэтай школы, добра памятаю тую асаблівую атмасферу, што панавала ў ёй пры першым дырэктары І. Р. Германе. Дарэчы, ягоная заслуга і ў тым, што школа, якая некалі месцілася ў цесным непрыладкаваным будынку, мае сёння выдатныя ўмовы для заняткаў. Прычым, такога будынка няма нават у Цэнтральнай музычнай школы пры Маскоўскай дзяржаўнай кансерваторыі.

І вось нядаўна адбылася ў школе падзея, якая прыцягнула ўвагу музычнай грамадскасці нашага горада. Тут прайшлі выбары новага дырэктара. Упершыню за ўсю гісторыю школы дырэктара не прызначалі «зверху», а калектыў вылучаў яго са сваіх радоў.

Як гэта было?

Міністэрствам культуры БССР былі зроблены дзве прапановы. Першая: дырэктара выбірае калектыў з ліку сваіх супрацоўнікаў. Другая: міністэрства прызначае дырэктара па ўзгадненні з калектывам. Агульны сход педагогаў і тэхнічнага персаналу школы прагаласаваў за першую прапанову. На тым жа сходзе абралі камісію па выбарах. Затым на ўсіх аддзяленнях прайшлі сходы...

У рэшце рэшт, на агульным сходзе школы са сваімі праграмамі выступілі два прэтэндэнты на пасаду дырэктара: Уладзімір Кузьменка і Таццяна Цітова, якіх прадстаўлялі даверaныя асобы.

ТАКІМ ЧЫНАМ, першай перад прысутнымі (калегамі-педагогамі, навучэнцамі, іхнімі бацькамі, прадстаўнікамі Міністэрства культуры БССР і кансерваторыі) выступала Т. Цітова. Сярод тэзісаў яе праграмы вылучаліся, прынамсі, такія: адраджэнне традыцый высокай культуры навучэнцаў, музычнай творчасці, супольнасці; упарадкаванне канцэртнай практыкі (г. зн. даць магчымасць іграць на канцэртнай эстрадзе не толькі асабліва даравітым школьнікам, а і максімальнай колькасці навучэнцаў, не захапляцца «эксплуатацыяй» юных талентаў). Прапаноўвала Т. Цітова таксама наладзіць цесны кантакт з іншымі спецыяльнымі музычнымі школамі, каледжамі ў нашай краіне і за мяжой; дамагчыся дэмакратызацыі жыцця школы; дамагчыся выдачы выпускнікам ССМШ дыплома, які дае права працаваць па спецыяльнасці.

Пагутарыўшы з Т. Цітовай, я даведаўся, што яна далейшыя перспектывы развіцця школы звязвае з ператварэннем ССМШ у музычны ліцэй. Такая ідэя, дарэчы, прабівае сабе шлях у дыскусіях і распрацоўках новых вучэбных праграм у некаторых спецыяльных музычных школах нашай краіны.

Своеасаблівым развіццём гэтай праграмы прагучалі тэзісы другога кандыдата — У. Кузьменкі. Прынамсі, ён прапана-

III Усесаюзны фестываль народнай творчасці

ХТО ТАКІ НАРОДНЫ МАЙСТАР?

Прызнацца, такі матэрыял не планаваўся да друку. У рэдакцыі меркавалі, што ўдзельнікі «круглага стала» (справаздача з яго была змешчана ў «ЛіМе» 5 мая г. г.) пры падвядзенні вынікаў Дзён народнай творчасці абласцей закрануць і складаныя праблемы, якіх сёння шмат назбіралася ў сферы развіцця народных промыслаў. На жаль, пра свае беды гаварылі толькі кіраўнікі мастацкай самадзейнасці, быццам выставак народных умельцаў не існавала. Адзінае выступленне на гэту тэму пад заслону «круглага стала» загадчыка аддзела выяўленчага мастацтва Рэспубліканскага навукова-метадычнага цэнтра культуры Ю. Іванова было ўспрынята без асаблівай увагі і атрымалася ў нейкай меры фрагментарным. Можа, сапраўды жыццё ў народных умельцаў бестурботнае!

Раней кожны падобны агляд, прыўрочаны да святочнай даты, мацаваўся ў памяці прылівамі бурнай эйфарыі, якая надавала ўпэўненасці, што ўсе праблемы народнай творчасці вырашаны і нечаканасцей тут ніякіх быць не можа. Але, як паказаў час, захапленнямі і крыкамі «ўра!» прыкрываліся часцей за ўсё ілюзорныя поспехі, якія ў спакойнай абстаноўцы можна было ўгледзець толькі праз павелічальную лінзу. Паставім пытанне так: ці маем мы ў Беларусі сапраўды народных умельцаў? Адказ адназначны: маем. Арыгінальных? Без сумнення. Можна было б вярнуцца да лепшых работ народных майстроў, але не будзем паўтарацца, наша газета пра іх пісала. Нас радуюць работы спецыялістаў у галіне дэкаратыўна-прыкладнога і выяўленчага мастацтва, але, аказваецца, жыццё ў майстроў вельмі няпростае, шмат у іх сабралася нявырашаных пытанняў.

Народныя промыслы на вачах знікаюць. Возьмем дзве любыя вобласці, напрыклад, Мінскую і Брэсцкую. У Мінскай вобласці ў Івянецкім раёне знікае ганчарства, у Валожынскім усё менш застаецца бондараў. На Брэстчыне ў пачатку нашага стагоддзя ганчарствам славіліся Пружаны, дзе працавала больш за 100 ганчароў. Гожыя гладышы з вёскі Гародная Столінскага раёна на любым кірмашы былі па-за канкурэнцыяй. Цяпер пра былую славу там толькі ўспамінаюць.

Чаму сёння мала хто зацікаўлены ў выніках работы народных умельцаў, у тым, каб яны маглі спакойна працаваць, тварыць, а не бегаць у пошуках матэрыялаў для сваіх вырабаў? Ніхто не сумняваецца, што праз спецыяльныя магазіны *можна дапамагчы людзям* набыць тыя дэфіцыты, без якіх немагчыма ўявіць іх творчы занятак, але за гэта трэба некаму брацца. Дзе можна купіць работы народных умельцаў? У мастацкія салоны нос не ўсунуць, там ад прафесіяналаў няма адбою, таму даводзіцца ім блукаць па рынках і збываць сваю прадукцыю з рук. У нас ёсць *столькі ведамстваў, якія* як быццам зацікаўлены ў рабоце гэтых працаўнікоў. Дык, можа, трэба сумеснымі намаганнямі адкрыць магазін ці салон па рэалізацыі твораў народных майстроў?

Напэўна, тут важна мець дакладнае ўяўленне пра мастацкія вырабы, бо яны, адшліфаваныя рукамі самадзейных майстроў і сышоўшыя з вытворчага канвеера, — не адно і тое. Сёння на ўсіх фабрыках мастацкіх промыслаў выпускаюць досыць прыгожую прадукцыю, якая не залежваецца на прылаўках магазінаў, але гэта, як бы нас ні пераконвалі, не вырабы народнага мастацтва. Прадпрыемствы, якія валам выпускаюць прадукцыю пад «народную», зразумець можна: ім даведзены план па рэалізацыі і няма часу разбірацца, дзе ёсць нешта ад сапраўды народнага, а дзе падробка чысцейшай вады.

Праўда, трэба пагадзіцца, што такія прадпрыемствы ў свой час прынеслі карысць. У 60-я гады яны пачалі выпускаць сваю прадукцыю на мільёны рублёў, і тады ўсе зразумелі, што вырабы раскупляюцца, люд — свой і прыезджы — яшчэ не страціў цікавасці да такіх вырабаў. І на той хвалі цікаўнасці наша народнае мастацтва пачало адраджацца. Сёння, дзякуючы намаганням Фонду культуры БССР і Міністэрства культуры рэспублікі, а ў рукі першага перададзены Маладзечанская і Бабруйская

ваў вырашыць найперш пытанне з інтэрнатам для іншагародніх дзяцей; стварыць савет працоўнага калектыву з удзелам педагогаў, навучэнцаў, бацькоў; забяспечыць, па меры магчымасці, умовы для тэхнічнага пераабсталявання школы, набыць відэамагнітафоны, дыктафоны, прайгравальнікі. Пашырыць сувязі з Саюзам кампазітараў і Музычным таварыствам БССР. Знайсці сродкі для паездак педагогаў ССМШ на фестывалі, конкурсы, да педагогаў-наватараў. Ушанаваць памяць лепшых педагогаў школы, арганізаваць музей; пашырыць бібліятэку; знайсці спонсараў-шэфаў і г. д.

ЗРАБЛЮ ТУТ невялікае адступленне. Гэтая падзея (маю на ўвазе выбары дырэктара) магла адбыцца яшчэ два гады назад, калі пасля пераходу яе чарговага дырэктара на новую работу ў калектыве нарадзілася ідэя правесці выбары кіраўніка для сваёй школы. На жаль, тады гэтую ідэю не падтрымала Міністэрства культуры БССР і партыйнае кіраўніцтва. Не дапамог і зварот калектыву з пісьмом у газету «Праўда», а таксама ў ЦК КПСС. Чарговы дырэктар быў прызначаны, насуперак жаданню калектыву, міністэрствам, і прабыў ён на сваім пасту менш чым два гады.

Ды, як той казаў, добра тое, што добра канчаецца. І сёлета ўсё адбылося ў духу перабудовы. Большасцю галасоў дырэктарам быў абраны У. Кузьменка.

Пасля сходу я звярнуўся да некаторых удзельнікаў галасавання.

А. ГУЖАЛОЎСКАЯ, завуч па музычных дысцыплінах:

— Вельмі спадабалася форма правядзення выбараў, вольная, нязмушаная. Нарэшце, ля руля школы стаў яе выпускнік, выкладчык, дасведчаны ў патрэбах і нягодах нашых «знутры». Не скажу, што ранейшыя дырэктары не былі ў курсе нашых задач, але тое, што гэта былі людзі «збоку», пэўным чынам адбівалася на іхняй дзейнасці, хоць усе яны многае для школы імкнуліся рабіць. І, вядома, частая змена кіраўнікоў не спрыяла наладжанаму творчаму працэсу.

Н. ПЛАВІНСКАЯ, выкладчык рускай літаратуры:

— Мне здаецца, трэба павялічыць колькасць гуманітарных дысцыплін, асабліва ў старэйшых класах. Мабыць, спярша на факультатыўных асновах. Я маю на ўвазе гісторыю мастацтваў, эстэтыку, псіхалогію, рыторыку. Падтрымліваю ідэю скарачэння дакладных навук у праграме — матэматыкі, хіміі, фізікі: гэта выслабаніць час для заняткаў па спецыяльных дысцыплінах. Я спадзяюся на перамены ў школе пры новым дырэктары. Кузьменка ведае школу, ён тут вучыўся, памятае першага дырэктара і тую атмасферу, што была тады. Шэраг гадоў ён быў у нас старшынёй мясцкома, добра ведае калектыў.

Л. КУЛЯШОЎ, загадчык аддзялення струнных інструментаў:

— Нам абрыдла тузаніна з дырэктарамі, якія скарыстоўвалі гэтае крэсла, як трамплін для скачка «вышэй». Да таго, пра што гаварылася на сходзе, дадамо: вельмі востра адчуваецца праблема інструментарыя для струннікаў, асабліва для меншых школьнікаў. Каб вырашыць яе, патрэбна дапамога Міністэрства культуры. Нам патрэбны майстар для пачынкі скрыпак, альтоў, віяланчэляў. Яшчэ адно набалелае пытанне: усё больш выпускнікоў нашай школы едуць вучыцца ў Маскоўскую і Ленінградскую кансерваторыі. З аднаго боку, гэта ўсцешна, з другога — трэба пра гэта задумацца: штосьці тут няладна...

...За тэрмін, што мінуў пасля выбару дырэктарам У. Кузьменкі, у школе адбыліся адметныя падзеі. Некаторыя з іх сталіся ўвасабленнем ягонай праграмы.

Што канкрэтна?

Адбыўся вечар памяці педагогаў і навучэнцаў, якія працавалі і вучыліся ў ССМШ. Утвораны клуб «Музінаў», музыкантаў-інтэлігентаў, які мае на мэце задачу папулярызацыі музыкі ў агульнаадукацыйных школах Мінска.

Заадно паведамлю чытачам пра значныя перамогі навучэнцаў школы на конкурсах, што прайшлі сёлетняй вясной. На ўсесаюзных конкурсах сярод віяланчэлістаў вылучыліся М. Самсонаў (І месца, клас педагога У. Перліна) і А. Значонак (ІІІ месца, клас Н. Дзяканавай); сярод скрыпачоў — І. Рукавіцына (ІІ месца, клас прафесара В. Пархоменкі). На конкурсе маладых музыкантаў у Балгарыі атрымаў дыплом баяніст Д. Атраднаў (клас В. Шаблоўскай). І, нарэшце, вучань трэцяга класа, скрыпач П. Ільяшоў (клас Л. Колас) стаў абсалютным лаўрэатам Міжнароднага конкурсу ў Італіі.

Вось такія факты з жыцця Сярэдняй спецыяльнай музычнай школы пры БДК... Думаю, яны пераконваюць, што нават у не самыя спрыяльныя для яе часы захоўвалася тут жывое ядро калектыву — супольнасць людзей творчых, адданых справе, людзей-аднадумцаў. Няхай жа ўдасца ім усім, поруч з новым дырэктарам, узмацаваць колішнія лепшыя традыцыі школы, адрадзіць у яе сценах атмасферу сапраўднай духоўнасці.

Аляксандр МІЛЬТО.

«СЯБРЫНЫ-89»

Амаль тыдзень праходзіў у Мінску Міжнародны дзіцячы фестываль харавой музыкі «Сябрыны-89». Сустрэчы і канцэрты адбыліся ў Беларускай дзяржаўнай філармоніі, у Дзяржаўным мастацкім музеі БССР, у Доме літаратара, у Хатыні... Дзеці з розных саюзных рэспублік, з Чэхаславакіі і ГДР прадэманстравалі сваё мастацтва, і гэта цудоўна, бо, як заўважыў кампазітар Ю. Семяняка, такім чынам мы пашыраем межы дружбы.

Завяршыўся фестываль у старажытным Заслаўі канцэртам-карнавалам «Мая зямля пяе пра шчасце». Гучалі песні савецкіх кампазітараў і мелодыі розных народаў.



На заслаўскім замчышчы.

Тэкст і фота Э. ЭЛЬКСІНА.



Дзіцячы хор радыё і тэлебачання Узбекістана.

фабрыкі мастацкіх промыслаў. Вырабам, якія там выпускаюцца, надалі нацыянальны каларыт і яны карыстаюцца вялікім попытам.

Недзе апошнія 20 гадоў гучалі заклікі зберагчы для нашчадкаў сакрэты народнай творчасці. Але мы ўсе канстатавалі факт, што пакідаюць нас народныя майстры, а самі... нічога не рабілі, каб захаваць іх сакрэты. Колькі іх было, гэтых сакрэтаў! Напрыклад, каб зрабіць добры бубен, народны майстар ведаў, што яму неабходна скура сабакі або цяляці не старэй двух тыдняў. Менавіта з-за няведання гэтых тонкасцей многія музычныя вырабы для народных калектываў не падыходзяць: з 60 цымбалаў, якія прайшлі праверку ў вопытных знаўцаў музыкі з народнага аркестра БССР, толькі 2 могуць выкарыстоўвацца. Склалася такая дзіўная сітуацыя, што народных музычных інструментаў у магазінах і са свечкай не знойдзеш.

Пайшлі ад нас за апошнія 20 гадоў тыя майстры, што дасканала ведалі тэхналогію стварэння музычных інструментаў. і ніхто не ўдарыў пальцам аб палец, каб запісаць для нашчадкаў сакрэты іх творчасці. Злачынная абыякавасць, іншага слова тут знайсці нельга!

У Беларусі востра стаіць праблема навучання і выхавання кадраў, кампетэнтных у народнай творчасці. «Голад на спецыялістаў мастацкай самадзейнасці», — так тэзісна ахарактарызаваў сітуацыю начальнік упраўлення культуры Гомельскага аблвыканкома А. Майсеенка. У вобласці з 32 спецыялістаў па харэаграфіі толькі 8 непасрэдна працуюць у калектывах. Большасць спецыялістаў па харавым мастацтве, якія закончылі культасветвучылішчы, не валодаюць баянам. Не хапае нашым абласцям знаўцаў фальклору.

Мы запрашаем народных умельцаў на выстаўкі тады, калі надыходзіць нейкае свята ці калі органам культуры неабходна рабіць справаздачу. Мясцовыя органы культуры ім мала дапамагаюць, пачынаючы ад стварэння ўмоў для работы (уявіце сабе на хвіліну, што ў адной хаце чалавек харчуецца, спіць і тут жа месіць гліну), і канчаючы продажам работ. У абласцях работу з народнымі ўмельцамі павінны весці навукова-метадычныя цэнтры культуры. Але, на жаль, гэтыя арганізацыі слаба займаюцца як навукай, так і методыкай, ператварыўшыся ў статыстычны і справаздачны прыдатак упраўленняў культуры. Ні для кога не сакрэт, што сцэнарыі распрацаваных імі вечароў ушанаванняў (не мае значэння, каго: даярак, механізатараў, ветэранаў вайны і працы) не маюць адносін часцей за ўсё ні да навукі, ні да методыкі. Так множацца бясконцыя юбілеі і ўшанаванні, падбіваюцца «бабкі» мудрагелістым валавым паказчыкам, у выніку чаго велічная гігантаманія, якая не адпускае нас ад сябе некалькі дзесяцігоддзяў, змушае некаторыя райаддзелы культуры ўключаць у зводку фальклорных ансамбляў і новы калектыў «Аэробіка».

Чакалася, што абвешчаныя Дні культуры прыцягнуць да сябе ўвагу. Я пабываў на ўсіх выстаўках, якія экспанаваліся ў час фестывалю. Было не па сабе, проста няёмка перад гасцямі з абласцей, якія самотна сядзелі ў паўпустых залах, дзяжурылі, каб заадно, калі трэба, стаць гідам. Палац культуры МТЗ быў аддадзены пад выстаўку віцябчан, я ішоў у Палац культуры ў нядзелю, выхадны дзень, а ў зале ўбачыў усяго некалькі чалавек. «Вось так і маркоцімся, — сумна сказала «дзяжурная», дырэктар Гарадоцкага краязнаўчага музея К. Уверская. — Кожны наведвальнік у нас на вагу золата. Ніколі не думала, што сталіца рэспублікі так ахаладзее да народнага мастацтва».

«Выйсце» знайсці было не цяжка: у арганізаваным парадку на выстаўкі накіравалі школьнікаў. Гудзелі залы Палаца культуры камвольшчыкаў, дзе сярод выстаўленых экспанатаў весяліліся мінскія дзеці, якія з радаснымі галасамі перамяшчаліся па зале, бегма кідаючы позіркі на прывезеныя здалёку «штучкі-дручкі», якія, па ўсім відаць, іх цікавілі не больш, чым рэцэпт выпечкі дамашняга торта. Каля ўвахода стаяў прадстаўнік Палаца піянераў і, удакладніўшы нумар школы, адзначаў у сваім сшытку. Бачыў, як мастак з Гродна Г. Сцяпанаў (ён дзяжурыў па выстаўцы) разгублена прасіў нечаканых «аматараў» народных промыслаў нічога не чапаць рукамі.

Сёння гэтыя два словы «народны майстар» значаць мала, бо гэты чалавек абавязкова недзе працуе. Толькі тады народная творчасць зможа паўнакроўна жыць, калі ёй будуць створаны ўсе ўмовы для развіцця, як у любой іншай сферы дзейнасці. Настаў час ратаваць яе ад поўнага заняпаду, і тут важным будзе рашэнне аб наданні народным майстрам сацыяльнага статуса. У ім неабходна ўдакладніць: хто такі народны майстар? Якія яго сацыяльныя гарантыі?

— Арганізацыяй, якая можа распрацаваць такі дакумент, магло б стаць таварыства народных майстроў Беларусі, — гаворыць кандыдат мастацтвазнаўства Я. Сахута. — Размова пра яго ідзе добры дзесятак гадоў. Больш таго, летась нават быў зацверджаны аргкамітэт па яго стварэнні, старшынёй якога абралі мяне, пасля чаго многія з тых, каму сэрца балела па народных промыслах, уздыхнулі з палёгкай: нарэшце, воз крануўся з месца. Аргкамітэт з энтузіязмам узяўся за справу, былі распрацаваны праекты статута аб народных майстрах і іншыя неабходныя дакументы. Здавалася, усё ішло добра, у канцы мінулага года хацелі нават правесці ўстаноўчую канферэнцыю. Але гэта цягнулася да таго часу, пакуль члены аргкамітэта, якія добра знаёмы з праблемамі народных умельцаў, не пачалі складаць рэальную структуру будучага таварыства. Усім было зразумела, што народным майстрам у першую чаргу трэба дапамагаць набываць матэрыялы і рэалізоўваць прадукцыю, а для гэтага неабходны свой магазін, склад і аўтатранспарт. Адным словам, на грамадскіх пачатках такую работу ніхто не пацягне, таварыству патрабуюцца пастаянныя кадры. Вось тут і стварылася тупіковая сітуацыя: аказалася, што некаторыя таварышы прыкідвалі спачатку стварыць арганізацыю, а пасля ўжо набіраць кадры. Зразумела, што пасля такой прапановы члены аргкамітэта ўбачылі імкненне некаторых нарадзіць таварыства толькі на паперы.

Не лепшыя справы і ў іншых «падраздзяленнях» народнай творчасці. «Самадзейныя мастакі ў нас таксама не абдзелены ўвагай», — запэўніваюць мясцовыя работнікі культуры. Тут жа прыводзяцца лічбы, колькі ў іх мастакоў розных узростаў і розных прафесій. Яно так, мастакі ёсць, але сёння мы гаворым пра іншае — як яны жывуць. Майстэрняў яны не маюць, выстаўляць свае работы часта не могуць. Да прыкладу, калі іх калегі ў Літве маюць асабістыя невялікія майстэрні і магчымасць экспанаваць свае работы на 20—30 выстаўках, то ў БССР самадзейным мастакам за год удаецца паказаць свае работы ўсяго 2—3 разы. Не хапае пэндзляў, фарбаў і багету. Не хапае хранічна і даўно, пра гэта не раз гаварылі, але ўсё застаецца па-ранейшаму.

Няпростая сітуацыя склалася і ў рабоце самадзейных кампазітараў. Некалі яны мелі магчымасць друкаваць свае творы ў зборніках песень, цяпер пра такое можна толькі марыць. Вядомы самадзейны кампазітар М. Пятрэнка з Полацка прывёў такі прыклад: у год РНМЦ выдае адзін зборнік (недзе 12—14 песень), а ў БССР недзе сто самадзейных кампазітараў. Вось і палічыце, колькі ім трэба стаяць у чарзе, каб надрукаваць песню. У свой час абласныя навукова-метадычныя цэнтры культуры мелі права выдаваць зборнікі, тады з выданнем песень было прасцей, але гэта права ў іх забралі. Сёння, лічаць народныя кампазітары, неабходна вярнуцца да мінулай практыкі.

Славуты майстар па вырабе народных музычных інструментаў В. Пратасевіч з Мінска паказаў неяк мне пісьмо. Яно прыйшло яму з Бельгіі, з Каралеўскай фальклорнай філармоніі «Канкордзія» (заўважце, там ёсць нават такая філармонія!). Саліднейшы цэнтр бельгійскай музыкі настойліва ўпрошваў нашага шаноўнага майстра вырабіць цымбалы, ліру і ім падобныя струнныя інструменты. Аплата, канешне, высокая. бельгійскія музыканты прасілі гарантыйны тэрмін на вырабы 5 гадоў.

— Цудоўны кантракт, — заўважыў я. — Гэта прэстыжна як для вас, так і для нашай рэспублікі.

— Але заказ так і застаўся не выкананым.

Аказалася, што на той час добрага дрэва для вырабу не было. трэба было ехаць па яго аж у Белавежскую пушчу. Параіўся В. Пратасевіч сям-там, бачыць, чалавечай зацікаўленасці і жадання дапамагчы ні ў кога няма, махнуў на ўсё рукою.

Чалавек, які страціў гістарычныя карані, не зможа будаваць культурнае грамадства. Наш народ выракаўся свайго духоўнага пачатку, які стагоддзямі пераходзіў ад аднаго пакалення да другога, мы цураліся ўсяго нацыянальнага, у тым ліку і сваіх народных промыслаў. Толькі сёння мы пачалі адкрыта прызнаваць, наколькі гэта небяспечна для лёсу нацыі: народная культура з'яўляецца тым духоўным асяроддзем, без якога гуманізацыі чалавечых адносін ніколі не адбудзецца. Таленавітыя мастакі свядома ці падсвядома пра гэта гавораць, выражаючы глыбінную сутнасць з'явы. Стаіць перад вачыма драўляная скульптура «Кніжнік» А. Маголіна, якая экспанавалася ў Дні паказу дасягненняў народнай творчасці Мінска, як вечны напамін аб адказнасці перад часам.

...Боль і смутак на твары старога, які маўкліва пра нешта думае. Яму невыносна цяжка, бо нясе ён на галаве думкі і мары людскія — вялікі стос тоўстых кніг, якія да немачы цісну на яго зверху. Перад сабою ён трымае разгорнутую кнігу, можа — «Вечны статут жыцця», які яшчэ і на працягу трэцяга тысячагоддзя новай эры не выпрацавала чалавецтва. Але чаму кніжнік зусім не рады? Можа, ён адзін спазнаў ісціну і ўжо ў сілах, як прарок, прадказаць тое, што чакае яго цярплівы народ? Магчыма таму, што ў час упадку маральных каштоўнасцей і страты гістарычнай памяці такая прадукцыя і такая журба ягонаму народу ўжо не трэба...

Па даўняй завядзёнцы, пасля заканчэння аналагічных аглядаў усе чакаюць бурных працяглых апладысментаў: усё, што прымеркавана да нейкай даты, павінна ўспрымацца на «ўра!». Але становішча, якое склалася ў рабоце па захаванню народных промыслаў, апладысментаў не выклікае.

Вячаслаў ЛАПЦІК.

ПЕРШЫЯ ЛАЎРЭАТЫ ПРЭМІІ «ДРУГ ДЗЯЦЕЙ»

«Друг дзяцей» — так называецца гэтая пачэсная прэмія, заслужыць якую — высокі гонар для кожнага з нас, незалежна ад пасады, якую ты займаеш,— вялікі начальнік ці выхавацелька ў дзіцячым садку, незалежна, колькі табе год — камсамолец ты ці пенсіянер, — *на гэтую прэмію вылучаюць* самі дзеці за любоў да іх, за ласку, за спагаду, за нястомную руплівасць аб іх здароўі, аб іх шчаслівай долі, за самаадданае служэнне маленству, той галоўнай узлётнай пляцоўцы, з якой пачынаецца чалавек.

Беларускаму аддзяленню Савецкага дзіцячага фонду імя У. І. Леніна споўнілася год, але на яго рахунку ўжо не толькі дабрачынныя ахвяраванні тысяч шчырых людскіх душ, а і рэальныя памкненні многіх і многіх людзей унесці ў яго дзейнасць і сваё прызванне, і талент.

Першую гадавіну свайго жыцця Беларускае аддзяленне дзіцячага фонду адзначае яшчэ адной важнай падзеяй — да Міжнароднага дня абароны дзяцей прысуджае тры свае штогадовыя прэміі тром, падкрэсліваю — тром са шматлікіх у нашай рэспубліцы сапраўдным сябрам дзяцей, людзям, якія на служэнне дзецям аддаюць усю любоў свайго сэрца і душы.

***Першым лаўрэатам прэміі* «Друг дзяцей» сталі медсястра Гомельскага дома дзіцяці Паліна Гаўрылаўна Арлова. На яе жыццёвым рахунку нямала спраў, якія сцвярджаюць яе вялікую душэўную адданасць дзецям. Напярэдадні Айчыннай вайны, скончыўшы медыцынскае вучылішча, яна пачала працаваць у Доме дзіцяці г. Оршы. Апынуўшыся пад пагрозай фашысцкай акупацыі, яшчэ зусім маладая дзяўчына разам з дзецьмі выбіраецца ў небяспечную і няблізкую дарогу ў Мардоўскую АССР. Па службовым абавязку медсястра, а па сутнасці, сапраўдная маці бездапаможным яшчэ немаўляткам, яна ўратавала жыццё, якое толькі-толькі пачалося ў тыя трывожныя і пакутныя дні. Пасля вайны Паліна Гаўрылаўна — у Гомелі. Чалавек актыўнай натуры, карыстаючыся заслужаным грамадскім аўтарытэтам, яна, аднак, за ўсё жыццё не памяняла сваёй любімай пасады на якія лепшыя ці выгаднейшыя. За яе пасаду, лічыць яна, няма вышэйшай.**

Дзеці Мінска з пачуццём глыбокай удзячнасці і па праву сяброўства назвалі сваім лаўрэатам заслужанага дзеяча мастацтваў БССР Васіля Фёдаравіча Сумарава, яркая, жыццярадасная творчасць якога звязана з паэтычным адкрыццём і спазнаннем той вялікай і казачнай краіны, што застаецца непазнанай таямніцай на ўсё жыццё — Маленствам. Гэты мастак бачыць свет вачыма дзяцей. Адна з яго першых карцін «Мой дом» стала ўжо хрэстаматыйнай.

На працягу многіх год Засіль Фёдаравіч натхнёна і самаадддана вядзе студыю юных мастакоў, заснаваную ім пры Палацы культуры камвольнага камбіната. Не адно *пакаленне* дзяцей Мінска прайшло праз гэтую славутую студыю.

Калектыўным лаўрэатам прэміі «Друг дзяцей» стала камсамольская арганізацыя ўпраўлення ўнутраных спраў Мінскага аблвыканкома за нястомную і самаадданую дапамогу дзецям-інвалідам. Камсамольцы не толькі шэфы Івянецкага дома-інтэрната, *яны як родныя* старэйшыя браты і сёстры сваім юным сябрам. Памагаюць ім у навучанні, у будаўніцтве новага корпуса, разам з дзецьмі нарыхтоўваюць кармы для падсобнай гаспадаркі. Часта выступаюць з канцэртамі, наладжваюць сустрэчы з цікавымі людзьмі. Для гурткоў юных тэхнікаў набылі і падарылі інтэрнату радыё- і кінаапаратуру на 30 тысяч рублёў. Нездарма выхаванцы дома-інтэрната так аднадушна вылучалі сваіх шэфаў на гэтую ўзнагароду.

Натуральна, што колькасць сапраўдных сяброў дзяцей, энтузіястаў, падзвіжнікаў, абаронцаў і заступнікаў маленства ў рэспубліцы не адзінкі, а дзесяткі і сотні. Мы ўпэўнены, што лік іх будзе расці і множыцца з кожным годам і самыя дастойныя з іх атрымаюць заслужаную ўдзячнасць і шчырую любоў дзіцячых сэрцаў.

***Сёння мы віншуем першых* лаўрэатаў прэміі «Друг дзяцей» і ад усяе душы жадаем ім здароўя, шчасця і радасці ў далейшым шчырым, натхнёным і творчым сяброўстве з нашымі дзецьмі, з нашай будучыняй.**

Васіль ВІТКА,
член прэзідыума Беларускага аддзялення Савецкага дзіцячага фонду імя У. І. Леніна, старшыня журы па прэміях «Друг дзяцей».

У рэспубліканскім друку апублікаваны «Асноўныя напрамкі аздараўлення і аховы навакольнага асяроддзя, рацыянальнага выкарыстання прыродных рэсурсаў Беларускай ССР на 1991—1995 гады і на перспектыву да 2000 года». Здавалася б, тэма, якая закранае інтарэсы ўсіх без выключэння грамадзян, выкліча ажыўленую дыскусію. Ды пакуль што ніводнага матэрыяла, які б непасрэдна тычыўся праекта асноўных напрамкаў, мне ў друку не траплялася. Чаму? Людзей не цікавіць іх будучыня? Ці праект настолькі бясспрэчны, што і абмяркоўваць яго не трэба!

Прырода і мы

Ці зробіцца крывое прамым?

ДУМКА ЧЫТАЧА

НЕКАЛІ «Литературная газета» перадрукавала фельетон Арта Бухвальда, у якім была такая фраза: «грамадскасць мае права ведаць». На думку Бухвальда, амерыканская грамадскасць страціла права ведаць пра многае. Але гэта, як кажуць, іх праблемы. У мяне ж тады ўзнікла іншае пытанне: ці з'явілася ў нашай грамадскасці права ведаць усё, што мае адносіны да яе жыццёвых інтарэсаў? Ці многія грамадзяне змогуць адказаць на гэтае пытанне станоўча?

На самай справе, наколькі мы інфармаваны? Вось, скажам, апублікавана лічба: у мінулым годзе ў рэкі, азёры і сажалкі рэспублікі скінута 63 мільёны кубічных метраў забруджаных сцёкавых вод («Советская Белоруссия», 2 красавіка 1989 года). Цікава, дзе ў шырокім друку публікавалася расшыфроўка — што гэта за забруджаныя воды, які іх хімічны склад і якое ўздзеянне яны акажуць на наша з вамі здароўе?

Апублікавана карта радыеактыўнага забруджання рэспублікі. І адразу ж узнікае пытанне, для каго яна публікавалася? У Якуціі, скажам, агульнае ўяўленне аб сітуацыі ў Беларусі з яе атрымаюць. Але ж нам яна патрэбна не для павышэння ўзроўню агульнай інфармаванасці — нам тут жыць, на гэтай самай радыеактыўнай зямлі. У мінулым годзе ў цэнтральным друку нейкі адказны работнік ад картаграфіі з гонарам паведаміў аб заканчэнні работы над картай СССР у маштабе 1:25000 (г. зн. у адным сантыметры 250 метраў). Чаму б не рассакрэціць гэту карту, перавыдаючы яе па неабходнасці, бо ўжо дакладна вядома, і пра гэта пісалі, — радыеактыўнае забруджанне распаўзаецца па тэрыторыі рэспублікі. У мінулым годзе мая таварышка па службе «намацала» грыбную мясціну — кіламетраў за сорак ад Мінска, у ракаўскім напрамку. Збіралі ўсёй сям'ёй, і не адзін раз. Але, на шчасце, не паленавалася, праверыла грыбы на радыеактыўнасць на Камароўцы — і выкінула ўсе на сметнік. А магла б і не праверыць, як, пэўна, не правяралі іншыя — бо гэтак блізка ад Мінска. І ні шчыта, ні аб'явы нідзе.

Прыклады нашай «інфармаванасці» можна было б праводзіць доўга.

У некаторых можа ўзнікнуць спакуса прадставіць сітуацыю ў спрошчаным выглядзе: вось, маўляў, нехта ведае, э ад нас хавае, варта дапусціць нас да сакрэтных дадзеных, і ўсё будзе добра. Калі б было так, то гэта яшчэ паўбяды. На самай справе ўсё значна горш, бо ніхто, уключаючы і тых, каму гэта належыць, дакладна не ведае рэальнага становішча спраў. Летась адбылася рэспубліканская нарада па праблемах азёраў Беларусі, на ёй выступалі спецыялісты. Дык вось, ад іх я пачуў, што на сённяшні дзень ніхто не ведае дакладна, колькі ў рэспубліцы рэк і азёраў. Тлумачыцца гэта проста: за трыццаць гадоў меліярацыі гідралагічны рэжым у рэспубліцы змяніўся настолькі, што для складання дакладнай карціны неабходны істотныя ўдакладненні — дзе што яшчэ цячэ, што знікла, а што, наадварот, з'явілася. Так што, у пэўным сэнсе, нам прадстаіць адкрываць сваю рэспубліку нанава.

ПАВІНЕН агаварыцца: менш за ўсё мне хацелася б заняць позу абвінаваўцы. Вельмі малы практычны эфект абвінавачанняў. *Хочацца іншага.* Каб у тым, што робіцца, заўсёды быў здаровы сэнс. А ён падказвае: трэба глядзець праўдзе ў вочы. *Не ведаем нечага сёння—зробім* усё, каб ведаць заўтра. Не займаліся праблемай стану нашага асяроддзя ў мінулым — ёсць магчымасць заняцца такім аналізам цяпер. І вось пасля таго, як будзе складзена ўсеабдымная карціна стану нашай прыроды, можна будзе перайсці да складання праектаў да 2000 года. А пакуль...

Скажыце, як трэба ставіцца да такога пункта праекта: «Забяспечыць павелічэнне сродкаў, якія выдаткоўваюцца на ахову прыроды, не менш чым у дватры разы?» Дык усё-такі — у два ці ў тры? Ці ў залежнасці ад таго, колькі гэтых сродкаў застанецца ад фінансавання іншых праграм? Па-другое, ці забяспечаць гэтыя сродкі рэальнае паляпшэнне экалагічнай сітуацыі, ці зноў задаволімся касметыкай? Вядома, што экалагічная абстаноўка ў ЗША лепшая, чым у нас. Прытым там выдаткоўваецца на мэты экалогіі 80 мільярдаў долараў у год. (Звесткі са штотыднёвіка «Аргументы і факты», № 13, за 1989 год). У нас — 10 мільярдаў рублёў, г. зн., у шмат разоў менш. Мы ж у рэспубліцы збіраемся павялічыць свае выдаткі максімум у тры разы. Гэта што ж, якасць сацыялізму такая, каб жыць у тры разы горш, чым пры капіталізме? Прычым, заўважце, у доўгатэрміновай перспектыве.

Альбо як ставіцца да такога пункта: «Давесці да 2000 года плошчу асабліва ахоўваемых тэрыторый (запаведнікаў, заказнікаў, помнікаў прыроды, нацыянальных паркаў) да 2 мільёнаў гектараў (9,6 працэнта ад плошчы рэспублікі), а плошчу ўсіх відаў ахоўваемых прыродных тэрыторый, якія ўключаюць зялёныя і курортныя зоны, ахоўныя лясы, прыродаміртрыцыйныя рэчышчы — да 5 мільёнаў гектараў (24 працэнты ад тэрыторыі рэспублікі)»? Я хацеў бы спытаць у тых, хто складаў гэты праект, — калі мая дачка дасягне майго ўзросту, колькі зямлі застанецца па-за межамі запаведнікаў? Ці, можа, да таго часу ўся рэспубліка стане суцэльным запаведнікам? Зрэшты, калі ў 2000 годзе «ахоўныя тэрыторыі» будуць ахоўвацца так, як сёння, дык ці будзе з гэтага які-небудзь толк? Я пабываў у двух азёрных заказніках — на азёрах Доўгім і Крывым. Ехаў паглядзець на цуды прыроды, паўдня патраціў на высвятленне таго, што там можна, а што нельга. Аказалася — там усё можна. Азёры забіты сеткамі, маторкі... Ды і каго браканьерам баяцца, калі на аднаго інспектара даводзіцца тэрыторыя, што супастаўляецца з якім-небудзь Люксембургам?

ІРАНІЗАВАЦЬ над праектам можна доўга — ён, на жаль, дае такую магчымасць. Мне здаецца, няма ў ім галоўнага: адказу на пытанне, хто будзе ахоўваць прыроду і з каго канкрэтна народ зможа спытаць. Мне, ва ўсякім разе, не ўдалося высветліць, чым новы дакумент лепшы за тыя 196, выдадзеныя да 1985 года і якія рэгламентуюць правілы прыродакарыстання на тэрыторыі рэспублікі. Маю на ўвазе дакументы, што з'яўляліся цягам доўгіх гадоў, — пачынаючы з дэкрэта II Усерасійскага з'езда Саветаў рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў ад 26 кастрычніка 1917 года «Аб зямлі» і канчаючы такімі, як «Правілы водпуску драўніны на карані» і «Аб мерах па развіцці вытворчасці эфектыўных і больш бяспечных для насельніцтва хімічных сродкаў абароны раслін (пестыцыдаў), паляпшэння іх якасці і забеспячэнні пастаўкі гэтых сродкаў аховы раслін у надзейнай і зручнай для карыстання тары». У новым праекце няма адказу на пытанне, чаму не выканана пастанова СМ БССР ад 13 кастрычніка 1977 года «Аб мерах па захоўванні і рацыянальным выкарыстоўванні прыродных рэсурсаў басейна возера Нарач». Мне вядомы па крайняй меры яшчэ дзве пастановы па возеры Нарач, і, тым не менш, у праекце новага закона наша жамчужына зноў у ліку нешчаслівых. Шмат пытанняў, і няма адказаў. І не дзіўна: новы закон усяго толькі малодшы брат старых.

«...Забяспечыць, ажыццявіць, распрацаваць, перабудаваць...» —колькі іх было, ужо нават на маім нядоўгім веку, такіх распрацовак і перабудоў!

Велізарная колькасць прыродаахоўных актаў, на жаль, не перашкодзіла спаўзанню да экалагічнай катастрофы.

У нашай дзяржаўнай структуры сёння няма арганізацыі, якая несла б поўную адказнасць за стан прыроды. Дзяржкампрыроды? У праекце новага закона яе старшыня ў спісе «зацікаўленых асоб»... на 16-м месцы. Статус гэтай арганізацыі не вызначаны. Ужо вядомы выпадкі, калі начальнікі цэхаў смела зрывалі пломбы *пастаўленыя інспектарамі* новага камітэта. Аб тым, каб спыніць завод, і гаворкі быць не можа. Прыцягнуць можна толькі да адміністрацыйнай адказнасці. Тэарэтычна, канечне, можна і да крымінальнай, але гэта, бадай, толькі ў тых выпадках, калі адбываюцца штосьці сапраўды катастрафічнае з чалавечымі ахвярамі.

Так што, кажучы пра адказнасць, трэба прыгадаць банальную ісціну: паўната адказнасці — гэта заўсёды паўната правоў. Пра якую ж адказнасць навастворанага камітэта можна весці гаворку пры яго сённяшніх куртатых правах?

Яшчэ адно пытанне да аўтараў праекта: якімі меркаваннямі яны кіраваліся пры вызначэнні тых арганізацый, што будуць ахоўваць прыроду? У праекце яны прадстаўлены ў наступным парадку — Дзяржаграпром, Мінводгас, Мінжылкамунгас, Акадэмія навук, Дзяржкампрыроды, Белгідрамет, аблвыканкомы. А я, напрыклад, не веру, што Аграпром (дарэчы, ужо скасаваны ва ўсесаюзным маштабе) будзе аберагаць прыроду. Не, не па прычыне яго шкоднасці. Проста — у яго іншыя мэты: займацца вытворчасцю харчавання. У Мінвадгаса таксама свае, хоць і не ясныя да канца, задачы, Мінжылкамунгас уладкоўвае нас камунальна, а акадэмія не ахоўвае прыроду, а вывучае яе. Чаму ж усе гэтыя арганізацыі ідуць наперадзе Дзяржкампрыроды? І чаму яны па загадзе павінны выконваць неўласцівыя ім функцыі? Толькі дзеля таго, каб усё заблытаць і выключыць персанальную адказнасць?

На маю думку, трэба пачынаць не з праектаў на туманную перспектыву, а з асноў.

УЛІЧВАЮЧЫ выключнасць задач, якія стаяць перад Дзяржаўным камітэтам па ахове прыроды, трэба вылучыць яго ў самастойны орган пры Вярхоўным Савеце БССР. Старшыню камітэта трэба выбіраць (і перавыбіраць праз пяць гадоў) на сесіі Вярхоўнага Савета тайным галасаваннем. Неабходна распрацаваць і зацвердзіць юрыдычны статус Камітэта. Ураўняць яго ў правах з іншымі дзяржаўнымі арганізацыямі. Не трэба асаблівай фантазіі, каб уявіць, што на працягу досыць працяглага часу інтарэсы Дзяржкампрыроды будуць радыкальна разыходзіцца з інтарэсамі ведамстваў, і любая залежнасць ад іх, нават на ўзроўні Савета Міністраў, звяжа яго дзейнасць. Бо пры жывучасці лозунга «план любой цаной» нацяжка здагадацца, на чыю карысць будуць вырашацца канфліктныя сітуацыі.

На сесіі Вярхоўнага Савета неабходна вылучыць санітарна-эпідэміялагічныя службы Міністэрства аховы здароўя і адпаведныя падраздзяленні Белгідрамета ва ўпраўленне па кантролі за якасцю прадуктаў харчавання і навакольнага асяроддзя з падпарадкаваннем гэтай арганізацыі непасрэдна закону. Толькі тады, бадай, знікнуць выпадкі «карэкціроўкі» ПДК у бок іх павелічэння, як у маі мінулага года, калі Міністэрства аховы здароўя прыняло рашэнне аб павелічэнні дапушчальнага ўтрымання нітратаў і нітрытаў у бульбе ў два-тры разы.

На бліжэйшай сесіі Вярхоўнага Савета БССР трэба прыняць рашэнне аб безлімітным фінансаванні на працягу ўзгодненага тэрміну вывучэння стану навакольнага асяроддзя ў рэспубліцы ў рамках Дзяржкампрыроды. Няхай у камітэце вырашаюць, каму даручыць якую работу, і ці даручаць якія-небудзь даследчыя работы Мінвадгасу і Аграпрому ўвогуле. Пры наяўнасці сродкаў выканаўцы знойдуцца.

Важна разгледзець пытанне штатнага раскладу і бюджэту Дзяржкампрыроды пасля таго, як яна прадставіць поўную справаздачу аб стане навакольнага асяроддзя.

Трэба стварыць навучальную ўстанову (яе я ўмоўна назваў бы егерскай акадэміяй), дзе будуць рыхтавацца спецыялісты-экалагі, якія атрымліваюць аднначасова навуковую, прававую і ваеннаспартыўную падрыхтоўку. Такія спецыялісты павінны станавіцца дзяржаўнымі інспектарамі, а не тыя, па сутнасці, выпадковыя людзі, якія часта не ведаюць, як сябе паводзіць у нестандартнай сітуацыі.

У МАІХ ПРАПАНОВАХ няма нічога незвычайнага—так альбо прыблізна так арганізавана ахова прыроды ў іншых краінах. Вынаходзіць тут веласіпед няма патрэбы. Спробы ж латаць старыя дзіркі, па маім глыбокім перакананні, непазбежна асуджаны на правал. Як было мудра заўважана некалькі тысяч гадоў назад, крывое не зробіцца прамым.

Цікава, ці жыве яшчэ таварыства аховы прыроды, і калі жыве, то чым яно займаецца?

К. БАРАДЗІНСКІ,
перакладчык.

г. Мінск.

Пераклады

Яраслаў Сейферт (1901—1986) належыць да выдатнай плеяды паэтаў, якія прыйшлі ў чэшскую літаратуру ў пачатку 20-х гадоў і заваявалі ёй міжнароднае прызнанне. Ён пачынаў свой шлях разам з такімі самабытнымі талентамі, як І. Вольнер, В. Незвал, К. Бібл. Але яму было наканавана надоўга перажыць сваіх равеснікаў, каб пакінуць жыццё на парозе свайго васьмідзесяціпяцігоддзя патрыярхам чэшскай паэзіі і лаўрэатам Нобелеўскай прэміі. У яго багатай творчай спадчыне — кнігі лірыкі «Горад у слязах», «Адно каханне», «Салавей спявае дрэнна», «Паштовы голуб», «Рукі Венеры», «Каменны мост», «Камета Галея», «Мама», «Быць паэтам». Пяру Я. Сейферта належаць кнігі мемуараў «Зоркі над райскім садам» і «Усё хараство свету».

Яраслаў СЕЙФЕРТ

Ленін

На трэснутых і скрышаных апорах
панiклі старадаўнія палацы,
мінулая вычэрпвалася слава.

Такою мы пабачылі Расію,
калі, як свечкі, купалы Крамля
гарэлі над труной правадыра.

Масква ўздымала моўчкі хвалі смутку
на крылах вогненных сцягоў,
гулі
ад мускулістых рук рабочых
вулкі
і дрогка скаланаліся муры.

Да новых да нябачаных сяліб
праз чорныя разваліны Пампей
ішло жыццё —
у гронках вінаграда.

А смерць блукала ў пошуках спакою
сярод руін, дзе след кашэчы
лёг ланцужком на мармуровы пыл
антычных статуй.

●

У снезе — парк,
дзе так яшчэ нядаўна,
нібыта дрэва векавое,
Ленін,
убачыўшы свой вечаровы цень,
на лавачцы
адпачываў стамлёна.
Яму яшчэ пакінула жыццё
нямнога дзён празрыстасці асенняй,
а, можа, і зімовага марозу.
І ён зірнуў туды, дзе сонца зззяе,
у вышыні гранёнага Манблана
убачыў і Еўропу, і ўвесь свет,
што скаланаўся ў барыкадных бітвах.
Падстрэленая птушка ў знемажэнні
на вербны прут упала нечакана;
у банках змеі зліткаў залатых
трымцелі за жалезнымі прутамі
Ля каланады — золата ахова:
адкормленыя псы гуляюць борздка,
па лічбах на паперы, па слупках
струменіць кроў людзей...
Ён плошчы ўбачыў і натоўпаў рух,
і ў цемры ночы, вышытай агнямі,
якія мігацелі так прывабна,
пачуў ён песню, што кранула сэрца.

Быў гэта не лірычны спеў, які
вагае мілагучна аксаміт
лагоднай мяккай цемры над балконам, —
тысячагорлым рэхам гэты спеў
раскатна калыхаўся і грымеў
ля сцен палацаў і ў вушах цароў,
каму ўжо саван ткалі кулямёты.

І раптам растварыўся краявід,
замоўк і знік магутны спеўны голас,
і ўбачылася родная Масква
уся ў снягах, што праз гады ляцяць.

Пачуўся гучны, горды і дакладны
крок каравула ля сцяны крамлёўскай,
які Еўропа і планета ўся,
стаіўшы подых, слухалі задумна.

І ён, нібы прачнуўшыся, узняў
стамлёны зрок — убачыў ліст сухі,
сарваны з дрэва завірухай, ён
ляцеў, кружыў і трапятаў, пакуль
не ўпаў на дол...

●

Дык расчыніце вокны!
Ад болю аж заплюшчваюцца вочы
тых, што сцягі каля труны нясуць.

Хоць Леніна няма, ды ён плыве
высока на руках усіх народаў—
не ў сілах перад ім зямля раскрыцца.
І ціха, ціха
ступаюць несціханыя натоўпы,
і сэрцы стукаюць
у кіпцюрах пакут.

Жалоба над усім пануе светам —
дык вось чаму так дрэнна, друг паэт,
пяецца сёння салаўям.

Мёртвыя ў Лідзіцах

Ластаўкі лунаюць ад трывогі,
прыляцеўшы, дахаў не знайшлі.
Як разбіты скіпетр, ля дарогі
топаль нахіліўся да зямлі...
Вас на доле прыціскае камень.
Шлях уткнуўся ў бездань — прама ў дно.
Ходзіце з прасцёртымі рукамі—
дзе цяпер нічога не відно.
Толькі звон птушыны і пустэча:
жаўранкі бліжэй, чым мы, да вас.
І, магчыма, калі птах шчабеча,
вы таксама чуеце якраз,
як імёны вашыя напеўна
паўтарае поле спакваля,
як на вашых вуснах, сцятых гнеўна,
не перастае крычаць зямля;
як пяюць і страх ваш, і рыданне,
як пяюць і той куток і час,
дзе быў розум на апошняй грані,
дзе ад дзетак адлучалі вас;
як пяюць на нечуваным ветры
зрэнкі тых, хто ўсё яшчэ жывы;
як пяюць, хапаючы паветра,
пальцы рук самотнай удавы;
як пяе раптоўны міг спакою
над апошнім выдыхам глухім;
як кранаюць мужнасцю людскою
тыя, на чыіх плячах стаім.
Жаўранак пяе. Замоўклі сцюжы
Але май, заўсёды малады,
знае, як стаптаныя тады
зноў цвітуць задумлівыя ружы.

Дзеці прадмесця

У прыёмным пакоі,
ад свету ўсяго адгароджаным,
санітаркі,
як балерыны,
танцуюць,
у нямоглых надзеі мацуюць
балетам,
хваробай народжаным...
Мы, прадмесця галоднага дзеці,
туліліся суполкай брацкаю,
у нашых грудзях дзесьці
гняздзілася гора жабрацкае.

Вокны,
свецячы над галовамі,
пра шчасце казалі,
чужымі словамі
ззялі.

Доктар прыйшоў — акуляры чорныя,
з таямніцаю заручоныя.
І з твараў усмешкі знікалі.

(Была чарната акуляраў прытворнаю
ці знакам бяды, якой не чакалі?)

Пад зрэнкамі нашымі,
поўнымі мукі,
дрыжалі ягоныя рукі.
Ён потым нас
выслухоўваць пачаў,
стрыманы ў слоўных высновах
голас яго ціха гучаў.
Ён, нібы музыка іграў
на нас, як на скрыпках кляновых.

І ў кожным з нас
пад рукой пяшчотнай
звінеў адказ,
як спеў аб долі —
не столькі вясёлай, колькі гаротнай.

Ён да часу нямеў,
а калі зразумеў,
што нашыя скаргі лепей бы ўтойваць,
што нас усіх
трэба настройваць, —
па нашых рэбрах
ягоныя пальцы
прабеглі,
нібы ласкавыя джальцы...
І ён праспяваў,
суцішаючы боль:
соль-рэ-ля-мі,
мі-ля-рэ-соль.

«Трэба, шаноўныя, быць здаровымі
перад павевамі ветру суровымі.
Як грымне канцэрт, падобны да буры,
вам па чырвонай іграць партытуры
сімфонію рэвалюцыі!
Вам узнімацца да сонца ў гімне!
А ён непазбежна грымне».

Паэт і іншыя рамёствы

Паэт — нібыта патэфон:
адно і тое ж круціць ён.

Рыфмоўку ты найперш знайдзі:
«сяброў» і «кроў», «цвяроза»— «доза»...
І — без капейчыны сядзі
ды пазычай — такая проза.
Кішэнь ад вершаў пухне — страх!

Чарнільная ў пакоі ціша.
Пяром гусіным на сталах,
калі няма паперы, піша.
Здараецца, сваю любоў
у словы, хоць забі, не ўсадзіць.
Ён любіць мяса галубоў,
што да яго на стол не сядуць.

Другая справа — камінар.
Бо мае ён не слоўны дар.

Ён з лесвічкай і памялом
на белы свет праз комін выйшаў
і з важнасцю пакінуў дом —
і дым над дахам неба вышыў.
У дом наведваннем сваім
нясе і ўдачу ён і одум.
Дзяўчынкі бегаюць за ім —
запэцкаць пальчык аб куродым.

Служыць сабе любую рэч
прымусіць гаспадыня можа,
калі ж не мае цягі печ,
што ёй рабіць тады, о божа!

Але і бондар—ці ж не так?—
працуе слаўна, як мастак.

Збівае дошкі вельмі проста,
кальцуе бочкі на двары,
раўняе потым іх па росту,
старанна смолячы знутры.
Пакуль паэт радок ударны
шукае ў думках нездарма,
прыкоцяць бочку з піваварні —
і ўцехі большае няма.
Той, хто ў натоўпе гаманлівым
выходзіць у вясельны круг,
сябе сагрэўшы моцным півам,
успомніць бондара, як друг.

А пекар ёсць без каўпака?
Ляціць, пыліць над ім мука.

Закваску ён размяў рукою,
крупіначку яе ўкусіў,
а потым у дзяжы з мукою
натхнёна цеста замясіў.
Застыў над цестам нерухома,
шапнуў, як прашчуры даўней...
Узыдзе цеста, як вядома,
ад мудрых слоў яшчэ пышней.
Той хлеб, што есці мы ахвочы,
да ладу пекар давядзе.
Мы ўранку ледзь расплюшчым вочы
а ён адпачываць ідзе...

І ў кузні працаваць не жарты,
кавадлы добрых песень варты.
Радок паэта, нібы сталь,
звініць — і ўвысь крыляюць словы,
ды молатам сваім каваль
распаленыя гне падковы.
У кадзь з вадою кіне іх —
шыпіць вада ды іскры роем...
Гул кавалю лагодзіць слых,
па кузні ходзіць ён героем.
І гэтай музыкі агонь
праз тоўшчу сценаў пранікае,
падкову той хвілінай конь,
нагу згінаючы, чакае...

Але вярнуцца ўсё ж пара
і да мастацтва песняра.
На нашай роднай мове ён,
што зачароўвае з маленства,
раскажа, як у віхры дзён
ад фанабэрнага шаленства
мы скарбы моўныя свае
самаахвярна ратавалі...
Хвалу жыццю паэт пяе —
айчынны спеў калыша далі.

Трывогі і надзеі звон
шчымліва гэтак слых лагодзіць.
Нашчадкам ружу кіне ён —
і сам з усмешкай адыходзіць.

Пераклаў з чэшскай
Пятрусь МАКАЛЬ.



Мартыралог Беларусі: імёны і факты

Жылі-былі землякі...

Сталінскія рэпрэсіі не абмінулі і вёску Кукшавічы Дзяржынскага раёна Мінскай вобласці. Мне, настаўніцы-пенсіянерцы, мясцовыя жыхары шмат расказвалі пра тыя страшныя часы — пра тое, як у хатах пачыналі плакаць і развітвацца з мужчынамі, калі з'яўляўся на вуліцы «чорны воран». Людзі, апавядаючы пра вялікае гора, спадзяваліся ўбачыць надрукаванымі імёны аднавяскоўцаў-пакутнікаў. Вось ён, наш вясковы мартыралог:

БОХАН Стэфан Сымонавіч, 1904 года нараджэння. Браў актыўны ўдзел у калектывізацыі, у стварэнні калгаса «Звязда», быў нейкі час старшынёй гэтага калгаса. Карыстаўся вялікім аўтарытэтам у вяскоўцаў. 25 жніўня 1937 года раніцай пад'ехала да яго хаты машына. Увайшлі некалькі чалавек у скуранках. З хаты нікога не выпусцілі. Учынілі вобыск, але нічога не знайшлі. Стэфана Бохана пасадзілі ў «чорны воран». З таго дня ніхто яго больш не бачыў і нічога пра яго не чуў. Засталася жонка Марыя (цяжарная) і двое дзяцей: сямігадовы Саша і чатырохгадовая Яня. Марыя не магла ўладкавацца на працу. Калі яе дзеці падраслі, у камсамол іх не прымалі. Не давалі даведак для вучобы. Стэфанаву сястру Тамару выключылі з камсамола. У сярэдзіне 50-ых гадоў дзеці звярнуліся ў адпаведныя органы, каб даведацца пра лёс бацькі. Атрымалі адказ, што Бохан Стэфан Сымонавіч рэабілітаваны пасмяротна.

ВАУЧОК Алесь Іванавіч, 1899 года нараджэння. Працаваў у канторы калгаса «Звязда» рахункаводам. Ён быў сумленны чалавек, добры сем'янін. Позна вечарам 21 сакавіка 1938 года да яго прыйшлі тры чалавекі, сказалі, каб збіраўся. Алесь Іванавіч паведаміў, што ў яго ключы ад канторы калгаса. Даручылі жонцы перадаць іх у сельсавет. Плакалі дзеці, галасіла жонка. Развітваючыся, Алесь Іванавіч прыгарнуў да грудзей маленькую дачку. Ягоная жонка Ганна з трыма малымі дзецьмі не бачыла з-за плачу божага свету, ездзіла колькі разоў у Мінск, вазіла ў турму перадачы, але спаткання ні разу не далі, запісак ніякіх не перадавалі. Пра яго лёс ніхто нічога не ведае. У канцы 50-ых гадоў хтосьці з рэпрэсіраваных вярнуўся і распавёў Ганне, што бачыў, як білі Алеся на допыце.

ВАУЧОК Уладзімір Іванавіч, 1901 года нараджэння. Працаваў у калгасе «Звязда» бухгалтарам. Добры быў гаспадар, чалавечны. Любіў чытаць, меў сваю невялічкую бібліятэку. Забралі Уладзіміра Іванавіча ў красавіку 1938 года. Прыехалі вечарам, калі ўся сям'я была за сталом. Сказалі яму збірацца, нічога не дазволілі з сабою ўзяць, упіхнулі ў «чорны воран» і паехалі. Чаму і за што, нікому не было вядома. Зазнала гора яго жонка Марыя з трыма малымі дзеткамі. Уладзіміра Ваўчка судзілі, далі 8 гадоў. Адбываў тэрмін у Магадане, Хабараўскім краі. У 50-ых гадах вярнуўся да сям'і. Здароўе было ўжо слабое, і пражыў ён на волі вельмі мала.

ВАШКЕВІЧ Мацей Паўлавіч, нарадзіўся ў 1901 годзе. Заатэхнік калгаса «Звязда», вучыўся на ветэрынара. Шчыры працаўнік, сціплы чалавек. Арыштавалі яго восенню 1937 года. Судзілі, адбываў тэрмін у Сібіры. Мацея Вашкевіча абвінавацілі ў тым, што ён быццам бы прадаў шпіёну свой пашпарт. Пра згублены пашпарт ён сам паведаміў у міліцыю, але яму не паверылі, хутка сфабрыкавалі справу. Вярнуўся Мацей Паўлавіч у 50-ых гадах, распавядаў, як здзекаваліся на допыце, прымушаючы прызнацца ў тым, чаго ніколі не было. Турмы ў Мінску былі перапоўненыя. Арыштаваных размяшчалі нават у падвалах. Дома ўрада. Там жа былі пакоі для допытаў. Мацея Вашкевіча моцна білі, зашчамлялі пальцы ў дзверы, заганялі іголкі пад пазногці. Вярнуўся дахаты Мацей Вашкевіч зусім хворы. Пражыў мала.

ЛОБАЧ Сяргей Васільевіч, 1898 года нараджэння. Працаваў у калгасе «Звязда» будаўніком, быў за брыгадзіра. Меў залатыя рукі: славіўся ў калгасе як самы лепшы стэльмах і цясляр. Вясною 1937 года Сяргей Лобач ляжаў у ложку цяжка хворы. Аднойчы да хаты пад'ехаў «чорны воран». Увайшлі трое, зазірнулі ў паперку, назвалі прозвішча і імя, загадалі збірацца. А ён не мог нават падняцца, бо была высокая тэмпература. Яго паднялі, апранулі, узялі пад рукі і павалаклі ў машыну. Пра яго лёс ніхто нічога не ведае. Апошні раз бачыў тады Сяргей Лобач сваю жонку Зосю і трох малых дзяцей.

ТУМАС Змітра Хведаравіч, 1897 года нараджэння. Працаваў у калгасе «Звязда» конюхам, у ліку першых уступіў у калгас. Дбайны сем'янін і гаспадар, майстар на ўсе рукі. У яго была вялікая сям'я, многа дзяцей, жылі бедна. Змітра Хведаравіча арыштавалі і абвінавацілі ў тым, што ён быццам бы сабатаваў падпіску на пазыку. Якраз у дзень падпіскі ён быў з жонкаю ў Мінску. У вёсцы Кукшавічы справу разглядаў выязны суд. Вяскоўцы сведчылі, што Тумаса сапраўды не было дома ў той дзень, але ўпаўнаважаныя сцвярджалі, што ён з'ехаў спецыяльна, каб не падпісацца. Пра тэрміны падпіскі на пазыку вяскоўцы не ведалі, бо пра гэта ніхто нікога не папярэджваў. Тумаса асудзілі на 5 гадоў і адправілі на Беламорска-Балтыйскі канал. Ён выжыў там нейкім цудам. Ваяваў на франтах Вялікай Айчыннай вайны. Пасля Перамогі вярнуўся дахаты.

ТУМАС Мікалай Канстанцінавіч, з 1905 года. Шавец. Ён быў з дзяцінства інвалід, адна нага карацейшая за другую. Вясной 1938 зайшлі ў яго хату тры чалавекі. Зрабілі вобыск. Нічога не знайшоўшы, загадалі збірацца. Плакалі ўсе ў хаце — жонка Люба і два сыны. Развітваліся з ім родныя назаўсёды.

Лёсы кукшаўцоў — частка агульнанароднай трагедыі, якую не маем права забываць.

С. КРЫЛОВІЧ,
настаўніца-пенсіянерка.

г. Дзяржынск.

Праект

Адраджэнне беларускай мовы

Праграма Камісіі беларускай мовы пры Беларускім фондзе культуры

«Чуў, што моўнай камісіяй Беларускага фонду культуры распрацавана праграма адраджэння нашай роднай мовы. Хацелася б пазнаёміцца з праграмай на старонках «ЛіМа», — піша ў рэдакцыю штотыднёвіка мацавальшчык 3-га рудаўпраўлення вытворчага аб'яднання «Беларуськалій» імя 50-годдзя СССР Уладзімір Уладзіміравіч Логінаў з Салігорска.

Такіх лістоў у рэдакцыйнай пошце нямала. Пішуць іх самыя розныя людзі. Старыя, якія памятаюць «беларусізацыю» 20-х гадоў, і маладыя, нядаўнія выпускнікі школы, якая нават у вёсцы пераставала ўсё больш быць нацыянальнай. Пішуць з Беларусі і з-за межаў рэспублікі.

Адгукаючыся на гэтыя чытацкія просьбы, друкуем праект праграмы, распрацаваны моўнай камісіяй БФК яшчэ летась.

Па некаторых залежных і незалежных ад рэдакцыі прычынах робім гэта са спазненнем. За апошні час партыйнымі і савецкімі органамі зроблены пэўныя захады для практычнага пашырэння сферы ўжытку беларускай мовы. Грамадскасць рэспублікі ўсё больш схіляецца да неабходнасці надання беларускай мове статуса дзяржаўнай. Прыгадаем хоць бы нядаўнія выступленні на старонках «ЛіМа» П. Панчанкі, Н. Гілевіча, Г. Далідовіча, гісторыкаў Л. Лыча і М. Ткачова, лісты нашых шматлікіх чытачоў.

Праект праграмы моўнай камісіі Беларускага фонду культуры — яшчэ адно пацвярджэнне гэтай думкі: толькі ва ўмовах дзяржаўнасці мовы магчыма наша не толькі моўнае, але і наогул культурнае адраджэнне.

У многіх кутках свету словы «народ» і «мова» гучаць аднолькава. І гэта невыпадкова. Мова — не толькі сродак зносін людзей. Мова — гэта асноўны сродак культуры. У мове адбіваецца душа народа. У ёй замацоўваецца гістарычны вопыт народа, адлюстроўваюцца асаблівасці яго псіхікі і мыслення, еднасць з іншымі народамі. Мова валодае найбольшым універсалізмам, забяспечвае аптымальную магчымасць нацыянальнага развіцця і гарантыю існавання народа.

Усе мы павінны ўсвядоміць, што чалавецтва нічога не набывае, калі заціхае голас нейкага народа ці племя. Яно становіцца бяднейшым яшчэ на адну мову, перажывае яшчэ адну непапраўную страту. Пытацца, чаму павінна жыць тая ці іншая мова — тое самае, што пытацца, чаму павінен жыць той ці іншы чалавек, той ці іншы народ.

З прызнання самакаштоўнасці кожнай мовы вынікае і асабістая адказнасць кожнага чалавека перад сваім народам і перад усім чалавецтвам за захаванне і развіццё перш за ўсё роднай мовы. У сцвярджэнні гэтай ідэі — найвышэйшы сэнс дзейнасці Камісіі беларускай мовы. У практычнай рэалізацыі гэтай ідэі — яе найвышэйшыя мэты. Дэмакратычнае абнаўленне савецкага грамадства — умова эфектыўнасці нашай працы.

I

Як і кожная іншая мова, мова беларускага народа прайшла доўгі і складаны шлях развіцця. Яна зведала часы росквіту і часы заняпаду.

Сацыялістычная рэвалюцыя, зрабіўшы рашучы крок да знішчэння нераўнапраўных адносін унутры нацый, стварыла тым самым і магчымасць знішчэння нераўнапраўных адносін паміж нацыямі. Ужо ў першых дэкрэтах і дэкларацыях Савецкай улады былі абвешчаныя такія прынцыпы нацыянальнай палітыкі, як права народаў на самавызначэнне, роўнасць і суверэннасць, свабоднае развіццё нацыянальных меншасцяў, сацыялістычная федэрацыя без нацыянальных прывілеяў і абмежаванняў. Усе нацыі атрымалі форму сваёй палітычнай арганізацыі — нацыянальную савецкую дзяржаўнасць.

У адпаведнасці з дэмакратычнымі прынцыпамі нацыянальнай палітыкі быў створаны СССР, які стаў радзімай культурнай рэвалюцыі. За гістарычна кароткі час была карэнным чынам перабудавана сістэма народнай асветы і ліквідавана непісьменнасць. На аснове нацыянальных моў была створана шырокая сетка агульнаадукацыйных школ, прафесійных вучылішчаў, культурна-асветных устаноў. Адкрываліся нацыянальныя універсітэты і акадэміі навук. Нараджалася савецкая інтэлігенцыя, якая бачыла свой рэвалюцыйны абавязак у развіцці дэмакратычнай нацыянальнай культуры і ў далучэнні ўсіх народаў СССР да набыткаў сусветнай культуры.

Ленінская канцэпцыя нацыянальнай палітыкі была замацавана ў рашэннях X (1921 г.) і XII (1923 г.) з'ездаў РКП(б). У рэзалюцыі XII з'езда, у прыватнасці, падкрэслівалася неабходнасць таго, каб: «...д) органы нацыянальных рэспублік і абласцей будаваліся пераважна з людзей мясцовых, якія ведаюць мову, быт, норавы і звычаі адпаведных народаў; е) былі выдадзены спецыяльныя законы, што забяспечваюць ужыванне роднай мовы ва ўсіх дзяржаўных органах і ва ўсіх установах...»

У адпаведнасці з патрабаваннямі XII з'езда пленум ЦК КП(б)Б (ліпень 1924 г.) прыняў рашэнне аб стварэнні найбольш спрыяльных умоў для развіцця і ўжывання беларускай мовы «з тым, каб з фармальна раўнапраўнай зрабіць яе фактычна раўнапраўнай». Гэта было заканадаўча замацавана ў арт. 22 Канстытуцыі БССР 1927 г.: «Дзякуючы значнай перавазе ў Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспубліцы насельніцтва беларускай нацыянальнасці, беларуская мова выбіраецца, як мова пераважная для зносін паміж дзяржаўнымі, прафесіянальнымі і грамадскімі ўстановамі і арганізацыямі».

Усё гэта прынесла плён. Пачалася беларусізацыя ўсіх сфер грамадскага жыцця: дзяржапарату, школы, ВНУ, навуковых устаноў, прэсы і г.д. Менавіта «беларусізацыя», як рашучае пераадоленне каланіяльнай спадчыны царызму ў нацыянальнай палітыцы, як практычнае ўвасабленне прынцыпаў суверэннага развіцця нацыі, была адным з найбольш значных, вырашальных фактараў, якія абумовілі станаўленне беларускай савецкай культуры і рост свядомасці народа, далучэнне да культурнага і палітычнага будаўніцтва мільёнаў людзей.

Аднак у канцы 20-х гадоў адбыўся адыход ад ленінскіх дэмакратычных прынцыпаў пабудовы сацыялістычнага грамадства. Усталяваліся адміністрацыйна-загадныя, валявыя метады кіраўніцтва, абумоўленыя ўтварэннем цэнтралізаванай палітычнай сістэмы бюракратызму, вульгарызацыяй тэарэтычных палажэнняў марксізму, адмаўленнем ад дэмакратыі.

Адмовіўшыся ад дэмакратызму на практыцы, бюракратычна-загадная сістэма выкінула яго і з тэорыі культуры. Бюракратызм супрацьпаставіў буржуазнай культуры толькі сацыялістычныя элементы нацыянальнай культуры і адкінуў яе дэмакратычныя элементы. Найбольш яскрава гэтая канцэпцыя праявілася ў ідэалогіі і дзейнасці «Пралеткульта», які чэрпаў свае ідэі ў левых дробнабуржуазных вульгарызатараў марксізму. Яны разглядалі нацыянальную культуру капіталістычнага грамадства як з'яву цалкам варожую пралетарыяту, рэакцыйную і шкодную. Дэмакратычная культура залічвалася да буржуазнай. Такія ўстаноўкі прывялі да вынішчэння нацыянальнай культуры народа, помнікаў архітэктуры і гісторыі, фальклору, мовы і гістарычнай памяці, інспіравалі негатыўныя адносіны да інтэлігенцыі і сялянства (носьбітаў дэмакратычнай культуры) і нават да асобных груп рабочых; да гістарычных традыцый побыту і штодзённага жыцця; выклікалі з'яўленне вульгарнага атэізму і вульгарнага сацыялагізму, жывілі практыку функцыянераў сталінскага тэрарызму. Пад лозунгам барацьбы з буржуазным нацыяналізмам знішчалася інтэрнацыянальная дэмакратычная культура народа.

На Беларусі абвінавачванні ў «нацдэмаўшчыне» гучалі часцей за іншыя абвінавачванні. «Нацыяналістычнымі» аб'яўляліся нават асобныя словы беларускай мовы. А за паслядоўнае, прынцыповае карыстанне ёю беларусу пагражаў агульны лёс усіх «ворагаў народа». Так у свядомасць, у памяць народа ўкаранялася думка: нацыянальнага трэба не толькі асцерагацца, але і пазбягаць усяго, што з ім звязана. Гэта адбілася самым адмоўным чынам на псіхалогіі людзей, на лёсе беларускай мовы і беларускай культуры ў цэлым.

Масавыя рэпрэсіі і негатыўнае стаўленне да развіцця дэмакратычнай нацыянальнай культуры вынікалі з сацыяльна-арганізацыйнай сутнасці сталінскай сістэмы бюракратызму, заснаванай на абсалютнай цэнтралізацыі ўлады, уніфікацыі ўсіх дзяржаўных, ідэалагічных функцый і на лявацкіх, дробнабуржуазных па сутнасці, бюракратычных светапоглядзе і псіхалогіі.

Імкненне да цэнтралізацыі і уніфікацыі спосабаў ажыццяўлення ўлады прывяло да абмежавання суверэнных правоў і магчымасцяў рэспублік, да дэкларацыі аб утварэнні «новай гістарычнай супольнасці людзей — савецкага народа», да дэмагагічнай пастаноўкі адкінутага яшчэ У. І. Леніным, наскрозь рэакцыйнага тэзіса аб адзінай дзяржаўнай мове ў СССР пад выглядам абавязковага нацыянальна-рускага двухмоўя ў саюзных рэспубліках. Некаторыя апалагеты гэтай ідэі нават не хавалі яе канчатковай палітычнай мэты — пераходу на адзіную мову — рускую. Іншыя паспяшаліся аб'явіць, што руская мова — «гэта мова камуністаў і ўсіх прагрэсіўных людзей свету, мова будучай эпохі камунізму» («Коммунист Белоруссии», 1972, № 1, с. 22). Тое, што У. І. Ленін яшчэ ў перыяд падрыхтоўкі рэвалюцыі і пазней, у 20-х гадах, выганяў праз дзверы, бюракраты 70-х гадоў уцягнулі праз акно.

Тыповы савецкі бюракрат глядзіць на СССР не як на саюз суверэнных нацыянальных дзяржаў, а як на дзяржаву з адміністрацыйна-нацыянальным падзелам. Увасабленне ідэі аб агульнасаюзнай дзяржаўнай моўнай уніфікацыі (для бюракратыі мова — толькі сродак сувязі) пачалося ў Беларусі ў 30-х гадах шляхам замены кіраўнічых і гаспадарчых кадраў карэннай нацыянальнасці (у большасці рэпрэсіраваных) прысланымі (у асноўным з РСФСР). Тады ж была праведзена валюнтарысцкая рэформа правапісу, якая дэстабілізавала структуру беларускай мовы, аддаліла яе ад народнай, дыялектнай асновы.

У ваенны і пасляваенны перыяд гэтая кадравая палітыка працягвалася пад знакам сталінскага недаверу да насельніцтва, што ў гады вайны апынулася пад акупацыяй. Беларускія школы адміністрацыйным шляхам (часцяком проста з прыхамаці новапрыбылага чыноўніка, які не жадаў, каб ягоныя дзеці вучыліся ў беларускай школе) перарабляліся ў абыход усялякага права на рускія, а беларуская мова ліквідоўвалася ў справаводстве, у кіраўнічым апараце і г. д. — выцяснялася з большасці сфер грамадскага і культурнага жыцця рэспублікі. Утварыўся бюракратычны пласт, варожы да беларускай мовы і абыякавы да культуры. Склалася становішча вымушанага двухмоўя, дзе руская мова пачала замацоўвацца адміністрацыйнай і штодзённай практыкай у якасці адзінай «афіцыйнай» мовы ў БССР. Ліквідаваліся рэшткі канстытуцыйных правоў беларускай мовы. Ужо ў Канстытуцыі БССР 1937 года асобны артыкул пра мову наогул адсутнічаў і толькі ў арт. 96 паведамлялася, што права на адукацыю ў рэспубліцы забяспечваецца, побач з іншымі ўмовамі, і «...навучаннем у школах на роднай мове...» А Канстытуцыя БССР 1978 года ў арт. 43 дапускае ўжо толькі «...магчымасць навучання ў школе на роднай мове...» Тады ж пачалі адкрыта абвяшчаць, што канчатковае вырашэнне нацыянальнага пытанння ў СССР ёсць ні што іншае, як зліццё нацый і моў — зліццё, якое павінна адбыцца на аснове рускай мовы.

II

Да якіх негатыўных вынікаў прыводзіць такая палітыка нацыянальныя культуры саюзных рэспублік, можна ўжо сёння пераканацца на прыкладзе Беларусі.

1.997.000 вучняў БССР вучацца ў рускамоўных школах і толькі 326.000 у сельскіх беларускамоўных, што складае ўсяго каля 14% школьнікаў. Але нават і гэтыя школы шмат дзе толькі на паперы беларускія, бо выкладанне ўсіх прадметаў (апрача беларускай мовы і літаратуры) і ўся пазаўрочная праца ў іх праводзіцца, як правіла, па-руску. Прытым перад выпускнікамі беларускіх школ не адкрываецца практычна ніякіх сацыяльных моўных перспектыў. У гарадах БССР, дзе беларусы складаюць 71,5% жыхароў і дзе пражывае большасць насельніцтва рэспублікі, няма ніводнай беларускай школы. На 1987—1988 навучальны год у гарадах рэспублікі было дзевяць беларускамоўных класаў (восем у трох мінскіх школах і адзін у Наваполацку), у якіх навучаюцца па 10—15 вучняў у кожным класе.

З'яўленне большасці беларускіх класаў стала магчымым у выніку намаганняў інтэлігенцыі, бацькоў, якім удалося перамагчы супраціўленне чыноўнікаў ад асветы. Вакол гэтых класаў, аднак, створаны вакуум: не хапае падручнікаў, настаўнікаў, метадычнай дапамогі, чыняцца ўсялякія перашкоды.

У Беларусі павінны адчыняцца не «класы», а беларускія школы. Прытым яны павінны адчыняцца адначасова з пераходам на выкладанне вучэбных дысцыплін па-беларуску ў вышэйшых навучальных установах, тэхнікумах і вучылішчах, адначасова з пераводам справаводства ў рэспубліцы на беларускую мову. Гэта неабходна, каб ажыццявіць адзінства навучання з ніжэйшых ступеняў да вышэйшых і адкрыць маладым людзям працоўную, сацыяльна-грамадскую моўную перспектыву.

Без ажыццяўлення гэтых мерапрыемстваў немагчыма зрушыць справу развіцця беларускай школы. Адкрыццё беларускамоўных класаў у рускамоўных школах, без забеспячэння для вучняў гарантый сацыяльна-культурнага прымянення ведаў, можа толькі скампраметаваць ідэю нацыянальнай школы. Невыпадкова, што за беларускія класы як альтэрнатыву беларускай школе і нацыянальнай сістэме адукацыі ў рэспубліцы пачалі раптам выказвацца некаторыя кіруючыя функцыянеры, нігілістычна настроеныя да беларускай культуры.

За пасляваенны час у БССР, акрамя настаўнікаў-філолагаў, не падрыхтавана **ніводнага** настаўніка для беларускамоўнай пачатковай і сярэдняй школы. Настаўнік, што не валодае беларускай мовай і тэрміналогіяй, імкнецца выкладаць свой прадмет па-руску, практычна падтрымлівае, ажыццяўляе поўны перавод беларускай школы на рускую мову. У беларускіх школах хранічна нестае нават настаўнікаў беларускай мовы. Здараецца, што яе выкладаннем займаюцца настаўнікі без філалагічнай адукацыі і пенсіянеры. Колькасць беларускамоўных школ, як і раней, няўхільна скарачаецца. У Мінскай вобласці, напрыклад, за апошнія 15 гадоў іх паменшала ўдвая.

Трывожнае становішча склалася ў выдавецкай справе. У 1984 годзе ўдзельная вага выданняў мастацкай літаратуры на беларускай мове ў рэспубліцы склала 4,7% ад агульнай колькасці такіх выданняў. Працэнт беларускамоўных выданняў грамадска-палітычнай, навуковай, тэхнічнай літаратуры яшчэ меншы. У той час як колькасць экземпляраў выданняў на мовах усіх саюзных рэспублік у пасляваенныя гады ў СССР няспынна расла (так, з 1940 па 1981 гг. агульны тыраж кніг на ўкраінскай мове вырас у 2,4 раза, на ўзбекскай — у 2,9, на грузінскай — у 2,9, на рускай і літоўскай — у 4,5 раза, на эстонскай — у 5,9 раза, на малдаўскай — у 6,6 раза), агульная лічба беларускамоўных кніг, выдадзеных за год, фактычна застаецца на адным і тым жа ўзроўні (у 1940 г. было выдадзена 7,8 млн. экз., а ў 1981 — 7,9 млн.). Агульны тыраж шасці рэспубліканскіх газет на беларускай мове ў 10 разоў меншы за тыраж

Праект праграмы друкуецца з некаторымі скарачэннямі.

пяці рускамоўных рэспубліканскіх газет.

Пры гэтым мова большасці беларускамоўных газет зазнае паслядоўную і мэтанакіраваную лексічную, марфалагічную і сінтаксічную дэструкцыю, запаўняецца калькамі з рускіх формаў. Ствараюцца жаргонныя стэрэатыпы, якія ў жывой беларускай мове не існуюць і не ўзнікаюць. Абмярцвенне беларускай мовы ў газетных формах выклікана перш за ўсё валюнтарысцкай, заснаванай на вульгарызатарскіх канцэпцыях палітыкай так званага збліжэння моў, паводле якой нацыянальныя мовы павінны «набліжацца» да рускай мовы.

Нават такая неабходная інтэрнацыянальная задача, як выпуск беларуска-іншамоўных і іншамоўна-беларускіх слоўнікаў, што спрыяе непасрэдным кантактам паміж мовамі і народамі, нават гэтая задача аказалася нявыкананай і падпарадкаванай уніфікацыйнай бюракратычнай палітыцы. Слоўнікаў няма. Беларусы, беларускія дзеці вымушаны вывучаць іншую мову толькі апасродкавана праз рускую, праз рускія падручнікі і іншамоўна-рускія слоўнікі. Яшчэ ў горшым становішчы прадстаўнікі тых народаў, якія хацелі б вывучыць беларускую мову, не ведаючы рускай. Для іх у такім разе беларуская мова фактычна недасягальная. Пра якія інтэрнацыянальныя кантакты і ўзаемаразуменне ў такім разе можна гаварыць?

Ці можна наогул гаварыць пра інтэрнацыянальнае выхаванне і ў самой школе, дзе павінны закладацца яго асновы, калі, напрыклад, у рэспубліцы ў праграме для 4—10 класаў школ з рускай мовай навучання прадугледжваецца 1380 гадзін на рускую мову і літаратуру, 783—на беларускую мову і літаратуру, а на літаратуру народаў СССР—толькі 4 гадзіны. У школах з беларускай мовай навучання адпаведна: 1279—886—4.

Аднак найбольш разбуральныя вынікі дэстабілізацыі моўнай сітуацыі ў рэспубліцы назіраюцца ў сацыяльна-культурным жыцці. Вымушанае двухмоўе, прытым усталяванае груба, без якога-небудзь навуковага разумення працэсу, прыводзіць, як правіла, да паўмоўя—такога становішча, калі чалавек не валодае ніводнай мовай, а размаўляе на змешанай гаворцы. У паўмоўнага чалавека недастаткова развітая здольнасць фарміраваць абстрактныя катэгорыі, адцягненыя паняцці, выразна выкладаць думкі. Жывучы ў хаатычным бязладдзі вымушанага, некантраляванага двухмоўя, такі чалавек не ў стане дасканала засвоіць ні адну, ні другую сістэму мовы; яму цяжка ідэнтыфікаваць сябе як асобу, прыналежную да пэўнай культуры. Пры паўмоўі адбываецца структурная дэфармацыя моўных сістэм, што абцяжарвае функцыяніраванне і развіццё інтэлекту. Сацыяльным вынікам паўмоўя ў грамадстве з'яўляецца паўкультурнасць, якая вядзе да бескультур'я.

Шкодным вынікам вымушанага двухмоўя з'яўляецца нацыянальны нігілізм — зняважлівае, адмоўнае стаўленне да мовы і культуры ўласнага народа. Гэта надзвычай рэакцыйная і антыгуманная з'ява распаўсюджана зараз шмат у якіх рэспубліках СССР, пераважна ў асяроддзі бюракратыі.

Дэстабілізацыі моўнай сітуацыі ў рэспубліках і тармажэнню нацыянальнага моўнага развіцця садзейнічае дэмаграфічная палітыка бюракратыі, што праводзіцца эканамічнымі метадамі—цэнтралізаваным размяшчэннем буйных прадпрыемстваў на тэрыторыі рэспублік, якія не ў стане забяспечыць іх рабочай сілай, развіццём звышгарадоў, стварэннем перадумоў для адмоўнай міграцыі насельніцтва, зменаю яго складу, маніпуляцыяй працоўнымі рэсурсамі пад выглядам неабходнасці развіцця эканомікі і г.д.

Неабходна, урэшце, выканаць ленінскі запавет і «ўвесці найстражэйшыя правілы адносна ўжывання нацыянальнай мовы ў іншанацыянальных рэспубліках, якія ўваходзяць у наш саюз, і праверыць гэтыя правілы асабліва старанна», распрацаваць «дэталёвы кодэкс, які могуць скласці колькі-небудзь паспяхова толькі нацыяналы, якія жывуць у дадзенай рэспубліцы» (Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. 45, с. 361).

Прызнанне СССР добраахвотным саюзам 15-ці раўнапраўных і суверэнных дзяржаў павінна з'яўляцца і аднačасным прызнаннем статуса дзяржаўнасці за ўсімі 15-цю мовамі асноўнага насельніцтва саюзных рэспублік.

Адносіны да нацыянальнай мовы, да развіцця нацыянальнай культуры, да рэальнага забеспячэння права нацый на самавызначэнне асноўнае пытанне сацыялістычнай дэмакратызацыі грамадства і ўсялякай дэмакратычнай палітыкі.

Праграма адраджэння беларускай мовы можа быць ажыццёўлена толькі ў выніку перабудовы грамадска-палітычнай сістэмы на прынцыпах глыбокай дэмакратыі і паслядоўнага сацыялізму. Яна прадугледжвае не толькі вяртанне да зыходных пазіцый моўнай беларусізацыі ўсяго жыцця рэспублікі, не толькі адраджэнне ленінскіх прынцыпаў у нацыянальнай палітыцы, але і далейшае іх развіццё ў варунках нашага часу, у святле новых сацыяльна-культурных задач, што стаяць перад народамі, ва ўмовах рэвалюцыйнай перабудовы грамадства.

ПЕРШАЧАРГОВЫЯ ЗАДАЧЫ

Пытанне лёсу і далейшага развіцця мовы—гэта дзяржаўнае пытанне. Дзяржаўнасць мовы ў межах Беларускай ССР прадугледжвае:—наданне беларускай мове функцый рабочай мовы ва ўсіх установах і ведамствах рэспублікі, а таксама ў грамадска-палітычных арганізацыях; перавод справаводства на беларускую мову;

— выданне на беларускай мове ўсіх рэспубліканскіх газет і часопісаў, трансляцыю на ёй праграм рэспубліканскага радыё і тэлебачання;

— навучанне на беларускай мове ва ўсіх вышэйшых, сярэдніх і сярэдніх спецыяльных установах рэспублікі (з адкрыццём пры іх падрыхтоўчых курсаў беларускай мовы для прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцяў);

— забеспячэнне рэальнай магчымасці выхавання дзяцей іншых нацыянальнасцяў у дашкольных установах і навучанне іх у агульнаадукацыйных школах на роднай мове з абавязковым вывучэннем беларускай мовы;

— гарантаванае Канстытуцыяй БССР забеспячэнне рэальнай магчымасці развіваць сваю мову і культуру прадстаўнікам іншых нацыянальнасцяў;

— аказанне неабходнай дапамогі з боку БССР стварэнню адпаведных умоў развіцця для беларускай нацыянальнай меншасці ў іншых саюзных рэспубліках і краінах.

Рэалістычна ацэньваючы стан сучаснай нацыянальна-моўнай праблемы ў рэспубліцы, камісія бачыць бліжэйшую перспектыву ў забеспячэнні фактычнай роўнасці беларускай і рускай моў. Бо толькі дасягнуўшы рэальнага іх раўнапраўя, толькі практычна сцвердзіўшы ўжыванне беларускай мовы ва ўсіх сферах грамадскага жыцця нароўні з рускай, можна стварыць умовы для ПРЫЯРЫТЭТНАГА развіцця роднай мовы асноўнага насельніцтва Беларусі.

Камісія лічыць, што для вырашэння гэтай задачы першаступеннае значэнне маюць наступныя захады:

— стварэнне дзяржаўнага органа, адказнага за ахову і развіццё мовы;

— неадкладная арганізацыя ва універсітэтах, педагагічных інстытутах і вучылішчах падрыхтоўкі настаўнікаў для беларуска-моўных школ і выхавальнікаў дашкольных устаноў;

— паступовае стварэнне беларускамоўных школ у колькасці, адпаведнай працэнту беларускага насельніцтва ў рэспубліцы. Адмова ад практыкі арганізацыі асобных, ізаляваных беларускіх класаў у рускіх школах. Стварэнне ў гарадах рэспублікі неабходнай колькасці базавых школ з паглыбленым вывучэннем роднай мовы і літаратуры, гісторыі, культуры. Паслядоўнае захаванне адзінства моўнага рэжыму ва ўсіх школах, а таксама забеспячэнне моўнай пераемнасці паміж усімі ступенямі народнай адукацыі;

— правядзенне аналагічнай работы ў дашкольных установах з мэтай практычнага забеспячэння выхавання і навучання дзяцей на роднай мове;

— планамерны перавод на беларускую мову навучання студэнтаў гуманітарных факультэтаў вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў з абавязковым экзаменам па беларускай мове для ўсіх абітурыентаў. Вывучэнне беларускай мовы на ўсіх астатніх факультэтах ВНУ, аддзяленнях тэхнікумаў і вучылішчаў. Паступовы пераход да выкладання па-беларуску спачатку гуманітарных, а затым і іншых дысцыплін, а таксама стварэнне беларускамоўных аддзяленняў у навучальных установах негуманітарнага профілю. Пры гэтым перавод выкладання ў розных ВНУ на беларускую мову не павінен ставіцца ў залежнасць ад наяўнасці там замежных студэнтаў. Апошнія павінны навучацца на мове, прынятай за асноўную на іхнім курсе (у групе);

— перагляд метадычна і лінгвістычна не апраўданай практыкі накіравання на вучобу ў БССР студэнтаў і стажораў-русістаў з неславянскіх рэспублік і іншых краін, паколькі выкладчык любой мовы можа паспяхова авалодваць ёю толькі на яе этнічнай тэрыторыі;

— узнаўленне выдання на беларускай мове «Сельской газеты», «Физкультурника Белоруссии», а таксама часопісаў «Коммунист Белоруссии», «Политический собеседник», «Сельское хозяйство Белоруссии», «Здравоохранение Белоруссии». Выданне беларускамоўных паралеляў газет «Советская Белоруссия», «Знамя юности» і «Зорька» з паступовым павелічэннем іх тыражу (як і тыражу газеты «Вячэрні Мінск», часопіса «Крыніца») прапарцыянальна колькасці беларусаў у рэспубліцы. Перавод на беларускую мову часопісаў «Промышленность Белоруссии», «Народное хозяйство Белоруссии», «Строительство и архитектура Белоруссии», «Сельское строительство Белоруссии», «Доклады АН БССР», абласных («Гродненская правда», «Заря»), раённых і шматтыражных газет. Перавод «Весцяў АН БССР» і «Весніка БДУ» цалкам на беларускую мову. Стварэнне новых рэспубліканскіх беларускамоўных часопісаў навукова-папулярнага, музычнага, спартыўнага і інш. напрамкаў; часопісаў, прысвечаных праблемам дашкольнага выхавання і пачатковай школы. Стварэнне рэгіянальных і абласных часопісаў, альманахаў і іншых друкаваных выданняў;

— планамернае павелічэнне тыражу і колькасці беларускамоўных выданняў грамадска-палітычнай, навуковай, навукова-папулярнай і мастацкай літаратуры. Факсімільнае выданне помнікаў беларускага пісьменства (рукапісных кніг, летапісаў, кніг Ф. Скарыны, гадавікоў «Нашай Нівы» і інш.). Значнае павелічэнне перакладаў на беларускую мову мастацкіх і навуковых твораў з іншых моў народаў СССР і свету. Выданне поўных збораў твораў класікаў марксізму-ленінізму (у перакладзе з арыгінала). Павелічэнне аб'ёму і ператварэнне ў часопісы альманахаў-штогоднікаў «Братэрства» і «Далягляды»;

— перавод на беларускую мову абласных тэатраў, а таксама іншых культурных і культурна-асветных устаноў ведамаснага, раённага, абласнога і рэспубліканскага значэння;

— стварэнне беларускамоўных мастацкіх і дакументальных кінастужак на студыі «Беларусьфільм». Дубліраванне на беларускую мову фільмаў, прызначаных для паказу ў кінатэатрах рэспублікі;

— дубліраванне на беларускую мову ўсіх кіна-, тэле- відэа-, мультыплікацыйных фільмаў, якія паказваюцца па Беларускім тэлебачанні, з наступным захаваннем іх у фондах ТБ і відэатэках. Планамерны пераход рэспубліканскага ТБ да цалкам беларускамоўнага рэжыму работы;

— паступовы пераход да беларускамоўнага справаводства ва ўсіх звенях дзяржаўнага апарату і грамадска-палітычных арганізацый рэспублікі;

— планамернае пашырэнне беларускамоўнай візуальнай і гукавой інфармацыі на транспарце, ва установах гандлю і абслугі, у наглядна-агітацыйным і мастацкім афармленні гарадоў і паселішчаў, на ўпакоўцы прамысловых і харчовых тавараў і г. д. Паступовы перавод гэтай інфармацыі на беларускую мову (з дубліраваннем яе на іншых мовах толькі ў выпадках сапраўднай неабходнасці.

Камісія разумее, што пастаўленыя задачы можна вырашыць толькі паступова і толькі агульнымі намаганнямі ўсіх дзяржаўных і грамадскіх арганізацый, партыйных і прафсаюзных, камсамольскіх і гаспадарчых органаў, пры свядомым і дзейсным удзеле кожнага грамадзяніна БССР. Па сутнасці, гэта праграма нацыянальнага адраджэння. Выканаць яе можна толькі пры падтрымцы ўсяго народа. Менавіта з гэтай прычыны камісія сваімі галоўнымі сродкамі для дасягнення пастаўленых мэт бачыць сродкі асветніцтва, прапаганды і агітацыі.

Камісія падтрымлівае ўсе пачынанні дзяржаўных органаў, партыйных і грамадскіх арганізацый, творчых саюзаў і самадзейных аб'яднанняў, скіраваныя на развіццё нацыянальнай культуры і мовы, і працуе ў шчыльным кантакце з імі. Камісія супрацоўнічае з іншымі камісіямі Беларускага фонду культуры.

Сваімі непасрэднымі задачамі камісія беларускай мовы лічыць:

— арганізацыю сваіх абласных, гарадскіх і раённых аддзяленняў;

— тэарэтычны аналіз стану нацыянальнага пытання ў СССР і БССР, усебаковае даследаванне праблем узаемадзеяння нацыянальных культур, паслядоўнае вывучэнне пытанняў функцыяніравання беларускай мовы ва ўсіх сферах грамадскага жыцця рэспублікі, абмеркаванне вынікаў гэтых даследаванняў на навуковых і навукова-практычных канферэнцыях, а таксама на старонках газет і часопісаў, на радыё і тэлебачанні;

— вывучэнне і шырокае асвятленне вырашэння нацыянальных праблем у іншых саюзных рэспубліках і краінах свету;

— удзел у распрацоўцы праекта Закона аб ахове мовы як найвялікшай культурнай і духоўнай каштоўнасці;

— аказанне дзейснай дапамогі адпаведным дзяржаўным установам у распрацоўцы для ўсіх звенняў асветы вучэбных праграм па беларускай мове і літаратуры, а таксама метадычных дапаможнікаў: падручнікаў, хрэстаматый, фільмаў, пласцінак, камп'ютэрных праграм, відэакасет і г. д.;

— працу па неадкладнай падрыхтоўцы (сумесна з адпаведнымі арганізацыямі і ўстановамі) тэрміналагічных слоўнікаў па асноўных галінах сучасных ведаў, беларуска-іншамоўных і іншамоўна-беларускіх слоўнікаў шматмэтавага выкарыстання. Напісанне новых і пераклад на беларускую мову наяўных падручнікаў для вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў. Практычнае забеспячэнне пераходу да вывучэння іншых моў (замежных і народаў СССР) на базе роднай распрацоўкай патрэбных дапаможнікаў. Падрыхтоўку падручнікаў і размоўнікаў беларускай мовы для небеларусаў. Падрыхтоўку да перавыдання слоўнікаў 20-х гадоў;

— арганізацыю курсаў беларускай мовы пры дзяржаўных установах, установах асветы, што будуць пераходзіць на беларускамоўны рэжым працы, культурна-асветных установах, у самадзейных гуртках і аб'яднаннях. Стварэнне на базе гэтых курсаў універсітэтаў беларусазнаўства з шырокім асвятленнем пытанняў гісторыі і культуры Беларусі. Стварэнне дзіцячых цэнтраў беларускай культуры;

— арганізацыю пры Фондзе культуры курсаў моў суседніх народаў (на базе беларускай);

— стварэнне пры камісіі аб'яднання настаўнікаў;

— агітацыйную і прапагандысцкую працу сярод бацькоў школьнікаў і выхаванцаў дзіцячых садоў, скіраваную на развіццё нацыянальнай культуры і адукацыі;

— наладжванне ў працоўных калектывах, навучальных і культурна-асветных установах «Свят роднай мовы» і іншых мерапрыемстваў, звязаных з актуальнымі пытаннямі ўздыму нацыянальнай культуры і скіраваных на практычнае пашырэнне сферы ўжытку беларускай мовы;

— арганізацыю і правядзенне шырокіх абмеркаванняў пытанняў беларускага правапісу. Правядзенне канферэнцыі, прысвечанай гэтаму пытанню;

— стварэнне грамадскага органа кантролю за культурай мовы ў сродках масавай інфармацыі. Наладжванне і вядзенне рубрык культуры мовы ў беларускамоўных перыядычных выданнях, а таксама ўрокаў беларускай мовы на старонках рускамоўных газет і часопісаў, у перадачах рэспубліканскага радыё і тэлебачання. Арганізацыю дзяжурстваў кансультантаў пры «гарачым моўным тэлефоне»;

— падтрымку выкарыстання беларускай мовы ў канфесійнай дзейнасці.

Час дае беларусам, як і іншым народам, яшчэ адзін гістарычны шанц вярнуць годнасць сваёй нацыі і мове. Наш лёс склаўся так, што і сёння, пасля 70 гадоў Савецкай улады, мы вымушаны, як і папярэджваў У. І. Ленін, шмат што не толькі дарабляць, перарабляць, але і пачынаць спачатку. Нас чакае высакародная праца, праца, якая павінна стаць нашым святым абавязкам.

«Дзядзька Шапо! Мне спадабаліся ўсе карціны твае. Цікавыя». «І мне таксама. *Вельмі»,—хацела дадаць да гэтага запісу шасцігадовага* хлопчыка ягоная мама. Штосьці ўстрымала яе. У *задуменні яна вярнулася назад, у залу.* Спынілася ля самі дзеці. Дзеці і тыя, хто ў душы сваёй захаваў дзіцячую шчырасць, хоць і скроні пасівелі.

Уладзімір Шапо не малюе сюжэты дзіцячых кніжак. Казкі мастака асаблівыя. *Гэта рэальны свет яго* маленства. Свет, які існуе ў шэнню. Часам апошні настолькі розніцца ад першапачатковага, што прымаецца *за ўвасабленне самастойнай задумы.*

І па гэтых вітках, як па прыступках, ідзеш у сённяшні *яго творчы свет.* Ідзеш не ўверх, а ўглыбіню.



«Бабуля Марына» (з серыі «Казкі старога Браслава»). Фота Э. ЦЕЦЯРЭЎСКАГА.

Лясное возера пры канцы дарогі

Графіка Уладзіміра ШАПО

Надоўга заварожваюць «Казкі старога Браслава». Пра іх доўга думаеш пасля наведання выставы. Між штодзённай мітусні раптам успывае нейкі вобраз і жыве з табою побач, і ты ўспрымаеш яго як рэальнасць тваёй паўсядзённасці, Дваццаць старонак метафарычнага аповяду пра хлапчуковую вольніцу ў старабеларускім мястэчку. Аповяду, з якога нельга выкінуць ані слова, не разбурыўшы суладную кладку будовы твора. Аповяду пра «страшныя гісторыі» пры начным вогнішчы, пасля якога дарога дадому тоіць небяспеку сустрэчы з ажыўшымі героямі толькі што чутых паданняў. Аповяду, у якім «страшны чалавек Бэнэк» — гэткая ж рэальнасць, як і мястэчка Відзы — радзіма мастака. Аповяду, у якім мястэчковы кірмаш — арэна ўсіх самых важных падзей і сустрэч — ад залатоўшчыка з яго таварам да заезджага гандляра з нябачаным зверам чарнабуркай цераз плячук. І ўсё гэта на малюнках Шапо так непадобна на звыклы ўяўленню расхрыстаны кірмашовы тлум у кінематаграфічнай інтэрпрэтацыі тых гадоў і сучасный — пра тыя гады. Кожны аркуш — гэта кавалак незваротна страчанага побыту. Зацьмелыя крыжы, жывыя званіцы і ясныя вочы мястэчкоўцаў, брукаваныя цвінтары і галасныя бомы ў вупражы фурманак. Яно — не ў сённяшнім музейна-муляжным выглядзе, а ў рэальным свеце падлетка на тым крутым перавале з 50-х у 60-я, з якога канчаткова пакаціліся мы ў сучаснае безаблічча.

Тры серыі — тры фантастычныя і разам з тым праўдзівыя аповяды пра жыццё. Уражанне шматколернасці дасягаецца чорнай тушшу, чорным вугальным алоўкам і белым фонам паперы. А паміж імі на выставе — настальгічна яркія акварэльныя матывы тых высокіх імгненных настрояў, якія бываюць толькі аднойчы. Як першае каханне, як апошні жураўліны крык, як лясное возера пры канцы цяжкай дарогі. І трэба ля яго прыстаць, спарадкаваць рэчы ў торбе, а думкі ў галаве, — і доўга-доўга глядзецца ў сінія зрэнкі возера і неба, аж покуль зноў не зашчыміць душа і да людзей папросіцца ў новай казцы.

адной работы, другой, трэцяя не адпускала яе доўга.

«Мама, ты не зразумела, што тут дзядзька мастак намаляваў? Хочаш, я раскажу табе...» І хлопчык стаў расказваць, як у воз запрэглі чалавека, бо каня не было. І як гэты чалавек вязе людзям хлеб на возе. І як яму цяжка. І як ён сам ужо амаль стаў канём. А воз усё цісне і цісне. І ўсё ніжэй і ніжэй згінаецца спіна чалавека. І пальцы на босых нагах яго ўжо растапырыліся, як капыты. А воз усё ўз'язджае і ўз'язджае на яго спіну....

Вочы ў хлопчыка шырока раскрытыя, блішчаць, голас задрыжэў, вось-вось сарвецца... Маці схамянулася. Узяла сына за руку. Яны моўчкі пайшлі да выхаду.

Казкі. Калі яны не хлуслівыя, дзеці вераць ім да астатку. Праўдзівую казку здольныя прыдумаць толькі яго ўспамінах, які з часам набыў выразную канкрэтнасць сімвалаў. Адсюль — дакладная выверанасць малюнка, кампазіцыйная строгасць кожнага аркуша. У таленавітай казцы больш праўды, чым у бяздарным жыцці.

Персанальная выстаўка Уладзіміра Шапо, што праходзіла ў красавіку ў Наваполацку, — гэта некалькі віткоў ягонай творчай біяграфіі да саракагадовай адмецiны на спіралі жыцця. Пачатак і завяршэнне кожнага вітка дакладна акрэслены ў яго графічных серыях. Паміж імі — перыяды актыўнага назапашвання творчай энергіі. Цэласнасць аркушаў кожнай серыі наводзіць на думку, што робіцца яны на адзіным подыху. Але гэта не так. Сябры мастака ведаюць, колькі варыянтаў папярэднічаюць таму ці іншаму канчатковаму ра-



У. ШАПО. «Лесавік з Лесніčоўкі» (з серыі «Казкі старога Браслава»).

Але пачаць хочацца з апошняй прыступкі. Зрэшты, у «Казкі старога Браслава» мы ўжо зазірнулі разам з юным наведнікам выстаўкі. А таму будзем паслядоўнымі і пачнём усё па парадку. А пачатак, як гэта здараецца часта, бывае даволі далёка ад дому. У «Запаляр'і». І гэта яшчэ не зусім той мастак, якога мы бачым у «Казках...» Але мова сімвалаў ужо выразна чытаецца. Лініі — штрыхі амаль не злучаюцца між сабою. Кампазіцыйная контурнасць — на мяжы схематызму, цалкам адсутнічаюць паўтонавыя адценні. Суровасць паўночнай прыроды мастак здолеў перадаць такой жа строгай да суровасці пластыкай. Выразная пластыка камянёў вострава Саснавец нагадвае, нібыта скамянелы», ад ветру твары геолагаў, знявечаныя ветрам рыштаванні кінутага маяка падаюць крыжамі на зямлю. Сюжэт аднаго аркуша развіваецца ў другім, у нечым, пэўна, удакладняючы першы, але да канца раскрываецца толькі ва ўсіх дваццаці, разам узятых.

У часе работы над «Запаляр'ем», *паралельна, але не* перасякаючыся, выспявала «Паазер'е». І зусім іншыя лініі клаліся на паперу, *зусім іншая мелодыя загучала.* Старыя дрэвы і замкавыя ўзгоркі на фоне выгінастых местачковых вулак, парослыя мохам сцены мураванак і беспрытульныя сабака, маладое кустоўе ў вокнах кляштара і змязджулены твар старога лодачніка ля возера. Аловак плаўна пераводзіць на паперу амаль няўлоўныя водсветы краявідаў паўночнай Беларусі, твары яе няспешлівых людзей, нетаропкасць жыцця мястэчак і хутароў, спыняецца ля кожнай драбніцы; каб шчымлівая мелодыя роднага краю не страціла ніводнага свайго гуку, каб песня была чыстай і праўдзівай, як паданне пра гаючую ваду. А ў гэтым паданні — праўдзівае ўсё. Нават вадзянік на старым млыне ў Паставах. Яго няма на малюнку, але дух яго нябачна лунае па ўсіх пятнаццаці аркушах серыі, змушае верыць.

Валянціна АКСАК.



З 29 МАЯ ПА 4 ЧЭРВЕНЯ

30 мая, 22.00

«СПАДЧЫНА»

Мастацка-публіцыстычная праграма, якая расказвае пра ўтварэнне Турава-Пінскага княства, пра славутага асветніка К. Тураўскага, пра Тураўскае евангелле. У перадачы прымае ўдзел вучоны П. Лысенка.

Вядучая — пісьменніца В. Іпатава.

2 чэрвеня, 19.20

«РАДЗІМІЧЫ»

Літаратурна-мастацкі часопіс.

Вы пабываеце ў Брагінскай карцiннай галерэі, пачуеце вершы паэта У. Катлярова са Светлагорска, убачыце нарыс пра мастака-грымёра Гомельскага абласнога драматычнага тэатра А. Бескіна.

3 чэрвеня, 11.15

«МЕТРАНОМ»

Мастацка-публіцыстычная праграма, прысвечаная памяці А. С. Пушкіна.

Вядучая — музычны каментатар Э. Язерская.

3 чэрвеня, 13.25

«МУЗЫКІ ГУКІ ЧАРОЎНЫЯ»

Іграе ансамбль старадаўняй музыкі Гомельскага музычнага вучылішча імя Сакалоўскага.

У праграме творы Гайдна, Баха.

3 чэрвеня, 15.45

III Усесаюзны фестываль народнай творчасці.

«Халімон камандуе парадам». Спектакль Слонімскага народнага тэатра.

3 чэрвеня, 19.35

СТУДЫЯ «РЭЙ»

Аўтарскі вечар лаўрэата прэміі Ленінскага камсамола Беларусі кампазітара У. Буднiка.

4 чэрвеня, 11.30

«Караніся, галіньця, купайся ў сонцы!» Лес І. Шклярэўскага.

4 чэрвеня, 13.30

«ПРА МУЗЫКУ І МУЗЫКАНТАЎ»

М. Глінка. «Вальс-фантазія».

Да 185-годдзя з дня нараджэння кампазітара.

4 чэрвеня, 18.30

Да 45-годдзя вызвалення Савецкай Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

Г. Вагнер. Вакальна-сімфанічная паэма «Вечна жывыя».

4 чэрвеня, 18.55

«ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОЎНЫ...»

Вершы Н. Тарас чытае артыстка А. Пастрэвіч.

4 чэрвеня, 23.30

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

Інфармацыйна-музычная праграма.

Супрацоўнікі штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва» выказваюць глыбокае спачуванне бібліятэкару рэдакцыі Івану Фёдаравічу Паўлюкоўскаму з выпадку напаткаўшага яго гора — смерці маці.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07569 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.